د پښتو متل سپړنه

شاه محمود کړوال

۱۳۹۴ل

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د پښتو متل سپړنه

لیکوال : پوهنمل شاه محمود کډوال

خپرندوی : د افغانستان ملي تحریک

کمپوز : لیکوال

پښتی ډیزاین : فیاض حمید

چاپشمېر : ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال : ۱۳۹۴ ل

پیلیزه

پښتانه او پښتو ژبه هم د نړۍ د پرمختللو ولسونو او ژبو په څېر دي ، خو د ټولنیزو چارو او ژوند شتمني یې لږه تر کار لاندې لوېدلې او سپړل شوې ده . پښتني فولکلور د دې څرګندويي کوي ، چې موږ د خپل لومړني ژوند د اړتیاوو لپاره کافي مواد لرل او چاته اړ نه وو . که اړ وو ، هم په هغه کچه ، چې د نړۍ ټول ولسونه او ژبې دي او دا یوه طبیعي خبره ده .

پښتني فولکور او په هغې کې متل ، هغه ژبنی واحد دی ، چې زموږ او نړۍ د ژوند غوره تګلارې او معیارونه لري . دا واحد تر ډېره څېړل شوی ، خو لا پراخو څېړنو ته اړتیا لري . متل د ټولنې وګړو ته د ټولنیز ژوند لپاره ښې لارې ټاکي .

ډېری متلونه د یوې پیښې او کیسې زېږنده ده . زموږ وګړو د ټولنیز ژوند په بهیر کې رامنځته کړي او تر شا یې پخې تجربې پرتې دي . څرنګه چې وړاندې وویل شول ، د فولکلور او بیا ولسي ادب او همدا ډول متل په اړه ، درنو پوهانو او لیکوالو کار کړی او د درناوي وړ دی . موږ په تېرو څېړنو د ډېرونې هڅه کړې ده .

د (پښتو متل سپړنه) موضوع ، هغه ده چې ما د ماسټرۍ د تیزس د بشپړونې په موخه څېړلې او چمتو کړې ده . د دې موضوع د څېړلو لپاره مې ، د خپلو شونتیاوو په اډانه کې ډېره هڅه کړې او داسې څه مې ټولنې او پښتو مینوالو ته وړاندې کړي ، چې ټولنه کې خپل ځای لري . له بېلابېلو پښتو پوهانو ، استادانو ، کتابونو او خلکو مې معلومات راټول کړي او شنلي مې دي . په دې ترڅ کې د نورو قدرمنو په استازیتوب زما له لارښود استاد پوهنوال احمدشاه زغم نه مننه کوم او ورته د سوکاله ژوند غوښتونکی یم ، چې په ورین تندي یې زما اړتیاوې بشپړې کړې او د څېړنې په بهیر کې یې زما بشپړه ملتیا کړې ده .

درنښت

شاه محمود کډوال

نیولیک

سرلیکونه	مخگڼه
سریزه	۱
د فولکلور لنډه پېژندنه	۳
متل څه ته وايي ؟	۵
ایا متل له مَثل سره اړخ لگوي ؟	۱۵
د متل ډولونه	۱۹
په متلونو کې د دودونو غبرگون	۲۴
متلونه او د خلکو اندونه	۴۵
متلونه او کولتوري یون	۵۹
د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه	۷۵
د متلونو شالید	۸۵
د متل شالید ، له اصطلاح سره د توپیر کرښه	۹۵
اخځونه	۱۰۵

سریزه

پښتو ژبه او فولکلور هغه شتمني ده ، چې بېلابېلې برخې يې په ګڼو رنګونو ښکلې دي. په فولکلور کې د ژوند او ژواک هر اړخ شته ، د فولکلوري او ولسي ژبې او ادب د بېلابېلو واحدونو له ډلې یو متل دی ، چې زموږ د ولس لاسته راوړنه او پراخې ماناوې رانغاړي .

متل زموږ د ژوند بېلابېل پړاوونه او رنګارنګ اړخونه څرګندوي . دا فولکلوريک ژانر او جوړښت له پيله زموږ د ژوند د بهير مادي او معنوي پرمختګ ، ګام پر ګام رانښيي.

متل زموږ د ژوند بېلابېل اړخونه ، فکرونه ، معيارونه ، ارزښتونه ، آرونه او باورونه رااخلي او خوندي کړي يې دي . متل د يوه نږدې اوږد بهير ، کيسې ، پېښې او تجربې لنډيز ، پايله او نچوړ دی .

متلونه تر ډېره د شالید لرونکي دي . یوه پېښه او کیسه پکې پرته وي ، ګڼ شمېر يې ډله ییز رنګ لري داسې ، چې ډېر وګړي پکې ګډون لري ، خو ځينې يې کېدای شي د یوه وګړي او فرد تجربه وي او ډله ییز رنګ ونه لري . د ځينو متلونو په اړه ويل کېږي چې شالید نه لري ، په دې مانا ، چې تر شا یې پېښه او کیسه نشته ؛ هغه هم په ډله ییز رنګ کې ، دا ډول کېدای شي هماغه فردي تجربه وي .

متلونه یوه لنډه جمله ده ، تر ډېره نظمي بڼه لري ، منثور يې هم ځانګړې ښکلا او بڼه لري ، ځانګړی خوند لري ؛ له دې کبله يې ذهن هم ښه خوندي کولای شي او له خلکو نه هېرېږي .

د متل د لنډ جوړښت په پرتله ، د متل کیسه او پېښه اوږد جوړښت لري او د متل د لنډ جوړښت په څېر ښکلا او خوند هم نه لري . له دې کبله د ډېرو متلونو کیسې او پېښې هېرې شوي او له منځه تللې دي او یواځې د متل لنډ او خوندور شکل راپاتې دی ، ځکه موږ فکر کوو ، چې ځينې متلونه په شالید کې کیسه ، پېښه او تجربه نه لري.

يواځې هغه متلونه ، چې د يو فرد د ذهني تجربې پايله ده او ډله ييزه تجربه پکې نشته د هغوی پېښنه او کيسه هم فردي او ذهني ده.

د متلونو په شاليد کې پېښې ، کيسې او تجربې بېلابېل رنګونه لري . يو شمېر يې تاريخي بنه او مانا لري ، په دې ډول ، چې متل د يوې داسې پېښې لنډيز او پايله ده چې په تاريخ کې ځای لري . يو شمېر داسې دي ، چې ديني رنګ لري ، په شاليد کې يې د قرانکريم د يو آيت او حديث شريف مانا پرته وي . يو شمېر يې داسې دي ، چې په شاليد کې يې اخلاقي او ټولنيزې تجربې پرتې دي . همداسې يو شمېر متلونه بيا داسې دي ، چې په شاليد کې يې افسانې او اسطورې پرتې دي .

۱ ـ د فولکلور لنډه پېژندنه :

څرنګه ، چې زموږ د دې څېړنې اصلي موضوع (د پښتو متل سپړنه) ده او متل بیا له فولکوریکو توکو څخه یو دی ، ځکه پر فولکلور لنډې خبرې هم راته اړینې برېښي .

د فولکلور مرکبه کلمه له دوو بسیطو کلمو څخه جوړه شوې ده . لومړی توکی یې فولک (Folk) دی او د بې سوادو او عوامو خلکو په مانا دی . دا کلیمه په زړه انګریزي ژبه کې د (Folc) په بڼه ، په منځنۍ او نوې انګریزي کې د (Folk) په شکل راغلې ده چې د خلکو ، ملت ، قام او د کورنۍ د غړو په مانا ده . په ژرمانیک ژبه کې (Folkam) راغلې ، چې د (ناثابت) او (ناڅرګند) مانا لري . دویم توکی یې (Lore) دی ، چې په زړه انګریزي کې (Lare) وه ، مانا یې د (حقایقو مجموعه عنعنه ، د یو شي په باره کې د عوامو فکر و عقیده عامیانه مالومات ، افکار او ولسي ذهنیت) ده .

اصلاً فولکلور د عوامو خلکو ، د یو ملت یا یو قام او یا یو نژاد په نظر د حقایقو مجموعه ده . د دوی عنعنوي سرمایه ده او د ژوند او نړۍ په اړه د دوی فکر و عقیده مالومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنیت دی . د یو ملیت یا ملت او یا د یو هیواد په فولکلور کې د هغوی ټوله ماضي او د موجوده او راتلونکي ژوند لپاره ارزښتونه پراته دي .

د یوې ټولنې فولکلور موږ ته د هغوی د پلرونو ، نیکونو او اجدادو کلتوري نورمونه او ټولنیز ارزښتونه بیانوي او د هغوی له کلتوري معیارونو او هدفونو سره مو اشنا کوي. په همدې توګه فولکلور انسانانو ته لارښوونه کوي ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت یې ټاکي . (۲ : ۱)

فولکلور د لومړني او بدوي انسان هغه برداشت او تعبیر دی ، چې له خپل چاپېر او د ژوند له اړخونو څخه یې کوي او د خپل شاوخوا موجوداتو په باب نظر څرګندوي او د فولکلور تاریخ هم له هماغه لومړني انسان څخه راپیلېږي ، چې د فولکلور په غېږه کې یې سترګې غړولې دي او له همدې امله د فولکلور هر اړخ ډېر لرغونی او زوړ دی . (۹ : ۵۸)

مشهور پارسي قاموس (فرهنگ عمید) لیکي :
فولکلور : فرانسوي ټکی دی ، د عوامو پېژندنه ، د ولسي خلکو د ادابو ، دودونو او تصنیفاتو پوهنه یا علم د سیمه ییزو عقیدو ، افسانو او ترانو ټولګه .
معین فرهنګ لیکي :

فولکلور فرانسوي ټکی دی . Folk د خلکو او Lore د هغو پوهه . هغه علم ، چې د یوې سیمې د اصلي پخوانیو استوګنو له خوا د هغو د دود و ادابو (اخلاقو) ، کیسو او ولسي تصانیفو نه جوړ دی یا خلک پېژندنه .
د اروانباد څېړندوی محمد صدیق روهي په نظر :

" فولکلور د زیار ایستونکو د هلو ځلو او ژوند پېښنو هېنداره ده ، چې په هغه کې د خلکو اجتماعي سیکالوژي ، د دوی انګېرنې او برداشتونه ، د هغوی ارمانونه او غوښتنې د دوی ذوق او د پوهې سطحه د دوی مبارزې او فعالیتونه او په پای کې د دوی د باطني نړۍ ژورتیاوې منعکسوي . سره له دې ، چې په فولکلور کې جادو خرافات او دې ته ورته نور عقاید او تجربې هم شاملې دي ، خو که موضوع په ژوره او هراړخیزه توګه وڅېړل شي ، نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم ، له حیاتي اړتیاوو سره نېغې اړیکې درلودې . د ځینو خرافاتي اړخونو په نفې کولو سره له فولکلور څخه د تربیتي مقصدونو او ستیتیکي غوښتنو د پوره کولو لپاره هم استفاده کېږي . " (۲۴ : ۳)

فولکلور د ولسي ژوند هېنداره ده . په دې هېنداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه چال چلند ، انګېرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکسوي . د فولکلور د څېړنې ساحه ډېره پراخه ده ، خو عمده برخه یې ولسي دودونه ، خرافات ، رواجونه ولسي ادب (متلونه ، سندرې ، کیسې او نور) دي . (۷ : ۱)

۲ ـ متل څه ته وايي ؟

متلونه د يوه ولس د ټولنيزو ، پوهنيزو او رواني ازمېښتونو او ليدنو کتنو د محصول په توګه د ولس د پوهې او شعور د کچې ښکارندوی دي . پښتانه ، چې په ټولنيز ژوندانه مين قام دی ، که څه هم د سياسي او اقتصادي ناخوالو په حکم له اکاډيميکو او منظمو ښوونيزو مزکزونو لرې پاتې شوي يا پاتې کړای شوي دي ، خو بيا يې هم ټولنيز او سياسي نظام د ژبې (پښتو) ترځنګ د پښتو او پښتونوالې د نظام په رڼا کې يو بريالی ټولنيز او پوهنيز نظام چلولی دی ، په دغه نظام کې مشران ، مخور او شمله ور د ټولنيز نظام او پر ټولنيزو ستونزو د لاسبرۍ بريالۍ او اغېزمنې لارې چارې لري ، چې متل هم د همدغو مشرانو او مفکرانو د پوهې او تجربې د محصول په توګه د پښتنو د ورځني ژوندانه د ناخوالو او نيمګړتياوو د درملنې دنده پر غاړه لري . (۱۷ : ۱)

د پښتو متلونه هم د پښتو د ادب يوه غوره برخه ګڼل کېږي ، دا متلونه له ډېر پخوا څخه موجود او زموږ د سپېڅلو نيکونو غوره ، قيمتي او تللې ويناوې دي ، چې د نقلونو په شان له يو نه بل ته ، له بل نه بل ته ، نقل په نقل راغلي او پاتې شوي دي . د لنډيو په شان د متلونو د ويلو تاريخ هم مالوم نه دی، مګر په هره زمانه کې ويل کېږي او کوم خاص ويونکي هم نه لري ، بلکې د ټولو پښتنو د خولې مرغلرې دي ، چې خورې ورې د خلکو په ذهنونو کې پرتې دي . د متلونو عبارات خوندور ، لنډ ، مختصر او ډېر مطالب پکې ځای شوي وي . پښتو متلونه که څه هم په نثر کې داخلېږي ، مګر اکثره يې سجع او قافيه هم لري.

متلونه د يو ملت د عاداتو او خويونو د ښکاره کېدو ايينه ده او د هر قوم د پوهې تجربو او طبيعت د صفايۍ اندازه ترې مالومېږي . متلونه هغه پخې پخې خبرې دي چې له ډېرو تجربو نه وروسته په لاس راځي او د ژوندانه لارښوونکي ګڼل کېږي . متلونه په کلام کې خوږوالی او قوت پيداکوي ، عبارت پرې خوندور او خوږېږي . دا وجه ده ، چې شاعر او ليکونکي يې په خپلو ويناوو کې راوړي او له دې کبله د بديع په فن کې دا يو صنعت بلل شوی دی . د متلونو پېژندنه دوه خواوې لري ، يوه دا چې اصل

مورد یې سړي ته مالوم شي ، چې دا یې حقیقي مانا ده او بل دا چې د استعمال ځای یې وپېژندل شي ، چې دا یې کنایي مانا ده ... . (۸ : ۳۲)

متلونه هغه لنډې ویناوې دي ، چې د پېښو یا خبرو په وخت د استناد لپاره کارول کېږي . د یوې مخکینۍ ترسره شوې پېښې کیسه په یوه لنډه جمله یا ترکیب کې په ډېره لنډه بڼه وړاندې کېږي او د نورو قیاس پرې کېږي .

متلونه د پښتني فولکلور او ژوند یو مهم ژانر دی ، چې اکثره وخت د خبرو پر وخت د ډاډ ، باور او رښتیاینې لپاره کارېږي . اکثره پښتانه په عامو خبرو کې هم متلونه کاروي. متلونه خبرې مستدللې کوي ، خوند یې ډېر وي او د اورېدونکي یا لوستونکي ډاډ او باور ډېروي .

ښاغلی رفیع په دې اړه لیکي :

"متلونه د خلکو هغه سپېڅلې ، پاکې ، مانادارې او لویې لویې لنډې جملې دي ، چې د ولس د ثقافت فرهنګ علم او پوهې ، کړو وړو ژوندۍ نمونې او د ولسي پوهانو د لوړو افکارو نماینده ګان دي ." (۲۴ : ۱۲۲)

د پښتو ادب یو مهم توک دغه متلونه دي ، چې په لنډو ویناوو کې حکمتونه او د ګټې خبرې ځای شوې دي . په متلو کې د ملتو د روحیاتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځینې پوهان وایي ، چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقلیت ښه دلالت کوي . ولې چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر ، ذهن او عقلیت یې ترعوامو لوړ وي . اما متلونه د عوامو له تفکره حکایت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او پالش شوي نـه وي او د عوامو په ژبه وي ، نو متلونه د وګړو بړغ ګڼلی شو او پر روحیاتو یې دلالت تر شعر ټینګ او د ویسا وړ وي . متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هویت ښکاره کوونکي دي . په مختلفو اوضاعوو او کیفیاتو کې د تجربو او ازمېښتونو نتیجې په لنډو کلیماتو کې ځای شوې دي . (۳ : ۱۸ - ۱۹)

د هر ولس په شفاهي ادب کې متل (ضرب المثل) مهم ځای لري . د بدایو ژبو یو خصوصیت دادی ، چې په متلونو هم بډای وي . متل د خبرو یوه بېخي لنډه جمله ده چې د مانا په لحاظ بشپړه او د مفهوم او مورد په لحاظ عامه وي .

د متل بلاغت او فصاحت پـه دې کې دی ، چې د فورم له مخې لنډ او مـؤجز ، د مانا په لحاظ مستعار او کنایه ، د افهام له مخې ساده او عام فهم او د افادې په لحاظ په هدف رسا او سم لګېږي .

ماکسیم ګورکي د متل په باب ویل : ” په لفظي ساده ګۍ کې یې تر ټولو لویه هوښیاري او حکمت ځای شوی دی ، متل او سندره همیشه مؤجز وي ، خو د بشپړ کتاب هومره تفکر او احساس پکې وي.“ ده به لیکوالو ته مشوره ورکوله ، چې لیکوالي له متل څخه پیل او زده کړي ، چې الفاظ پکې داسې کنېښکل شوي وي ، لکه پـه موتیې کې ګوتې ، متل (چې پښتانه ورته د هوښیارانو خبره هم وایي)خبره خوندوره کوي او د هغې مفهوم د مضبوطتیا او غبرګون غوندې دی .

متل اصلاً د یوه هوښیار او حکیم عاقلانـه (مقولـه) وي ، چې پـه قصدي یا اتفاقي ډول یې له خولې وتلې وي ، خو بیا د لفظي ښکلا او مناسبت او مانیزې حکیمانـه افادې او ارزښت په برکت د ولس پـه ژبـه جاري او خوندي ساتل شوی وي . د متل لومړی ویونکی د ولس لـه نظره لوېدلی وي ، خو وینا یې د شفاهي ادب یوه ارزښتناکه برخه ګرځي .

د متل په مرکز کې د ګرامر له مخې یو شخص (غالباً مفرد غایب یا مخاطب) ځای لري ، خو د ویونکي او هم د اورېدونکي په فکر کې د هغه مورد بېخي عام وي . متل د ولسي جهانبینۍ ، تفکر او ذهنیت بېل بېل اړخونه ترسیموي ، تاریخـي وي ، لکه : (که ته نازو شې ، نو میرخان به څوک وزېږوي؟) جغرافیوي ، وي (پېریانو ته غزنی څه شی دی ؟) اخلاقي ، وي (چې بد ګرځې ، بد به پرځې) مذهبي وي (چې اوبه وي ، تیمم ته حاجت نشته) اقتصادي وي (د خپلې برستنې سره پښې غځول په کار دي) او نور.

د متل ستر خصوصیت دادی ، چې همیشه کنایي مانا افاده کوي ، که خپله اصله او حقیقي مانا افاده کړي ، هغه بیا متل نه دی . مثلاً : (که غر لوړ دی ، پر سر یې لار ده) (د غله په رېږه خلی وي) (په یوه گل نه پسرلی کېږي) . دلته یو متل هم پـه خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړغر ، په سر یې لاره)، (غل رېږه ، خلی) (گل ، پسرلی) ترمنځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقیقي مانا ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنایي مفهوم لري ، چې هم اورېدونکی پرې پوهېږي او هم د ویونکي مطلب وي او هغه د متل کنایي مانا ده ، که کنایي مانا افاده نه کړي ، هغه متل بللی نه شو . (۷ : ۵۲)

پښتانه متل ته ډیر اهمیت ورکوي . هر متل ورته د کاڼي کرښه ښکاري او هغه یو پوخ او غټ دلیل بولي . پښتو متلونه د پښتنو د اجتماعي ژوندون پوره نماینده گي کوي.

د پښتو متلونه ډېر او په زیاته اندازه دي او لکه لنډۍ په هره خوا کې په بېل بېل ډول د خلکو په سینو کې پراته دي . د پښتو متلونه ډېر پخواني او لرغوني مالومېږي . ځکه ، چې د متل جوړېده او شهرت ډېره زمانه غواړي او ډېر ژر د متل حیثیت نه شي موندلای .

دغه شان ښایي ، چې د متلونو په عبارتونو کې هم ډېر توپیر نه وي راغلی ، ځکه چې د متلونو عبارت او لفظ د یو روایتي متن په توگه په خپل اصلي رنگ ساتل کېږي او د زمانو بدلونه پکې زیات تغیر نه پیداکوي . د پښتو هر متل لکه د لنډۍ یو ځانله خپلواک مضمون یا په بله ژبه د یوې پېښې او واقعې لنډیز دی . (۱۲ : ۲)

متل هغه عام اهنگدار او مؤجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عمومیت اهنگ او ایجاز په گاڼـه پسوللی وي ، که لنډۍ د پښتنو جمالیاتي تـولنیز شعور تمثیلوي نو متلونه عقلاني او فلسفي خوا ښیـيي . ښاغلی قیام الدین خادم د متل د ویې په باب لیکي : " د متل د ویې اصله مانا ماته مالومه نه ده ، خو د عربي د مثل او ضرب المثل مانا واضحه ده ، زه نه شم ویلای ، چې متل به له مثل نه جوړشوی وي ، مگر د مثل په مانا سرې پوهېږي ، چې دا هغه بدیعه حکیمانه جمله ده ، چې د تشبیه ،کنایې او مثال په ډول د کلام د تحکیم لپاره راوړل کېږي .... "

خادم صاحب د مثال لپاره دا لاندې متل راوړي : " چې ځې ځې ، ابازو ته به راځې".

د مضمون له مخې د پښتو هر متل یوه ګټوره وجیزه ده . دپښتنو روحیات او ټولنیز ژوند پکې په ښه توګه ځلیږي او د ولسي ادب هغه بډایه پانګه ده ، چې د ټولنیز ژوند ټولې خواوې پکې څرګندې شوې دي . د مینې او ښکلا، وصال او بېلتون ، خوښۍ او خپګان ، اخلاق ، تاریخ او جغرافیې ، مذهب ، اقتصاد ، عدالت ، هېوادپالنې او نورو فکرونو مخزن دی .

پـه متلونو کې د یوې ټولنې ډېر پټ دنننې رازونه پراته دي او پښتنو ته ډېر ارزښت لري ، ځکه دا وینا د ټولنې هغه ګډ او ټولنیز مضمون دی ، چې د ټولو له خوا د عقل او پوهې له مخې سنجول شوی د ټولو له خوا قبول شوی او په سیمه کې یې د کلونو کلونو په تېرېدو ریښې پخې شوې دي .

د دې لپاره ، چې یـوه وینا د متل په نامه یاده شي او بیا د ټولو له خوا د منلو وړ وګرځي ، باید ساده او د ولس په ژبه وي ، ښه اهنګ ولري ، په غوږونو ښه ولګي ، په مغزو کې سملاسي ځای ونیسي او زړونـه یې ومني . د همدې مقصد لپاره په یوه متل کې تل درې شیان ، خوږوالی ، لنډوالی ، مقصد او مفهوم ضروري بلل شوی . (۴ : ۸)

متل هغه لنډه جمله یا عبارت دی ، چې د یوې انساني تجربې او مشاهدې بیان پکې په ډېره په زړه پورې ښکلې بڼه او انداز کې شوی وي .

د متل عبارت ساده او روان وي ، خو ډېره ستره او ژوره مانا او مفهوم پکې پټ وي. دا د انسانانو د مغزونو خبرې دي ، چې د دوی د ټولنیز ژوند له پخو تجربو څخه رازېږېدلې دي .

متلونه د یوې ژبې د ولسي او شفاهي ادبیاتو ستره او ارزښتناکه برخه ده . اصلي جوړونکي او رامنځته کوونکي یې هم نه دي مالوم ، د ټول ولس ګډ مال دی . هر متل تر شا په خپل پس منظر کې یوه پېښه کیسه او د ژوند پخه تجربه لري ، چې د هغې نتیجه او نچوړ د پند او عبرت لپاره خوله په خوله له یو نسل څخه بل نسل ته لېږدېدلې

او د کاڼي کرښې گرځېدلې دي ، نو ځکه يې خلک په خبرو اترو کې د خپلې وينا د منطقي او باوري کولو لپاره استعمالوي .

ځينې متلونه په نظم وي ، چې وزن او قافيه لري او ځينې بيا په نثر وي ، چې د وزن او قافيې له قيد نه خلاص وي ، خو دواړه ډولونه د پوره فصاحت او بلاغت نه برخمن وي . د يادونې وړده ، چې زموږ زياترو پخوانيو شاعرانو په خپلو شعرونو کې د شعري قوت د لوړتيا لپاره متلونه راوړي او د ځينو مشهورو شاعرانو د شعرونو ځينې بيتونه او يا نيم بيتي په خلکو کې د متلونو په بڼه استعمالېږي . (۲۱ : ۵۵)

پښتو متلونه د ولس د خولو څخه راوتلې هغه پخې خبرې دي ، چې د ډېرو تجربو او زمانو په تېرېدو سره هغه په هر تول باندې پوره او پخې شوې دي . (۲۰ : ۵)

کله چې انسان د گلونو غونچه ويني او په زړه او ذهن د باغونو او گلستانونو زرگونه رنگونه خواره شي ، همدغسې متل د ژوند د تجربو د ماناوو نه يوه ډکه پکه داسې مجموعه ده ، چې زړه او ذهن يې واوري ، نو د فکر او تخليق چينې تاندې کړي او خيالونو ته نوې او ناليدلې لارې په گوته کړي . متل د ژوند د کالبوت روح دی ، چې دغه قرار شي ، نو متل بې قراري وربښي او چې بې قراره شي ، نو قرار ورکوي چې روغ وي ، بيمار يې کړي او چې بيمار شي ، نو خپله يې طبيب او په خپله يې دارو شي . متل د انسان د ژوند نه مانا اخيستې ده او متل انسان او د انسان ژوند ژواک ته مانا وربښلې ده . (۲۳ : ۱۱)

متل لکه اور اورکی يا اوربلک له ځانه رڼا لري . موږ متل ته د څراغ ويلو پر ځای اوربلک په دې وايو ، چې دا لکه يو ژوندی شی په خپلو پښو په ټولنه کې روان وي مزل کوي او په رڼا کې يې خلک د ژوند غوټې پرانيځي . هر ځای ، چې خبره بنده وي متل ، چې ور برابر شي ، نو داسې يې په اسانه خلاصه کړي ، لکه کيلي چې کولپ (قفل) خلاصوي . د مزل کولو طريقه يې دا وي ، چې د انساني تجربې پر بنسټ منځته راغلې ډېره زياته دانايي په بېخي لږو ټکو کې په هر متل کې ځای شوې وي او دغه لږ ټکي دومره ساده ، دومره اسانه او ترتيب يې دومره طبيعي وي ، چې نه يې حافظې ته

یاد ساتل ګران وي او نه یې ژبې ته ادا کول . په دا نو ، چې یو متل پر یوه موقع باندې وویل شي ، هلته هر څومره وګړي ، چې حاضر وي ، هر یوه ته هغه بې له څه کوښښه یاد شي او دا هر وګړی ، چې بیا چېرته بل ځای پر همدغسې موقع باندې برابرېږي دغه متل یې خولې ته په خپله راځي او هلته موجود نور وګړي ، چې یې اوري ، نو متل د هغو حافظې ته هم ځان رسوي او ورسره مخته ځي . داسې هر متل په ټولنه کې په ګرځېدو راګرځېدو وي او چې پر خپله مناسبه موقع یې واوري ، نو پوه به شي ، چې په دغه وړه کوزه کې څومره ژور سمندر پروت دی . (٦ : ١٦٤)

متل هغه جمله ده ، چې د مثال په طور بیان شي او په دلیلي توګه وجود ومومي . په تېره زمانه کې ډېرې داسې واقعې تېرې شوي دي ، چې هغه یا په کیسه کې بیانې شوي او یا په لنډه جمله کې هغې ته اشاره کوي او هر کله ، چې د کومې پېښې اړوند دغه وړه جمله ، چې په وړو وړو ټکو مشتمله ده ، بیان کړی شي ، نو د اورېدونکو ذهن ته هغه ټوله واقعه راوړاندې شي . (٥ : ٢١)

په شفاهي ادب کې شاید متل یواځینی صنف وي ، چې د دنیا په ټولو ژبو کې اوچت مقام لري . د متل د دې اهمیت او عمومیت لویه وجه د هغه په مانیزه غنا پورې اړه لري. په متلونو کې د یوه ولس د اخلاقي عقل او پوهې کچه د شفاهي ادب د هر بل صنف په پرتله په زیاته اندازه څرګندېږي . د پښتنو د ټولنیز قانون (پښتونولۍ) کابو ټول مفاهیم یواځې او یواځې په متلونو کې خوندي دي . پښتو متلونه نه یواځې د پښتو ادب غوره نمونه ده ، بلکې د پښتون د نفسیاتو او کلچر د ادراک لپاره بهترینه وسېله هم ده .
(١ : ١٣)

Oxford Advanced learner's Dictionary د متل په اړه لیکي :

A well-known phrase or sentence that gives advice or says something that generally true. (١٢١٥ : ٢٥)

د متل نورې پېژندنې داسې شوې دي :

- پښتو متلونه ډېر لوی مقصد په لنډو ويناوو کې ښکاره کوي او د ويسا وړ ګڼل کېږي او په وينا کې د قالب او شاهد مثال لري .
- متلونه د پوهانو خبرې دي ، چې حق و رښتيا دي . دا د کلونو د تجربې او مشاهدې پايله وي ، چې په کوچنيو کوچنيو جملو کې بيانېږي .
- محاوره د هرې ژبې يو لازمي جز وي ، خو د متل استعمال په اختيار پورې اړه لري .
- متلونه په عمومي توګه د عوامي ذهن امين وي او په شاليد کې يې د صديانو پوهه پرته وي ، دغه وجه ده ، چې متلونه د ژبې ښايست او ګاڼه بلل کېږي . په ليک او وينا کې د ندرت د پيداکولو لپاره د متلونو استعمال ډېر ښه وي .
- په لفظي ساده ګۍ کې يې تر ټولو لويه هوښياري او حکمت ځای شوی دی . متل او سندره هميشه موجز وي ، خو د بشپړ کتاب هومره تفکر او احساس پکې وي . متلونه که څه هم لنډ او په ساده توګه ليکل شوي دي ، خو مفهوم يې ډېر لوی دی ، چې اصلاً د يوه کتاب بڼه لري .
- متلونه له لفظي او مانيزو ښکلاوو ډک دي . د متل ايجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځايول د هغه بلاغت او فصاحت هميشه د ادب د تيورۍ د محققينو پام ځانته اړولی دی .
- متلونه هغه عام حقايق دي ، چې د خلکو په خبرو اترو کې په ذوق او خوند سره ويل کېږي .
- متلونه هغه لنډې ويناګانې دي ، چې بلاغت او رښتينوالی ولري . دغه ويناوې د ډېرې پخوا زمانې څخه په خلکو کې موجودې او د دوی خوښې وي .
- متلونه هغه وړې ، مګر چستې جملې دي ، چې د انساني ژوند تجربې او مشاهدې پکې په ډېر عجيبه انداز ، نااشنا طريقه او خوندناک شکل وړاندې شوې وي ، د طنز او مزاح مالګه هم ورسره وي .

- متلونه که څه هم لنډې او ساده جملې دي ، مګر حقيقت دادی ، چې په هر متل کې لوی حکمت پروت وي او دغه مقولې ، چې د تجربو نه وروسته منځته راغلي او په عام ساده او لنډ ډول يې په جامعه کې انتشار موندلی ، د يوې سيمې ، ټولنې او يوې زمانې د خلکو ذهني او فکري سويه ،کردارونه ، اجتماعي روابط ، هوښياري ، د ژوند سطحه ، کلتور او نور په ښه ډول ترې څرګندېږي.
- متلونه عموماً په عوامي سطحه پيداکېږي . په دوی کې د عوامي ژوند څرک پروت وي ، بيا يې ښېګړه دا ده ، چې خاص خلک يې هم په خپل استعمال کې راولي . که څه هم د دوی له چاپېرياله سره اکثره تړون نه لري . دا خبره نه خو د متلونو په اړه ده ، بلکې د لفظونو ، تلفظ او محاورو په اړه هم عوامو ته خواص مات شوي دي .
- په متل کې د قرنونو تجربې ، د انساني ژوند مشاهدې او د پوهانو د احساساتو پانګه پرته وي . په متل کې د لفظونو تقديم او تاخير درست وي ، خو د محاورې په شان پکې د مصدر د ټولو مشتقاتو استعمال ناجايز وي .
- متل هغه عام آهنګداره او موجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عموميت آهنګ او ايجاز په ګاڼه پسوللی وي . که لنډۍ د پښتو جمالياتي ټولنيز شعور تمثيلوي ، نو متلونه عقلاني او فلسفي خوا ښيي .
- متل د يوې تجربې پايله او يوه اخلاقي نقطه وي ، چې په تمثيلي اسلوب کې بيانېږي . لفظونه مختصر وي ، مګر له دوی څخه يوې لويې واقعې ته اشاره وي .
- ورځنۍ ، محاورې او متلونه د لساني ګروه د سماجي او لساني رويې او ثقافتي حيثيت غمازي کوي .
- متل يو داسې لنډه اغېزناکه جمله ده ، چې اکثره په استعاري يا تجنيسي فورم کې وي او په سمه توګه د يوې رېښتينې تجربې او مشاهدې څرګندونه ده .

- متل د ولس د متداولې او د ژوند د عملي فلسفې شعر دی .
- په عمومي توگه په متلونو کې پټه کنايي فلسفي مفکوره موجوده وي .
- متلونه او عوامي شاعري داسې خيزونه دي ، چې موږ ورته خاص طور سره د يو قوم د ژوند ژواک کره وړه ، دود و دستور ، روغ رنځور ، مړي ژوندي او د عاداتو خصلتونو وغيره وغيره ، چې په مختصرو الفاظو کې به ورته تهذيب تمدن ، کلچر او ثقافت ووايو ؛ ايينه دار وي .
- متل ، د مانا او مطلب ډکې وړې وړې خبرې دي ، چې د اوږدې تجربې نه رازيږېدلې وي .
- متلونه زموږ د عوامي ادب په شان ، زموږ شريک قومي ميراث دی . دا د خپلو خوندورو ماناوو او برجستگۍ له برکته د زړه د حال د اظهار لپاره ډېره غوره او خوندناکه ذريعه ده او هم د دې په ذريعه په خبرو کې خوند او زور پيداکېږي . (۱۵ : ۲۵)

۳ ـ آیا متل له (مَثَل) سره اړخ لګوي ؟

متل زموږ د خلکو ، ولس ، فولکور او کولتور هغه شتمني ده ، چې زموږ د ژوند سره تړلی تاریخ لري . په دې مانا ، له هغه مهاله ، چې موږ د یوې وګړنې ډلې او ولس په توګه او زموږ ژبه زموږ د پوهونې او راپوهونې د وسیلې په توګه ، د نړۍ پرمخ رامنځته شوي یو ، بېلابېلې ژبنۍ ښکارندې او ژبني جوړښتونه هم همدا مهال راپنځیدلي او تر ننه دوام لري .

څرنګه ، چې زموږ د وګړو او ژبې تاریخ زرګونه کلونه وړاندې او زوړ دی ، همداسې د متل لرغونتیا هم زرګونو کلونو ته رسېږي . متل د یوه ژبني واحد په توګه ، زموږ په ژبه کې هغه وخت هم شتون درلود ، چې زموږ سیمې ته عربي ژبه او کولتور راغلي نه ول . د متل له څېړنې راته دا خبره ښه جوتېږي ، څکه په متلونو کې داسې فکرونه شته ، چې هغه تر اسلام وړاندې دي . زموږ هېواد ته د اسلام راتګ څرګند تاریخ لري ، په داسې حال کې ، چې موږ تر اسلام وړاندې هم ژوند کړی او ژبه مو ژوندۍ وه او په دې توګه متلونه هم کارېدل .

متل که د عربي ژبې (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو ، نو دلته دا پوښتنه مخته راځي چې آیا متل د یوه ژبني واحد په توګه له هغې وروسته زیږیدلی ، چې عربي ژبه سیمې ته راغلې یا دا چې دا جوړښت وړاندې شتون درلود ، خو نوم یې اوښتی یا دا چې متل هماغه لرغونی نوم دی ، چې د دې ژبني جوړښت لپاره کارېدلی دی ؟

د متل په اړه ځینې بحثونه ، چې متل عربي ـ پښتو بولي ، په موږ کې هغه وخت رامنځته شوي ، چې سیمې ته عربي ژبه راننوتې او زموږ په ژبو یې مستقیم او نامستقیم اغېز کړی دی . دلته دا خبره بیا راغبرګوم ، چې د یوه ژبني جوړښت په توګه د متل تاریخ ، زموږ په سیمه کې تر عربي ژبې لرغونی دی .

زموږ ستونزه داده ، چې په دې برخه کې شواهد او اسناد نه لرو ، چې متل ته یې په لرغونو وختونو کې کوم نوم ورکړی وو ، په سیمه کې تر اسلام او عربي ژبې وړاندې

اړوند اسناد زموږ په لاس کې نشته له دې کبله اړ یو مسایل د عربي ژبې تر اغېز لاندې وسپړو . که متل زموږ د پښتو ژبې او یا نورو اریایي ژبو کلمه وي ، په اړه یې سمه څېړنه شوې نه ده ، خو دا چې دا کلمه د عربي (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو بېلابېلې څېړنې شوې دي .

د متل کلمه په همدې شکل (فرهنگ عمید) رااخیستې ده ، چې عربي هم راته نه ښکاري ، خو دغې کلمې باندې چا ډېر بحث کړی نه دی . د (افسانه ، لنډ داستان مثل ، شوخه خبره) ماناوې یې ورته لیکلې دي . په پورتنیو ماناوو کې یو څه لیدل کېږي هغه دا چې ډېر متلونه یوه لنډه کیسه ، پېښه او داستان لري ، چې په پورتنیو ماناوو کې شته ، له همدې کبله دغې ژبنې جوړښت ته متل ویل شوی دی .

متل ته په عربي کې مثل هم په دې اعتبار وايي ، چې د دویم شي حال د اول سره مشابه کېږي ، یانې د استعمال ځای یې په اصل مورد کې قیاسېږي . (۸ : ۳۲)

په پښتو کې متل عین هغه شي ته وايي ، چې په عربي یې مثل بولي ، ښايي چې متل له عربي څخه مفغن شوی وي . ځکه چې کله په تفغین کې (ث) په (ت) بدلېږي ، لکه میراث چې میرات شو . د عربي لغت پوهان وايي ، چې مثل او نظیر او دا کلیمه له عربي مثل څخه جوړه شوې او پر ټولو حکمتو او لنډو کیسو او اساطیرو اطلاق شوه . (۷ : ۱۸ - ۱۹)

متل او مثل د مفهوم ، مضمون او مانا له مخې یو دي ، چې په ټولو خلکو او قومونو کې شته ، د هغوی د ځانګړو پوهنو ، ژوند پېښو او تجربو محصول وي ، خو موږ له نیکونو نیکونو رانیولې د ژوند ډېر کلتوري پړاوونه درلودلي دي ، چې ټولو مادي او معنوي شیانو ته مو خپل خپل نومونه لرلي دي . متل او مثل هم همداسې درواخله . (۱۱ : ٦۱)

د متل لفظ د عربي د لفظ مَثَل سره تعلق لري . په سامي ژبو کې (ت) په (ث) بدلېږي ، لکه واخلئ (یافث > یافت) خو دا بدلون په عربي ژبه کې عام نه دی ، ما په عربي کې د متل لفظ د (متل) شکل کې چېرته هم لیدلی نه دی . د عرب (م ، ث ، ل) د

مادې نه د عربي د قاعدو لاندې ګڼ استقامات کولی شي . د دغې مادې لفظ مِثل هم ځینې وخت د مَثَل مانا ورکوي او جمع يې امثال ده . په پښتو کې د متل جمع د عربي قاعدې لاندې امتال نه راځي ، بلکې متلونه راځي . (۱۴ : ۳۱)

مِثل ، مثال یا مثلً د عربي ژبې لفظ دی . دا لفظ په قران شریف کې څو څو ځایه او څو څو وارې راغلی دی . چېرته مثلاً او چېرته د جمعې لپاره امثال لیکل شوی دی . مثل په اصل کې داسې قسم خبرې ته وايي ، چې هغه د بلې خبرې په شان وي یا د هغې خبرې په رنګ ، مانا او مطلب څرګندوي یا یو کار کیسه او پېښه د بل کار یا بلې پېښې سره تړي . په ځینې ځایونو کې د مثل بیانولو یا وړاندې کولو لپاره د (ضرب) لفظ استعمالېږي . دا لفظ هم له عربي ژبې او قران شریف نه اخیستل شوی دی ، لکه : ضرب‌الله مثلاً فمثله صفوان ، و مثلا الذین ینفقون (البقره) . داسې نورو ډېرو آیتونو کې دا لفظ بیان شوی دی او هم داسې دا لفظ د عربي نه نورو ژبو نقل کړی ، خپل کړی او اخیستی دی . په اردو ، پارسي او پښتو ژبو کې دا لفظ هم په دې معنو او مطلب سره استعمالېږي ، لکه : ضرب الامثال ، مثلاً ، مثال کے طور ، د مثال په توګه او داسې نور .

په پښتو ژبه کې د مثال لفظ هم د دې مطلب لپاره استعمالېږي ، خو جمع يې لکه د عربي د قاعدې لاندې امثال نه راځي ، بلکې مثالونه ویل او لیکل کېږي . د دې سره سره د پښتو ژبې یو بل توری (متل) زموږ په ورځني ژوند کې ډېر استعمالېږي . متل هم د مثال مانا او مطلب ورکوي یا څرګندوي ، مالومېږي داسې ، چې متل هم د مثل نه جوړ شوی او اخیستی شوی دی ، په زړه عربي ژبه کې د (ث) لفظ په (ت) ویل کېږي. نن هم د عربو په ډېرو علاقایي ژبو کې (ث) په (ت) ویل کېږي ، لکه : د عربي یو نوم (ابن هیثم) دی ، خو په وینا کې (ابن هیتم) ویل کېږي یا د عربي بل لفظ ، چې په لیک کې (الاثین) دی ، خو په وینا کې (الاتین) ویل کېږي ، چې مانا يې (دوه) ده . داسې (الثلاثه) هم په (ث) لیکل کېږي ، خو په وینا کې (التلاته) ویل کېږي ، چې مانا يې (درې) ده .

دې د عربي لفظونو ته چې پام وکړو ، نو د دې نه دا مالومېږي ، چې پخوانۍ زمانه کې د (مثل) لفظ نه په پښتو کې (متل) جوړ شوی دی ، چې مانا او مطلب يې هوبهو د (متل) لفظ سره تړون خوري ، خو د دې جمعې د (امثال) پرځای (متلونه) جوړ شول .
(۲۳ : ۱۹ ، ۲۰)

فرهنگ عميد د (مَثَل) مانا داسې ليکي :

مانند ، شبيه ، صفت ، حديث ، قصه ، د خلکو ترمنځ مشهور قول ، ضرب المثل .
(۱٦ : ۲۱۷۹)

ياد فرهنگ د (مُثُل) کلمې ته ليکي : جمع مثال . (۱٦ : ۲۱۷۹)

د (مِثال) کلمه بيا داسې مانا کوي : اندازه ، مقدار ، مانند ، شبيه [فرمان ، حکم قصاص] . (۱٦ : ۲۱۷۸)

د متل (مَ تَ) د کلمې مانا ياد فرهنگ داسې کوي :

افسانه ، لنډ داستان ، مثل ، هغه خبره ، چې د شوخۍ له مخې وويل شي . (۱٦ : ۲۱۷۳)

زاهد پښتو ـ پښتو سيند ليکي :

متل (مَ تَ) : يو لنډه جمله ، چې ستر کلتوري او علمي ارزښت پکې پروت وي .
(۱۰ : ۹۴۲)

همدارنگه د (مَثَل) کلمې ته ليکي : متل ، مشهور قول ، حکايت . (۱۰ : ۹۴۴)

ضرب المَثل ته ليکي : مثل وهنه ، متل اړونه ، متل . (۱۰ : ٦۷۸)

۴ ـ د متلونو ډولونه :

متلونه د شکل له مخې په دوو برخو ویشل کېږي :

۴ ـ ۱ ـ منظوم :

دا هغه متلونه دي ، چې نظمي ځانګړنې لري ، لکه :

په زړه صاف ، په خوله خلاف .

چې غواړې ، پرې واوړې .

ډېره یوه نېکمرغه ، یوه بدمرغه .

ښه عمل ، د لارې مل .

چې هوس دی ، دومره بس دی .

چې نه دې وي له موره ، ورته مه وایه چې وروره .

چې مړ شو ، هغه پړ شو .

چې لوی غاپي ، کوچنی تراپي .

چې ژرنده یې ګرځي ، بلا یې پرځي .

چې سبا شي غم پیدا شي ، چې بېګا شي غم پناه شي .

۴ ـ ۲ ـ منثور :

دا هغه متلونه دي ، چې نثري ځانګړنې لري ، لکه :

چې ښه وي ، بد دې اور واخلي .

په دسترخوان هر مچ زمری دی .

په سپي د خاوند زړه بدېږي .

په ډېرو لیونی خوښ وي .

په پټه خوله څه نه کېږي .

په بد زوی ، ښه پلار یادېږي .

په خپله ډوډۍ موړ ، په کلي نازولی .

په پوښتنه سړی مکې ته ځي .

پردۍ ورکړه ، نیمه خوا ده .

بد په بلا اخته ښه دی .

بربنډ له اوبو نه ډارېږي .

پردی غم تر واورو سوړ دی .

ښاغلی اروانښاد دوست شینواري په دې اړه ګټور مالومات وړاندې کوي او متلونه په عام ډول په دوو برخو ویشي ، منثور او منظوم .

الف ـ منظوم متلونه : دا ډول متلونه د یوه بیت حکم لري ، چې هم د قافیې او هم د سیلابونو له مخې تر یوې اندازې مقید او خاص اهنګ او تال لري ، لکه :

بـد بـه دې پــه زړه لـرم

سلام به دې په خوله لرم

×××

که په کور کې غوړه مومي

لیونی بـه غرو تـه درومي

×××

سـل روپـۍ پـورکـــړه

دا ختر شپه پـه کورکړه

ب ـ منثور متلونه : دا هغه متلونه دي ، چې د سیلابونو په شمیر او د قافیې پـه مراعات مقید نـه دي او عروضي اساس نه لري ، بلکې مسجع نثر ورته ویلای شو دا په خپل منځ کې په نحوي لحاظ په دوه ډوله دي :

الف ـ چې بشپړه جمله وي ، مسند او مسندالیه یاني فعل او فاعل یا مبتدا او خبر ولري دې ته په انګلیسي کې (Proverb) او پـه روسي کې (پسلوویخه) ویل کېږي . دا هغه مستعاره بشپړه مقوله ده ، چې کنایي مفهوم افاده کوي او غالباً اهنګ لرونکی (سندریز) فورم لري ، لکه :

که غر لوړ دی ـ پر سر یې لار ده .

ب ـ هغه ، چې بشپـړه جمله نه وي او په نحوي لحاظ د کلام یو مهم جز ونه لري ، خو نور د متل تر تعریف لاندې راځي ، دې ته په انګلیسي کې (Saying) او په روسي کې (پګه وورګه) ویل کېږي ، لکه :

زه ستا دارو ـ ته زما دارو .

اوږه دې پـه اوږه ـ منت دې پـه څه .

خپل عمل ـ د لارې مل .

خپلـه وطنه ـ ګلـه وطنه .

دغه ډول تـه ځیني خلک محاوره وایي ، خو د پښتـو او دري د ولسي ادب پـه کتابونو کې عموماً د متل پـه نامه یاد شوي او په کوم توپیر ورتـه نـه دي کتل شوي .

متل کله یـوه جمله وي ، لکه : د غله ځای په غره کې هم نه شي . کله دوه جملې وي : ړانده ته مه ګډېږه ـ کاڼه ته ډول مه وهه .

کله چې متل له دوو جملو څخه جوړ وي ، د دواړو جملو تر منځه کله د عطف مانیز ارتباط موجود وي (د عطف ادات حذفېږي) لکه :

کوتک وهه د ورور لپاره ـ خبره کوه د خدای (ج) لپاره .

یا داسې نور ارتباطونه سره لري ، چې دویمه غالباً د لومړي تابع جمله وي . ډېر لږ متلونه له درېیو جملو هم جوړوي ، لکه :

(د کونډې کره زوی نه وو ، چې زوی یې پیدا شو، مرګو ګډه شوه) . (۷ : ۶۰ ـ ۶۲)

د اروانښاد شینواري د متلونو په ویشنه کې د منثورو متلونو ، د دویم ډول په اړه ، چې په انګلیسي یې (saying) بللي ، ښاغلی عبدالکریم عامر په خپل اثر (پښتو محاورې) کې د (مقولې) تر سرلیک لاندې داسې لیکي :

مقوله د عربي ژبې له قول څخه ده ، چې لغوي مانا یې خبره او وینا ده . په اصطلاح کې هغه جملې یا فقرې ته ویل کېږي ، چې د یو ښه ناصحانه رنګ له امله خلکو خوښه کړې وي . دغه مقوله د متل لپاره هم استعمالېږي . له دې مقولې څخه په اصطلاح کې

(مقاله) هم وتلې ده ، چې د ویلو په مانا ده . د مقولې لفظونه خپله حقیقي مانا څرګندوي او په دې کې د زوړوالي شرط هم لازمي نه وي . یو څو بېلګې یې دا دي :

۱ . ته پوه شوې ، ستا ایمان .

۲ . ته پوه شوې ، ستا کار .

که د مقولې جوړښت ته وکتل شي ، نو د متل لور ته ذهن ځي . متل هم په لومړي سر کې یو قول وي ، چې پکې پوهه ، تجربه او مشاهده خپل کار کوي ، وروسته یې استعمال عام شي ، د ضرب المثل رنګ یاني په خبرو کې د مثالونو په رنګ راوړل کېږي.

پورتني مثالونه هم د متلونو ځای ته رسي ، مقوله هغه قول دی ، چې پکې هغه د متل لوازمات خپل کار کوي ، د خولې وتلې هره خبره مقوله ده ، خو هغه مقولې د عام ذهنونو او خولو برخه ګرځي . کومې چې څه دانایي ، پوهه ، تجربه او مشاهده ولري . د ژبې دغه څېړل شوي ټول اصطلاحات په بنسټیزه توګه پر لغت ولاړ دي ، له لغته پس دغه ټول اړخونه زېږي . که لغت یاني د یو شي لپاره مخصوص نوم نه وي ، نو دا اړخونه مخته نه راځي . د عام خلکو د ژبې زور پر خواصو باندې ډېر وي ، ځکه چې استعمال یې ډېر وي ، نو خواص د عوامو ژبه هر کله په خپلو وېناوو کې ځایوي . دغه ذکر شوی رنګ که د عامو یا د خاصو له خوا وي ، خو په ټولنه کې د عام استعمال ځای ولري ، د خپل مفهوم شهرت او لوړوالي له امله محاوره هم د متل رنګ لرلای شي ، نو مقوله هم په لومړي سر کې یو قول وي ، وروسته هغه د متل رنګ واخلي ، که داسې ووایو ، چې د متل بنسټ پر مقوله ولاړ دی ، بې ځایه به نه وي . دلته به یو څو متلونه رانقل کړو :

چې سر وي ، خولۍ ډېرې دي .

خپله لاسه ، ګله لاسه .

دغه بېلګې د متلونو دي ، خو په لومړي سر کې د خولۍ ډېربنت او د سر د خوندي پاتې کېدو لیدنې (مشاهدې) او تجربې دغه خبره خولې ته راوړې ده ، چې اوله یې د مقولې رنګ دی ، یاني خولۍ ډېرې دي د سر پاتې کېده ضروري دي یا خولۍ شته د سر سلامتي غواړه یا هغه د متل په رنګ کې هم مقوله وي . دغه د یو قول او خبرې ډېر

استعمال د متل رنګ واخلي . د مقولې د خوند ځای دا دی ، چې خپله حقيقي مانا ورکوي ، د جوړښت په اعتبار له دوو تورو څخه وي ، پر مخ يې حد نه دی ټاکل شوی.
په پښتو ژبه کې ډېرې مقولې شته ، چې خپل مانيز رنګ له محاورې او نورو اصطلاحاتو څخه بېلوي او خپل ځان ته يو جلا رنګ او مانا لري ، دوه بېلګې يې يادې شوې دي .
(۱۵ : ۳۱ - ۳۲)

۵ ـ په متلونو کې د دودونو غبرګون :

ژبه د وګړو ترمنځ د پوهونې او راوپوهونې وسیله ده ، ژبه د انسان د معنویاتو مادي شکل دی . د ژبې بنسټ (غږ) دی ، چې دا خپله یوه فزیکي ښکارنده او ماده ده .

ادب په ژبه پورې تړلی او داسې ویل کېږي ، چې ژبه د ادب لپاره وسیله ده ، خو داسې وسیله ده چې نشتون یې ادب نشت کولای شي . د ادب د نورو توکو د څرګندونې . برسېرونې او نورو وګړو او ټولنې ته د رسونې ګټوره او بنسټیزه وسیله همدا ژبه ده ، چې نالیدونکي خواکونه خلکو ته رسولای شي. ښایي د سر په سترګو یې نه ګوري ، خو د زړه په سترګو یې لیدای شي .

متلونه د فولکلوریک ، ولسي ، ګړني ، ژبني او کلیوال ادب مهم توکي دي ، چې د یوې ټولنې د کلتوري یون لوړې او ژورې ښیي . د دې لپاره د همدې اثر په بېلابېلو پاڼو کې کې ګڼ داسې نظرونه لیدای شئ چې متلونه یې د ادب برخه بللې ده .

د متلونو په پېژندنه کې دا خبره ډېره ویل کېږي ، چې متلونه د یوې ټولنې او وګړو د ژوند هینداره ده. د هغوی رواني او نفسیاتي غوښتنې ، معیارونه او دودونه پکې خوندي شوي دي . همدا د ډېرو فولکلوریکو ادبي ژانرونو ځانګړنه ده .

متلونه د یوې ټولنې او وګړو هغه ژبنۍ پانګه ده ، چې د یوې ټولنې د نورو ډېرو ځانګړنو ترڅنګ یې دودونه هم خوندي کړي دي . دا لړۍ یواځې په متل کې نه ، بلکې په نورو ادبي ډولونو کې هم غځول شوې ده او ادب د ارزښتونو او معیارونو د خوندیتوب غوره وسیله ګرځېدلې ده .

دود تر ډېره عملي او اجرایوي بڼه لري ، په دې مانا ، چې دود یو داسې ارزښت دی ، چې په عمل کې ترسره کېږي او متلونه بیا د همدې کړو وړو څرګندوی دي . د بېلګې په توګه : ډېر عمره انسان ته سلام اچول زموږ دود او ځواب یې هم زموږ دود دی . په لغمان ولایت کې د کال په ځانګړي وخت کې د ولس له خوا ویالې پاکولو ته (کټېر) وایي ، چې دا یو دود دی ، همدارنګه نور ډېر بېلابېل دودونه چې موږ یې په ټولنه کې لرو .

مازيگرى دى ښېرې مه کړه

ته به د نار ښېرې کوې رښتيا به شينه

پورتنۍ لنډۍ د پښتو ولسي ادب ډول او شعر دى ، خو گورو ، چې څنگه يې يو دود خوندي کړى . زموږ په ټولنه کې همدا اوس دود دى ، چې ميندې هېڅکله په مازيگر کې خپلو اولادونو ته ښېرا نه کوي ځکه ويرېږي چې قبولې نه شي ، د خلکو عقيده داده ، چې په دې وخت کې يې د قبليدو شونتيا ډېره ده. که څوک غواړي ښېرا يې قبولي شي ، نو همدې وخت کې يې کوي . په پورتنۍ لنډۍ کې د دود ترڅنگ کرکه هم شته . همدارنگه :

لاس دې تر زنې لاندې مه ږده !

ستا به عادت وي ما به ورک کړې له وطنه

په پورتنۍ لنډۍ کې هم د دې ترڅنگ ، چې محاوره يا گړنه او کرکه خوندي ده . زموږ په ټولنه کې يو دود هم شته ، هاغه دا چې که څوک کوم ځاى کې لاس تر زنې ناست وي ، نو بل يې منع کوي ، چې داسې مه کښېنه ښه پايله نه لري يا پلار دې مړ کېږي .

د متلونو ويل په خپله هم زموږ د ټولنې او خلکو دود دى ، چې د وينا او گړېدلو پر وخت يې کاروي.

د پورتنيو بېلگو په څېر ، د ولسي ادب گڼ شمېر داسې ډولونه شته او حتا په اوسني شعر کې هم دا لړۍ روانه ده ، چې زموږ شاعرانو پکې خپل دودونه خوندي کړي دي . اوس يو څو داسې متلونه هم گورو:

- **مشر د کشر پل دى :**

کشران له مشرانو زده کړه کوي ، د کوچني يا کشر د ژوند يو پړاو داسې دى ، چې له مشرانو او نورو اخيستنه يا کاپي کوي . ډېر ځله زوى يا کوچنى هغه کارونه کوي يا

يې تکراروي ، چې پلار يې کړي يا يې د کورنۍ نورو مشرانو کړي دي . دلته کوم دود خوندي شوی دی ؟

که وګورو ، پښتانه مشران کوم نيمګړی کار يا داسې ، چې بد ورته ښکاري ، د خپلو کشرانو او کوچنيانو په مخ کې نه کوي او وېره لري ، چې ګواکې هغه به يې هم زده او تکرار کړي او فکر کوي ، چې (مشر د کشر پل دی) چې دا يو دود دی .

- **ګټه په تاوان کېږي :**

د پورتني متل له بېلابېلو کارونو څخه يوه داسې دی ، چې که څوک خاني او ملکي کوي بايد دېره او ډنده ولري . د خلکو سره د ستونزې پر وخت منده ووهي ، له خپلو ګاونډيانو او کليوالو سره ښه چلند وکړي او ... اوس که وګورو همدې متل ته په کتو ، هغوی چې لوړې څوکۍ غواړي . دولت غواړي او ... نو دايې په ځان منلې وي ، چې تاوان به کوي ، چې ګټه ترلاسه کړي . که ځان ولسي جرګې ته کانديدوي ، نو خلکو پسې به منډې وهي ، خپل ملګري به خوښ ساتي ، خلکو ته به ډوډۍ او چايونه ورکوي او نور خدمتونه به يې کوي ، چې دا ټول د شخص لپاره تاوان دی ، چې په پايله کې يې ګټه هماغه د ده وروستۍ موخه يا د ولسي جرګې وکالت او استازيتوب دی . اوس دا زموږ په ټولنه کې دود دی، چې څوک ګټه غواړي ، نو تاوانونو ته غاړه ږدي .

- **له کلي وځه ، خو له نرخه مه وځه :**

دا هم يو پښتو متل دی ، هغه وخت کارېږي ، چې څوک غواړي مقابل لوری ، ټولنيزو آرونو، معيارونو قوانينو او پرنسيپونو ته متوجه کړي . اوس دود پکې څه شی دی ؟

موږ همداسې متلونو او په دې کې پټ ارزښتونو ته په کتو ، له خپل کليوال او ګاونډي سره هغه کوو

چې څه دود او دستور وي او دا زموږ دود ګرځېدلی دی .

- **پردی کټ تر نيمو شپو وي :**

پورتني متل هم ښايي خپله فلسفه ولري ، خو موږ يې څه وخت کاروو ؟ کله مو چې له چا يو څه راوړي وي نو هر وخت چې د هغه اړتيا شوه ، بېرته يې وړي . دې ته نه ګوري ، چې زموږ کار پرې خرابېږي ، بلکې خپل کار جوړوي او دا يې حق هم دی . دود پکې څه دی ؟

له يوې خوا ، له چا راوړی يا پور شوی شيز ، پر وخت ورکوو او ځان يې پوروړی بولو . دا زموږ دود دی چې دغو اشخاصو سره بايد پر وخت عمل وکړو ، څه وخت چې هغه وغواړي شيز يې ورکوو . بلخوا د دې متل پټ راز په دې کې دی ، چې موږ بايد خپل اړتياوړ توکي او نور ، چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې ورته اړمن يو خپله پوره کړو او له بل نه يې ونه غواړو ، ځکه هغه رانه وړي . زموږ دود دادی چې تر ډېره هڅه کوو ، خپل اړتياوړ توکي ولرو او بل ته اړ نه شو .

- **اخښي چې جيب ترلی وي ، په خواښې او ښينې يې قدر خوړلی وي** (۱۷ : ۱) :

زموږ په ټولنه کې کوژده او واده د ټولنيز ژوند بېلابېل دودونه او پړاوونه دي . کوژده او واده ، د دوو پرديو انسانانو ، يو ځوان او يوې پېغلې او دوو کورنيو ، کلو او قومونو ترمنځ د نږدېوالي لامل ګرځي . په کوژده او واده سره ، يو ځوان او يوه پېغله نوي خپلوان پيدا کوي . اوښی ، خواښې ، خسر ، ښينه ... خو د هلک لپاره د دې نويو خپلوانو او نجلۍ خوښ ساتل او د هغوی رضايت ترلاسه کول زموږ دود دی .
هلک اړ دی د نجلۍ کورنۍ او د کورنۍ غړي ، په ځانګړې توګه خواښې ، خسر ، اوښی او ښينه له ځانه راضي کړي ، چې د ده راتلونکې ميرمن خوښه شي . دا کار تر واده مخکې ډېر پېښېږي . دا داسې وخت وي ، چې هلک خپلې خسرګنۍ ته ډېر اړ وي ، وېره لري ، چې د واده بار پرې درون نه کړي . له واده وروسته بيا دا فشارونه لږېږي . دا موضوع په هغه وخت کې ، چې هلک غريب وي ، محسوسېږي خو د بډای لپاره بيا ياده ستونزه نه وي .

پورتني متل زموږ د ټولنې او خلکو دا دود څرګندي کړي ، چې کله هلک کوژده وکړي ، بیا تر واده مخکې او حتا تر هغې وروسته په خپله خسرګنۍ ډېر مهربانه او په هغوی لګښت کوي . هغوی له همدې لارې خوښ ساتي چې دا په نامستقیم ډول د ده د راتلونکې میرمنې خوښي ده . زموږ میرمنې هم همداسې دي ، که چېرته یې مېړه د دې پلارګنۍ خوښه وساتي دا پرې خوښېږي . د مېړه لپاره دا مهمه ده ، چې میرمن یې خوښه اوسي . د زوم قدر هغه وخت ډېر وي ، چې د خواښې ، اوښي او ښینې زړه خوښ وساتي د خسرګنۍ مهمه برخه ښځینه ده نارینه هم خوښ ساتل په کار دي ، خو د ښځو ونډه د کوژدې او ودونو په چارو کې ډېره غوښنه ده . که چېرته زوم یا ځوان د پورتني دود پر وړاندې حرکت وکړ او د خسرګنۍ په ځانګړې توګه ، خواښې ، اوښي او ښینې زړه یې ونه ساته ، بیا یې قدر او درناوی هم نشته. په پورتني متل کې همدا دود څرګندي دی ، هغه دود ، چې زموږ د ټولنې زومان ورسره مخ دي ، هغه دود چې خواښې اوښی او ښینه یې له زومانو سره پالي .

- **اختر چې تېر شي ، نکریزې په دیوال وتپه !**

موږ د اسلامي بنسټونو له مخې دوه اخترونه لمانځو ، کوچنی او لوی . اخترونه دوه ستري کلنۍ خوښۍ دي چې ډله ییز او عمومي رنګ لري ، ټول مسلمانان په دې کې ګډون لري .

اختر سره د یو دود په توګه ، نور دودونه تړلي دي یا دا دود جلا جلا برخې لري . یوه برخه یې داده چې ښځې او نجونې په اختر کې نکریزې وهي ، لاسونه او پښې سرې کوي . دا زموږ د ټولنې دود دی. د اختر ترڅنګ په نورو خوښیو ، لکه : کوژده او واده کې هم دا کار کېږي .

لکه څرنګه ، چې د خوراک اړتیا د ولګې پر وخت وي او په موړ ځان څوک څه نه خوري ، دغسې د نکریزو وخت هم اختر او نورې خوښۍ دي ، له دې پرته بې اړتیا څوک نکریزې نه وهي ، بې وخته نکریزې په دیوال تپي .

- **بنیادم یو نور ، جامه یې دوه نوره** (۱۷ : ۱۱) :

بنیادم ، الله ج او قرانکریم مکرم بللی دی ، بنیادم د الله ج خلقت او نور دی . ټول بنیادمان ، چې په هره جغرافیه کې اوسېږي ، له یادو ځانګړنو برخمن دي .

بنیادمان ټول یو ډول نړۍ ته راځي ، په جوړښت کې یې توپیر نه وي ، خو ځینې ځیزونه له بېلابېلو ټولنو اخلي ، چې یوه یې جامه یا کالي دي .

په پورتني متل کې که د (جامه) له کلمې د کالیو او لباس مانا اخلو ، هغه چې موږ یې اغوندو او د ځان پټولو لپاره یې کاروو ، دا د بنیادم لپاره دوه نوره دي . جامې اغوستل زموږ دود دی .

که له (جامه) نه د اخلاقو مانا اخلو او د پورتني متل موخه دا ګڼو ، چې اخلاق تر بنیادمیت وروسته مهم او دوه نوره دي ، نو بیاهم زموږ د خلکو دا دود دی ، چې نېک او غوره اخلاق خوښوي او هر سړی هلته درون او قدرمن وي ، چې نېک اخلاق ولري . دا زموږ دود دی ، چې په خپله هم نېک اخلاق کوو او له نورو یې هم غواړو .

- **بې سته څوک جنت ته نه ځي :**

ست کول زموږ په ټولنه کې دود دی . ست څه ته وایي ؟

له کندهاره یو راغلي شخص ته په کابل کې د هغه یو ملګری وایي ، چې راځه ! نن شپه له ماسره لاړ شه. دغسې غوښتنې ته ست وایو .

په دسترخوان ناست میلمه ته کوربه وایي ، ډوډۍ وخوره ! ست مه کوه . دا په داسې حال یا هغه وخت کې چې کوربه فکر کوي ، مېلمه موړ شوی نه دی .

ست یوه جدي غوښتنه نه ده ، خو غیر واقعي یا دروغ هم نه ده . موږ چې کله چانه غوښتنه کوو چې راځه! له ما سره لاړ شه یا له ماسره شپه وکړه ، هغه پرې خوښېږي او وایي ، چې پلاني ماته ست وکړ .

- **پرهېز له سلو درملو ښه دی :**

کله چې څوک ناروغ شي ، بیا درمل خوري ، خو د ناروغۍ د مخنیوي او شاتګ لپاره ښه لاره پرهېز او د هغو ځیزونو نه خوړل دي ، چې ناروغي ډېروي .

د ناروغیو د درملنې لپاره درمل خوړل زموږ دود دی ، خو پورتنی متل پرهېز تر درمل خوړلو نه سل ځله غوره بولي . پرهېز کول هم زموږ د ټولنې بل دود دی .

- **په ډېرو وهلی ښه دی ، په یوه ملامت نه :**

په پورتني متل کې کوم دود پروت دی ؟

په وهلو کې د انسان بدن ضربه ویني ، ټپي کېږي او تر دې ، چې د زیان کېدو ګوانښ هم پکې شته او بیا چې دا وهل د ډېرو خلکو په وسیله وي . څرګنده ده ، چې ځاني او روغتیايي زیان یې هم ډېر وي . زموږ خلک دا هرڅه مني ، خو ګرمتیا یا ملامتي ورته تر دې درنه او سخته ښکاري .

دا اوس زموږ دود دی ، چې په یو کار کې هر څومره زیان ګورو ، راته سپک ښکاري ، خو ملامتي راته درنه ښکاري او ځان د خلکو له ملامتی ساتو .

- **پړ مې کړه ، مړ مې کړه :**

د ګرمتیا او پړتیا په اړه وړاندې هم وغږېدو . زموږ خلک هر ډول سزا منلو ته هغه وخت چمتو کېږي چې پړ یا ګرم شي . له هغې پرته هېڅ ډول زیان منلو ته چمتو نه وي .

موږ د بېلابېلو ټولنیزو پېښو پر وخت دا دود پالو ، چې که چا زموږ پر وړاندې یو ناوړه عمل وکړ

نو هغه د یوې جرګې یا په انفرادي توګه ګرم او پړ کړو ، هغه ته د بېلابېلو دلیلونو په وسیله قناعت ورکوو چې ګواکې پړ دی . پړ یا ګرم وګړي هم دا دود پالي ، چې که په یوه موضوع کې ګرم شي ، بیا هر زیان ته چمتو وي ، که هغه مرګ هم وي .

- **په اوړي یې ګټه ، په ژمي یې څټه :**

زموږ د هېواد په ډېرو سیمو کې اوړی د کرلو او رېبلو وخت وي . په همدې وخت کې بېلابېل فصلونه کرل کېږي او کرګر خپل حاصلات لاسته راوړي . په ژمي کې عام فصلونه نه کېږي . په دې وخت کې هغه حاصلات لګول کېږي ، چې په اوړي لاسته

راغلي دي . زموږ په خلکو کې دا اوس دود دی ، چې په اوړي کار کوي ځمکې کري او د ژمي لګښتونه برابروي .

- **په خوارۍ ځوک بد نه ایسي ، په بې کارۍ بد ایسي (۱۷ : ۲۰) :**

په پورتني متل کوم دود پروت دی ؟

زموږ خلک کار خوښوي ، هغه انسان خوښوي ، چې په کار بوخت وي ، که څه هم ګټه يې ځان ته وي داهم يو دود دی . د دې ترخنګ له بې کارۍ کرکه کوي ، بې کاري ورته د سلو بلاوو مور ښکاري او هغه خلکو ته بد ګوري ، چې بې کاره وي ، داهم دود دی .

- **په ژرنده کې دې شپه شه ، زوم کره دې مه شه :**

په ژرنده کې شپه تېرول ، اسانه کار نه دی . هلته شپه په دې مانا ده ، چې شپه په وینښه تېره شي نه په خوب . په ژرنده کې د ژرندې د ماشینونو غږونه وي ، د خلکو شور ما شور وي . د غنمو او جوارو بورۍ وي ، د اوړو ګردونه او دوړې وي ، خو يوې خواښې ، خسر ... ته د زوم تر کوره ښه ده .

زموږ خلک د يوه دود په توګه دا پالي او په زوم باندې ډېر حساب نه کوي . دا خبره او دود تر ډېره عام دی ځینې زومان کېداشي داسې نه وي .

- **ځو کوچنی ونه ژاړي ، مور تی نه ورکوي :**

کوچنی خبرې کولای نه شي . که څه غواړي ، نو د بېلابېلو غږونو او ژړا په وسیله يې غواړي . هر کله ، چې کوچنی وژاړي ، مور يې پوهيږي ، چې کوچنی څه غواړي يا څه ستونزه لري .

که څه هم پورتنی متل د کارونې بېلابېل ځایونه لري ، خو په پورتني شکل کې يې ځو دودونه خوندي کړي دي . يو دا چې کله زموږ د ټولنې کوچنی ارام پروت وي او نه ژاړي ، نو مور تی هم نه ورکوي . بل دا چې کله کوچنی وژاړي او مور وپوهوي ، چې وګی يم ، نو مور تی ورکوی ، چې دواړه دودونه شته .

- **څه وهلی ، څه پورې وهلی :**

وهل يو داسې عمل دی ، چې په هغې کې انسان ډېر کړاو او رنځويني ، بدني او روحي زيان ويني خو پورې وهل ، تېله کول يا ديکه کول ، بيا داسې عمل دی ، چې د وهلو په پرتله سپک او ډېر زيان پر سړي نه راځي ، خو زموږ خلکو ته وهل او پورې وهل يوه مانا لري . دا د دود په توګه پالي ، که څوک د بل په وسيله پورې وهل شي هم د وهلو په توګه ورته ګوري .

- **حاجي په مکه کې لټوه ، چرسي په تکيه کې :**

حج کول او بيا مکې ته تلل زموږ دود دی ، چې اسلامي سرچينه لري . د دې ترڅنګ بل دود هم د چرسو څښل دي . تکيه په ننګرهار کې يوه سيمه ده ، چې چرس پکې ډېر کرل کېږي او چرسيان همالته چرس څښې .

د دې متل موخه داده ، چې د هر سړي کار و روزګار ته په کتو ، د هغه ځای هم موندلای شو ؛ يوه او عالم به چېرته په پوهنتون او ښوونځی کې وي او جاهل به چېرته په جواري ، غلا او وژلو بوخت وي .

- **حيادار حيا کوله ، بې حيا ويل له ما څخه ويرېږي (۱۷ : ۳۴) :**

حيا کول او شرم کول زموږ د ټولنې عام دود دی ، چې د اسلامي بنسټ ترڅنګ افغاني او پښتني هم لري . زموږ ښځينه او نارينه ټول د حيا او شرم دود پالي . حيا د ګټنې بېلابېل ځايونه لري .

- **حيوان چې بېکاره شي ، هم خوړل کېږي هم خرڅېږي (۱۷ : ۳۴) :**

حيوان که غوا وي که غويی يا بل څه ، تر هغې ساتل کېږي او لګښت پرې کېږي ، چې کار کوي يا شودې کوي يا يوی او کولبه ، خو که دانه کوي ، زموږ دود دا دی ، چې يا يې حلالوو او خورو يې او يا يې پلورو ، چې په دې وسيله ځان له يو بېکاره او بې ګټې حيوان خلاص کړو .

- **چته چې ځوان ووینې ، صورت حیران ووینې :**

پورتنی متل هم هغه څه بیانوي ، چې زموږ په ټولنه کې دود دی . دا دود داسې دی ، چې کله هم یوه پېغله یو ځوان ووینې ، نو هیجاني کېږي . د مینې او عشق سیندونه یې څپڅپانده کېږي . له ځوان سره د یوځای کېدو هیلې یې را ژوندۍ کېږي . ځوان هم همداسې دی . دی هم د پېغلو په لیدو هغه حالت ته ځي ، چې پېغله ځي .

- **چې غوښه وسوځي ، هم له پیتو نه ښه ده :**

دا متل زموږ دا دود بیانوي ، چې زموږ خلک غوښه ډېره خوښوي او ډېره یې خوري . که غوښه سوځېدلې هم وي ، خو تر پیتو یې ورته ارزښت ډېر وي . یاد متل بیا په کنایوي مانا په بېلابېلو ځایونو کې کارېږي .

- **چې ډب نه وي ، هلته ادب نه وي :**

د مشرانو درناوی ، ښه گرځېدل او ښه کول ، له ناوړه اخلاقو ځان ساتل ، ښې خبرې ... زموږ له نظره ادب دی ، خو دا څنگه راتلای شي ؟ څنگه کولای شو یوه با اخلاقه ټولنه ولرو ؟

زموږ وگړي په دې بارو دي او دا یې دود دی ، چې د ډب او کوتک په وسیله اخلاق او ادب راولي . که چېرته کوم کوچنی ناوړه کار وکړي ، نو وهي یې ، چې بیا هغه کار ونه کړي . په ښوونځیو کې هم دا کار کېده خو اوس یې تر یو ځایه مخه نیول شوې ده .

- **چې سرونه وي ، خولۍ ډېرې دي :**

په پورتني متل کې خولۍ یاده شوې ، لومړی خو دا زموږ دود دی ، چې خولۍ جوړوو ، بل دود مو دا دی چې خولۍ په سروو . خولۍ بیا د هېواد په بېلابېلو سیمو کې جلا جوړښت او رنگ لري ، خو خولۍ هلته په کار راځي ، چې سر وي که سر نه وي ، نو خولۍ هم بې گټې ده .

- **چې سود کوې ، سودا به مومې (۱۷ : ۴۳) :**

زموږ د ټولنې له بدمرغه دودونو څخه یو سود دی ، چې د اسلام مبارک دین ډېر بد او حرام ګڼلی دی. هغوی چې سود کوي ، ګټه نه ، بلکې زیان کوي ، خو نه پوهېږي .

- **چې شپه تیاره شي ، بدان تېره شي :**

شپه د ټولو انسانانو لپاره پرده ده ، دا د هغوی لپاره هم پرده ده ، چې ناوړه اعمال ترسره کوي . که څوک غلا کوي ، زنا کوي ، قیمار وهي ... ټولو ته شپه غوره وخت دی . دا یو دود دی ، چې غله د شپې غلا کوي ، زاني زنا کوي ... . د دې پر وړاندې د خلکو دود دا دی ، چې د شپې ډېر نه ګرځي ، د کورونو ورونه ترلي ساتي او ښځینه له کورونو نه وځي . د شپې له خوا څوک پیسې او زیورات هم چېرته نه وړي.

- **چې له ځایه مست نه وي ، په بنګو نه مستېږي :**

زموږ په سیمه او هېواد کې ګڼ شمېر نشه يي توکي کارېږي ، سګریت ، نسوار ، چرس ، هیرویین ... چې یو يې بنګ دی . له بنګو نه د نشې په موخه ګټه اخیستنه زموږ په ټولنه کې یو دود دی او اوس هم ژوندی دی .

- **چې هلک دې ملک شو ، کلی دې ورک شو :**

زموږ د ټولنې دا دود دی ، چې د مشرۍ او ملکۍ لپاره پاخه او بوډاګان ټاکي . هغوی په دې فکر دي ، چې هلکان د بوډاګانو او پخو سړیو په پرتله بې تجربې او خام وي ، نه چې کلیوالي چارې ګډې وډې کړي . داهم یو دود دی ، چې مشري او ملکي ځوانانو او هلکانو ته نه پرېږدي .

- **چېرې کلاله ګوره ، خو خپله سیاله ګوره :**

زموږ خلکو کې دا دود دی ، چې کله یوه کورنۍ له بلې کورنۍ سره خپلوي کوي یا هلک ته کوژده کوي نو خپله سیاله کوي ؛ داسې څوک ، چې له دوی سره د ژوند په بېلابېلو چارو کې انډول وي . یاد متل د ژوند په نورو برخو کې هم په پام کې نیول کېږي .

- **چېرې چې ډنګ شي ، د ابۍ ګوډۍ ترځنګ شي :**

زموږ ټولنه د خوښیو په وختونو او نورو حالاتو ، لکه : چاته خبر ورکول یا اعلان پر وخت ډولونه ډنګوي . د پورتني متل موخه له (ډنګ) څخه هماغه د خوښیو ، کوژدې ، واده ، سنت ګرې او نورو وختونو کې ډنګ او ډونګ ، ټنګ ټکور او سیل کول دي ، چې داهم یو دود دی . داسې محفلونو او ولیمو ته د ښځو (ابۍ) ورتګ هم زموږ دود دی ، چې په دوی کې یې ځینې بیا د دې خوښیو او ودونو ډېرې لیواله وي .

- **خپل به دې وژړوي ، پردی به دې وخندوي :**

دا زموږ د ټولنې او خلکو دود دی ، هغه څوک چې له چا سره د زړه له تله مینه او ملګرتیا لري ، هغه ته رښتیا او حق وینا کوي . داسې ویناوې ورته کوي ، چې کېدای شي هغه پرې خپه شي ، ځکه د هغه نیمګړتیاوې ورته څرګندوي . بلخوا داهم دود دی ، چې پردي خلک چاته رښتیا نه وایي ، د چا په سپکوالي نه خپه کېږي ، بلکې یو شخص ته داسې خبرې کوي ، چې هغه پرې سمدستي خوښ شي ،که څه هم شخص له ګناهونو او تیروتنو ډک وي .

- **خیرې په اوبو پاکېږي او وینې په وینو** (۱۷ : ۵۲) :

په پورتني متل کې کوم دود پروت دی ؟

یو خوا دا معمول دی او دود دی ، چې ټولې عامې خیرې او چټلۍ په اوبو پاکوي . ځینې یې کېدای شي په اوبو پاکې نه شي ، خو بیاهم وروستی پاکوونکی یې اوبه دي ، لکه : ودانیز رنګونه ، چې ودانۍ پرې رنګوي ، اوبه یې پاکولای نه شي . لومړی باید د پاکولو لپاره ځانګړي مواد یا د خاورو تېل وکاروو او بیا اوبه .

وینه په وینو پاکېږي . له دې څخه موخه څه ده ؟

خدای ج مه کړه ، که یو څوک بل ووژني ، نو زموږ دود دا دی ، چې بېرته باید پکې قاتل یاد قاتل د کورنۍ بل غړی ووژل شي ، له دې پرته بل بدیل نه مني . که څه هم شونې ده ، په بله لاره دا موضوع حل شي . ځینې یې په بدو هم حلوي .

- **خیښي په خوښي ، سودا په رضا :**

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله له چا سره خپلوي کوي ، یا خپل زوی ته د چا لور غواړي یا خپله لور د چا زوی ته ورکوي ، دغه دود په خوښۍ سره کېږي ؛ نه په بدۍ او شخړه . همدارنگه که څوک له چا څه پیري او یا یې په چا پلوري هم په خوښۍ سره کېږي ، نه په خپگان سره .

- **د خوار ملا مساله څوک نه اوري :**

له بده مرغه شته او مال کله ناکله داسې بد دودونه په ټولنه کې دودوي ، چې ټولنه بدمرغه کوي . د یوه ناپوه او جاهل خو بډای شخص خبره خلکو ته سمه ښکاري او د یوه پوه ، عاقل ، خو غریب انسان خبره خلکو ته ناسمه ښکاري . دا زموږ د ټولنې دود دی ، چې که یو ملا ، مولوي او ښوونکی ، خوار او غریب وي ، نو څوک یې خبره هاغسې نه اوري ، لکه د یوه بډای او شتمن شخص یا ملا او مولوي چې اوري . که شخص شتمن وي ، نو خبره یې هم خلک ښه مني او که غریب وي ، خبره یې څوک نه مني که څه هم ډېره پوهه او عقل ولري .

- **د خطا یا ناغه وي یا توبه :**

دا متل کوم دود بیانوي ؟

زموږ په ټولنه او خلکو کې دود دی ، چې که کوم سړی خطا یا تېروتنه وکړي ، د دې لپاره ، چې له خطا څخه زیانمن شوي شخص ته ځان پاک کړي ، اړ دی یا ناغه ورکړي یا توبه وباسي . خطا یا تېروتنه یو قصدي کار نه دی ، بلکې په ناپوهۍ سره له یوه شخص کېږي . ناغه کېدای شي نقدې روپۍ وي یا بل څه . توبه د شخص ژمنه او اقرار دی ، چې دا تېروتنه یا خطا یې کړې او وایي ، چې بد ترې شوي ، بیا به یې نه کوي .

- **دروغجن سړی ، هر چا ته بد ښکاري :**

دروغجن انسان هغه څوک دی ، چې تل دروغ وایي او رښتیا نه وایي . داسې شخص د دروغو ویلو له امله د هیچا نه خوښېږي او ټول ورته بد گوري او دا زموږ دود دی .

- **له واده نه وروسته ، سندرې څه په کار :**

واده د يو ځوان او يوې پېغلې د يوځاى کېدو او دوو کورنيو د خپلوۍ لپاره يو دود دى . د واده په بهير کې د خوښۍ سندرې ويل هم يو دود دى ، خو له واده وروسته سندرې ويل دود نه دى او په دې وخت کې سندرې نه ويل دود دى .

- **ډېره چې پر ځاى پرته وي ، درنه وي :**

کله چې څوک په يوه دنده کار کوي ، هماغه ځاى کې خپل درنښت او عزت گوري او بل ځاى يا دندې ته زړه نه ښه کوي . دا کار زموږ د ټولنې او خلکو دود دى .

- **ډمه گډېدلى نه شوه ، ويل يې ځمکه کږه ده :**

په پورتني متل کې د ډمې گډېدلو يا نځېدلو موضوع ياده شوې ده . کله چې زموږ خلک او ټولنه د خوښۍ مراسم ولري لکه : کوژده ، ودونه ... نو په داسې وختونو کې د کور او خپلوانو د ښځو ترڅنگ کليوالې ډمې هم گډېږي او دا زموږ دود دى .

- **راتگ په اراده ، بېرته تگ په اجازه :**

زموږ په خلکو کې دا دود دى ، چې کله يو څوک چېرته ځي ، څرگنده ده ، چې په خپله خوښه او اراده ځي چې داهم دود دى او کله ، چې له هغه ځايه يا کوره وځي يا رخصت اخلي ، نو له کوربه څخه اجازه اخلي او پرته له اجازې نه ځي ، چې دا هم دود دى .

- **رنگ يې د ملا ، عمل يې د بلا :**

زموږ په ټولنه کې داسې خلک شته او داسې دود دى ، چې يو شمېر انسانان په ښکاره يو ډول او عمل يې بل ډول وي ، يعنې په ظاهره او وينا کې ډېر نېک او ښه ، خو په عمل کې بد او بلا وي .

- **زوړ شو ، خو سوړ نه شو :**

زموږ په ټولنه کې تر ډېره ځوانان مست او ګرم وي او دا یو دود دی ، خو ځینې زاړه یا سپین ږیري هم داسې وي ، چې د ځوانانو کانې کوي ، چې دا کار د یو شمېر زړو او بوډاګانو دود دی .

په پورتني متل کې زموږ د خلکو دا دود پروت دی ، چې زموږ وګړي که د ځوانۍ په پړاو کې کوم داسې کار کوي ، چې ټولنې ته د منلو وړ نه وي یا یې بد بولي ، خو د بوډاتوب او زړښت په پړاو کې بیا ډېر درون او داسې کارونه کوي ، چې د ټولنې له غوښتنو او ارزښتونو سره په ټکر کې نه وي . همدا زموږ دود او زموږ د ټولنې بوډاګان او زاړه ، ځان داسې سمبالوي ، چې کومه دیني او ټولنیزه نیمګړتیا ونه لري.

- **زرګر د مور له نتکۍ نه هم غلا کوي** (۱۷ : ۵۷) :

پورتني متل هم زموږ د ټولنې یو اړخ او دود روښانه کوي . زرګران زموږ د ټولنې یوه برخه ده . د دوی کار دا دی ، چې له زرو نه بېلابېل توکي جوړوي ، په ځانګړې توګه د ښځو د سینګار وسیلې ، خو د دوی نیمګرتیا داده چې تل په بېلابېلو رنګونو له خپلو پېرېدونکو او خلکو غلا کوي ، د لږ ارزښت زر په لوړ ارزښت خلکو ته پېژني او په لوړ قیمت یې پلوري . همداسې نورې بېلابېلې غلاوې او چلوتې کوي .

- **زور ته پوله نشته :**

له بده مرغه ، زموږ په ټولنه کې داهم یو دود دی ، چې زورور هره ناروا کوي او هېڅ برید نه مني . هغوی چې زور لري خلک وژني ، د خلکو ځمکې نیسي ، د خلکو لوڼې په زور واده کوي او نور بېلابېل تېري کوي .

- **ژرنده او جومات نه پېژني :**

ژرنده زموږ په ټولنه کې جلا او جومات جلا دریځ لري . زموږ دود دا دی ، چې په ژرنده کې اوړه کوو، خبرې کوو ، مرکې او کیسې کوو ، ژرنده کې په لوړ غږ غږېږو ، خو جومات کې بیا یواځې عبادت او دیني چارې ترسره کوو .

- **ژبه لنده لښته ده :**

زموږ په ټولنه او خلکو کې یو شمېر خلک داسې دي او دا دود دی ، چې په خپله ژمنه او ژبه ټینګ نه ودرېږي . هره ګړی ژبه اړوي او د خپل ځان په ګټه خبره بدلوي . د یو شخص پر وړاندې یوه خبره او د بل پر وړاندې بله خبره کوي.

- **ږغ د ملا ، امین د کلي :**

زموږ په ټولنه کې ملا او مولوي ستر معنوي دریځ لري او دا دود دی ، چې ملا ورته هر څه ووایي هاغسې کوي . که ملا خلک له کوم کار راوګرځول ؛ بیا یې نه کوي او که د کوم کار د کولو یې ورته وویل بیا هغه کوي .

- **ږیره زما ، واک یې د ملا :**

زموږ په ټولنه کې داهم دود ده ، چې د ملا واک او اختیار په ټولنه او خلکو کې ډېر دی . هر وګړی مکلف دی هاغسې وکړي ، چې ملا یې غواړي او غوښتنه یې کوي ، خو ځینې خلک بیا د ملا دومره واک نه مني .

- **سپي چې غاپي ، څه ویني :**

سپیان د شپې له خوا د نامالومو د لایلو له امله غاپي . موږ هېڅ نه وینو او هېڅ مو په سترګو نه ښکاري
چې فکر وکړو سپی هغو ته غاپي . ځینې وګړي وایي ، چې سپیان ، پېریان او ملایکې لیدای شي . پېریان او ملایکې بیا موږ لیدای نه شو . کله چې سپی د شپې له خوا پېریان او ملایکې ګوري ، نو ورته غاپي .

- **سپینوالی د زړه ښه دی ، نه د ویښتو (۱۷ : ۷۹) :**

زموږ خلکو کې دا دود دی ، چې سپین زړي او مخلص انسانان خوښوي او هغوی ښه ګڼي . ورسره بیا داهم دود دی ، چې سپین ویښتان یې نه خوښېږي ، سپین ویښتان خلکو ته د زړښت ننښه ښکاري او هر سړی غواړي ځوان اوسي .

- **سپین ویښته ، د عزت نښه ده :**

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې ځوانان او ټول خلک د بوډا او سپین ږیري ډېر درناوی کوي . د هغه خدمت کوي او خبرې ته یې غوږ ږدي .

- **سپی مې کړې ، کشر مې نه کړې** (۱۷ : ۸۱) :

په هر کور کې مشر او کشر وي . زموږ په ټولنه کې د هر کور کشر او مشر خپلې دندې او مسوولیتونه لري. مشر ستر کارونه کوي او کشر کوچني ، کشر په کور کې د مشر تر امر لاندې وي . د دود له مخې د کور کوچني کارونه ډېر په کشر وي .

- **شلومبې او ښوروا د بې خونده سړي لړېږي :**

شلومبې له مستو او چکې څخه لاسته راځي . په دې ډول ، چې مستې او چکه نرۍ کړي او اوبه ورواچوي. دا د ټولنې او خلکو دود دی .

ښوروا هم همداسې ده ، لکه شلومبې ؛ غوښه پخه کړي او ډېرې اوبه ورواچوي ، چې په دې ډول شلومبې او ښوروا د ډېرو خلکو لپاره کار ورکوي .

- **شف شف مه کوه ، شفتالو ووایه :**

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې خلک ګونګې او ژوولې خبرې نه مني . که یو څوک په کنایو او اشارو کې غږېږي او مطلب مستقیم نه وایي ؛ دا نه خوښوي ، بلکې غواړي یو څوک ورته خبره سپینه او روښانه وکړي.

- **ښځه په کور ښه ایسي ، ژرنده په شور :**

په هره ټولنه کې د ښځو لپاره جلا فکرونه او دودونه شته . په موږ کې دا دود دی ، چې ښځې ډېرې لږې او د سختې اړتیا پر وخت له کوره وځي ، نور تل په کور کې وي او د کور کارونه سمبالوي .

- **ښځه یا پر کور یا په ګور :**

د تېر یاد شوي او د دې متل کیسه نږدې ورته ده . د یو دود ښکارندويي کوي . زموږ په ټولنه کې کور بشپړ ارزښت لري او زموږ د چاپېریال د شونتیاوو او اسانتیاوو په رڼا کې کورته د یو شخص اړتیا وي چې هغه سمبال کړي . دغه شخص ښځه بلل شوې ،

ځکه ښځه د کور په چارو ښه پوهېږي او مينه هم ورسره لري . له بلې خوا ، دا هم زموږ دود دی ، چې ښځه بايد له خلکو پټه وي ، پردي وګړي يې بايد ونه ګوري . له همدې امله ښځې پر کور او پرده کې ساتل کېږي او ټولنيزو چارو او کارونو لپاره لکه نارينه بهر نه وځي ، يواځې د سختې اړتيا پر وخت ، لکه : واده ، ناروغتيا او ... کې له کوره وځي .

- **ښځه مې دې نجل وي ، زامن مې دې سل وي :**

زموږ په خلکو کې دا هم يو دود دی ، چې ځان هم ځوان غواړي او ښځه هم ، خو دا هم دود دی چې د بېلابېلو لاملونو له مخې ، اولادونه او زامن هم ډېر خوښوي .

- **ښځه شريکه ښه ده ، نه تجارت :**

سوداګري او تجارت زموږ د ټولنيزو چارو يو اړخ دی ، خو په سوداګرۍ کې د دوو يا ډېرو وګړو ګډون بيا زموږ خلکو ته ډېر د منلو نه دی او دا نه خوښوي . دا يې دود دی ، چې خپلواکه سوداګري وکړي . ښځه شريکول زموږ ټولنه کې ناشونی کار دی ، له دې کار خلک ډېر بد وړي ، دا دود په موږ کې نشته ، خو دا ورته تر ګډې سوداګرۍ غوره ښکاري .

- **طلاقي د پردو ښځو هم بد ايسي :**

طلاق يا د ښځې پرېښوول يو داسې عمل دی ، چې زموږ خلک ترې بد وړي . دلته له ښځې سره تر مرګه ژوند کول دود دی ، خو طلاق دود نه دی ، که وي هم ، دومره دی چې حساب پرې نه کېږي . دا هم دود دی چې له طلاقي شخص نه ښځې کرکه کوي ، ځکه هغه ښځې جنس ته بد کتلي دي او طلاق يې ورکړی دی .

- **غل چې غلا ته ځي ، قسم پر شا ګرځوي :**

غلا بد عمل دی ، خو زموږ په ټولنه کې شته . د غلو دا دود وي ، چې کله رسوا کېږي او يا ونيول شي نو د ځان د ژغورنې لپاره قسمونه خوري . د دوی لپاره ځان ژغورنه مهمه وي ، د قسمونو خوړل ورته کومه درنه موضوع نه ښکاري د قسم خوړلو ارزښت ورته دا دی ، چې ځان پرې وژغوري ، هغه هم د غله په توګه .

- **غلو به قافلې وهلې ، نو نه چې يې کوتې وهلې :**

د پخوانيو غلو دا دود وو ، چې په خپل کلي او کور کې به يې غلا نه کوله ، کاروانونه او قافلې به يې وهلې . اوسنيو غلو بيا دا دود بدل کړ ، کاروانونه هم وهي ، کورونه او کوټې هم .

- **غوښې د هر چا خوښې دي ، خو پيشو ايمان پرې راوړی دی :**

غوښه خوړل په موږ کې ډېره دود ده . داسې لږ وګړي به وي ، چې غوښه يې نه خوښېږي . د دې ترڅنګ چې غوښه خوړل زموږ د انسانانو يو دود دی ، ځناور (پيشو) بيا له انسانانو تېر دي . د هغوی له انسانانو هم غوښه ډېره خوښېږي .

- **غل په ترږمۍ کې خوشحاله وي :**

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې غله تل د شپې له تاريکۍ نه په ګټنه غلا کوي ، ځکه څوک يې ليدای نه شي . که د ورځې غلا وکړي ، بيا يې خلک ګوري او نيول کېږي .

- **قربان له خپله کوره ، چې خبرې شي په زوره (۱۷ : ۹۴) :**

زموږ په ټولنه او خلکو کې دا دود دی ، چې څه ډول په خپل کور او کلي کې ژوند کوي ، هاغسې يې د بل په کلي او کور کې کولای نه شي . په خپل کور کې د خپلواکۍ او ازادۍ احساس کوي . هغه چې د بل په کور کې نه وي .

- **قرض ورکول يو هنر ، اخيستل يې بل هنر :**

پور ورکول او اخيستل زموږ په ټولنه کې دود دی . ډېر ځله داسې کېږي ، چې د پور ورکولو پر وخت پور ورکوونکی خپه او پور اخيستونکی خوښ وي . خو کله چې پور ورکوونکی له پوروړي ، پور غواړي بيا دواړه خپه وي ، که څه هم پور ورکوونکی زړه کې ګوړې ماتوي ، چې پور به مې راووځي ، خو پوروړی اخوادېخوا کوي ، چې پور

ورنه کړي . پور ورکوونکی اړ دی ، د دې لپاره ، چې نه سیخ وسوځي نه کباب له چل او هنر نه کار واخلي ، چې خپلې پیسې ترلاسه کړي .

- **کارغه د زرکې مزل کاوه ، خپل یې هېر شو :**

زموږ په ټولنه کې داسې دود دی ، چې ځینې خلک د نورو پېښې کوي یا خپل طبیعي عادات پرېږدي او د نورو عادات کوي ، لکه : خپله غریب دی ، خو د خانانو غوندې ځان ښکاره کوي یا د هغوی په څېر لګښتونه کوي . له دې کبله دویم حالت (خاني) هم خپله نه کړي او له لومړي حالته (غریبۍ) هم ووځي بیخي بل حالت ته لاړ شي .

- **کار چې په سلا شي ، بې بلا شي :**

کله کله یو وګړی ، د داسې کار کولو هیله لري ، چې په سمه توګه یې پایلې سنجولای نه شي . په داسې وخت کې زموږ د خلکو دود دا دی ، له هغوی سره ، چې په اړونده برخه کې پوهه او تجربه لري سلا مشوره کوي . د سلا او مشورې ګټه دا وي ، چې د کار پایلې ګټورې وي .

- **کږې خولې په سوک سمېږي :**

که څه هم دا ښه او غوره ده ، چې د ټولنې هر کار او ستونزه په سوله او منطق حل شي او همدا زموږ د خلکو دود هم دی ، خو کله نا کله بیا ځینو خلکو ته کوتک په کارېږي ، چې سم شي ، ځکه هغوی همداسې روږدي وي . خلک په زور او کوتک سمول هم زموږ دود دی .

- **کونډه چې سترګې تورې کړي ، مېړه به وکړي :**

کونډه هغې ښځې ته وايي ، چې مېړه یې مړ شوی وي . زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کونډې د ډېرو کړاوونو او غمونو زغملو له کبله رنځورې ، مړاوې ، خپه او نهیلې وي . که ډېره ځوانه هم وي سینګار نه کوي په خپله یې هم زړه نه غواړي او خلک هم دا نه خوښوي او دا دود هم دی . که کونډه غواړي ، مېړه وکړي ، نو بیا دود دا دی ، چې ځان سینګاروي ، چې د چا خوښه شي او واده یې کړي .

- **کونډه د لېوره په تمه ، له مېړه ووته :**

زموږ په خلکو او ټولنه کې دا دود دی ، چې کله يې په کورنۍ کې يو زوی مړ شي ، نو بيا د خپل زوی کونډه بل زوی ته کوي . دا نه خوښوي ، چې کونډه بل ځای مېړه وکړي . په يوه کور کې کونډه شوې ښځه هم همدا خوښوي ، چې په همدې کور کې پاتې او واده شي . دا دود هم شته ، چې کېدای شي کونډه له کوره بهر واده وکړي ، خو دا ډېر عام نه دی . ځينې پښتنو کې دا دود دی ، چې کونډه داسې ښځه بولي ، چې واک يې له دوی سره دی ، خو ځينې بيا د کونډې په خپلواکۍ باور لري .

- **که باران وي که ږلۍ ، ميلمه غواړي ښه مړی :**

ميلمه زموږ په خلکو او ولس کې خپل ځای او ارزښت لري . په موږ کې داسې دود دی ، چې د ميلمه ډېر قدر او درناوی کوو . هغه سره خوږې خوږې خبرې کوو ، د کوټې په بر ځای يا له وره يې لرې کښېنوو ، د خوب پر وخت ورته ځانګړی ځای ټاکو ، د کور له عادي خوړو نه د ده خواړه ښه چمتو کوو. هر سړی د خپل ځواک سره سم د مېلمه پالنه کوي . په هر ډول حالاتو کې د مېلمه خوراک و څښاک زموږ له ورځنيو خوړو ښه وي .

- **لاس چې مات شي ، خپلې غاړې ته لوېږي :**

پورتنی متل کوم دود رانغاړي ؟

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله د چا ورور ، پلار ، خور ، مېړه ، ميرمن ، تره ، ترور ... کوم زيان ووينې يا داسې شي ، چې د ژوند په چارو کې مرستې ته اړ وي ، نو دی اړ دی مرسته يې وکړي . ټولنه او خلک له دې شخص همدا هيله او تمه لري .

٦ ـ متلونه او د خلکو اندونه :

د متلونو په تېرو بحثونو کې دا خبره روښانه شوه ، چې ملتونه د ولسي ادب د يوه توک په توګه ، هغه ژبنی واحد دی ، چې ديوې ټولنې د وګړو د ژوند چاپېريال ، کړه وړه ، اړتياوې او غوښتنې منعکسوي . متلونه د يوې ژبې د ويونکو لپاره د ژوند د لارښود ښه

او مانا لري ، متلونه دي ، چې په ويلو او اورېدلو يې ستر بشري کړکيچونه او ربړې حلېږي . متلونه يو لارورکي انسان ته لار ورښايي او ړوند ته د امسا کار ورکوي .

متلونه چې د هرې ژبې اړوند وي ، په باوري توګه د هغه خلکو د افکارو څرګندوی او د ژوند روښانه هېنداره ده . که چېرته متلونه وڅېړل شي ، نو د يوې ټولنې د ژوند ټول اړخونه ، که هغه مادي دي که معنوي ، ترې څرګندېدای شي .

د پورتني سرليک د روښانتيا لپاره ، لانديني متلونه ګورو :

- **کار مې د بل خوښ ، خوراک مې خپل** (۱۲ : ۱۰٦) :

زموږ په ټولنه کې يو شمېر وګړي داسې دي ، چې د بل په خدمت او يا بېګار کې عدالت نه کوي . په دې مانا چې خپل کارونه يې پرېښې وي ، ځان او کورنۍ يې در په در ، خو دی ټوله ورځ ، د خلکو په کارونو پسې ګرځي . له دې سره سره ، کړاو او زيان يې خپل کور ته رسېږي . ټوله ورځ د بل په کار پسې ورک وي ، چې غرمه شي ، ډوډۍ کور ته راوړي ، جامې د خلکو په کار کې ناولې کړي ، خو وينځلو ته يې کور ته راوړي . که همدا متل سياست ته راوباسو نو ګورو ، چې ګڼ شمېر سياستوال داسې دي ، چې ګټه يې يو بل ملت او هېواد ته رسېږي ، خو زيان يې خپل ملت ته . په دې توګه دا متل زموږ د ټولنې د افرادو د اندونو د يو اړخ څرګندوی دی . په همدې توګه :

- **د مېړه لوز ګوره ، د ښځې ښايست** (۲۱ : ۲۰۸) :

که دې متل ته وګورو ، نو موږ ته ځينې معيارونه په ګوته کوي . هغه دا چې دلته د مېړانې لپاره معيار ژبه ، ژمنه او ټينګښت دی . مېړه هغه څوک کېدای شي ، چې په خپله ژبه او خبره ولاړ وي ، مېړه داسې ژمنه نه کوي چې بيا ترې په شا شي .

بلخوا ، ياد متل داهم راښيي ، چې مېړانه د ښځو کار نه دی ، ځکه دلته (ښځه) د (مېړه) پر وړاندې راغلې او دا زموږ د ټولنې يو واقعيت هم دی . موږ په يوه داسې ټولنه کې اوسو ، چې هلته نرواکي ده او له ښځو هغه تمه نه کېږي ، چې له سړو کېږي . په دې متل کې ، په ټولنه کې د نارينه او ښځينه درېځ هم روښانه شوی دی . د دې ترڅنګ دوه بېلابېلې پدېدې (لوز او ښايست) د دوو بېلابېلو جنسونو

(نر او ښځه) لپاره مناسب ګڼل شوي دي . دلته دا هم روښانه شوې ، چې زموږ په ټولنه کې د ښځې ښایست څومره ارزښت لري ؟ هاغسې چې یوه مېړه ته (لوز) مهم معیار دی ، همداسې ښځې ته (ښایست) . ښايي څوک ووايي ، چې د ښځې ښایست نه به موخه ، د ظاهري ښکلا ترڅنګ باطني او اخلاقي ښکلا هم وي خو زه فکر کوم ، زموږ په ټولنه کې د ښځو لپاره تر ډېره ظاهري ښکلا د پام وړ ده نه اخلاقي او باطني . دلته داهم یادول په کار دي ، چې زموږ ښځینه طبقه نږدې په ورته او ښه اخلاقي ښکلا سمبالې دي، ځکه نو هغې ته اړتیا هم نشته . له دې حقیقت نه هېڅوک سترګې نه شي پټولای چې زموږ د ټولنې هر نارینه ښایسته او ښکلې ښځه غواړي او ښځې ښایسته مېړه ، خو معیارونه ، د نارینه لپاره (لوز او ژبه) او د ښځې لپاره (ښایست) دی او دا معیارونه د دواړو (نر او ښځې) لپاره دي . په دې مانا ، چې د ښځو هم هماغه نارینه خوښېږي ، چې په خپل (لوز او ژبه) ټینګ ولاړ وي او خپله ژمنه نه ماتوي ، نارینه بیا هغه ښځه ، چې ښایست ولري .

د متلونو ستره ځانګړنه همدا ده ، چې پراخې ماناوې او مفاهیم په خپله غېږه کې رانغاړي ، دومره رنګین او ښکلي شالونه پرې خپاره وي ، چې یو له بله ښکلي وي او هر څومره خبرې ، چې پرې وشي پای نه لري .

که د پورتني متل بل اړخ راوسپړو ، نو هاغه دا دی چې :

انحضرت (ص) د منافق له ننبو څخه یوه دا بللې ده ، چې هغه څوک منافق دی ، چې (لوز او ژمنه یا ژبه) ماتوي او په مقابل کې یې هغه څوک له منافقته خلاص دی ، چې پر (لوز ، ژبه او ژمنه) ولاړ وي . دلته دا خبره هم زباتېږي ، چې زموږ متلونه څومره اسلامي رنګ لري او څومره له اسلام او شریعت سره اړخ لګوي .

که د پورتني متل بل اړخ سپړو ، نو هغه به دا وي ، چې هره پدیده ، الله (ج) په خپلو اوصافو او ځانګړنو سره پیداکړې ده . منه خپلې ځانګړنې لري او ناک خپلې ، همداسې مندتې ، هندوانه ، ډېره

لرگی ... انسان ته په کار ده دا ومني او پديدې هم له خپلو ځانگړنو سره ومني ، ځکه (هر سړی پيدا دی خپل خپل کار لره که نه).
يوه بله بېلگه :

- **د اولاد بد چاته نه ښکاري :**

پورتنی متل هم زموږ د خلکو ترمنځ دود دی او په ورځنيو چارو کې يې کاروي . له دې متل هم بېلابېلې ماناوې اخيستلای شو ، خو ماته يې ډېره نږدې دا ښکاري :
زموږ په ټولنه کې دود دی ، چې يو څوک ، هغه مينه ، چې خپل اولاد سره لري ، د بل سره يې نه لري. د خپل زوی په ډېرو بدو ځان ناگار اچوي ، خو د بل لږ بد هم ډېر لوی گڼي . که د ډېرو کورنيو حال وگورو ، نو وروړنه د اولادونو په سر خپلو منځو کې سره وران او تر دې ، چې په جگړو اوښتي ، د يو شمېر کورنيو د بېلتون لامل هم همدا اولادونه دي . دلته زموږ پام بل اړخ ته هم اوړي او هغه دا چې په پلرونو باندې خپل اولادونه دومره گران دي ، چې بد يې هېڅ ليدای نه شي . په دې ځای کې زموږ د ټولنې د وگړو او پلرونو د ژوند يو بل اړخ څرگندېږي ، هغه چې کېدای شي د نړۍ په يو بل گوټ کې داسې نه وي . د دې ترڅنگ دا پوښتنه هم راولاړېږي ، چې د اولادونو فکر بيا د پلار په مقابل کې څنگه وي ؟ په دې توگه پورتنی متل موږ ته د لا څېړنو لار اواروي ، چې د خپلې ټولنې په اړه يې وکړو.
پورتنی متل هم زموږ د ټولنې د وگړو د اندونو احوال راکوي ، لږ تر لږه زموږ په ټولنه کې د (پلار او اولاد) ترمنځ اړيکي څرگندوي .

- **ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده :**

پورتنی متل موږ کله کاروو ؟ هغه وخت ، چې يو څوک غواړي په يو کار کې له نورو خلکو مخکې شي او نوبت يا وار مرعات نه کړي . دا متل د دې څرگندوی دی ، چې زموږ په ټولنه کې بېلابېل توپيرونه نه منل کېږي. دا شونې نه ده ، چې يو خان دې راشي او د غريب وار دې ونيسي او يا يو قوموندان دې راشي د يو سرتيري يا عادي وگړي وار

دې ونيسي . دلته ټولو ته يو معيار دى او هغه دا چې هر څوک مخکې راغلى ، له وروستيو مخکې دى .

ياد متل دا هم راښيي ، چې زموږ ټولنه په ټولنيز نظم او نظام باور لري ، د ګډوډۍ او بې نظمۍ پلوي نه ده خو دا هم په ګوته کوي ، چې شونې ده د خپلوۍ اړيکي لامل شي ، چې حق حقدار ته ونه رسيږي او ټولنيز معيارونه تر پښو لاندې شي ، لکه : دا اوس يې ځينې بېلګې ګورو ، اوس قومندان خان يا د زور او زر خاوند ټولنيز معيارونه ماتوي د بې واکه ، بې وسه او بې ځواکه شخص حق خوري خو هر څه چې وي له معيارونو سرغړونه ده ، معيار هماغه پورته متل دى ، چې د حق پلوي کوي او دا زموږ د خلکو او ټولنې فکر دى .

که د متل بل اړخ سپړو ، نو دلته د (ژرندې) کلمه راغلې ، چې دا پخپل ځاى د څېړنو جلا جلا زېګنالونه راکوي :

ژرنده ، زموږ د کلتوري يون يوه برخه ده ، له دې څخه زموږ د ژوند د پرمختيايي پړاو يو ګوټ څرګنديږي .

دلته د (ژرندې) کلمه د فرهنګي تاريخ لپاره ډېره مهمه ده ، چې دې متل خوندي کړې ده . نن زموږ په چاپېريال او ټولنه کې داسې وګړي شته ، چې هغوى ژرنده په هغه لومړني شکل (د اوبو ژرنده) ليدلې نه ده . ښايي راتلونکې کې هغه نسل ټول له منځه لاړ شي ، چې ژرنده يې په خپلو سترګو ليدلې ، نو بيا همدا متلونه او نوره ژبنۍ پانګه ده ، چې زموږ د ژوند رښتينې تصوير ساتي ، کله چې ژرنده يادوو ، له هغې سره موږ ځو کلي ، ولس او فولکلور ته . له ژرندې سره ، د ژرندې ابتدايي ماشينونه ، د ژرندې ودانۍ او جوړښت ، د ژرندې موقعيت ، د ګرځېدو وخت ، په ژرنده پورې تړلې افسانې او کيسې

شيشکه اوبه ، شنيلى او ... . له دې لنډو جملو څخه څرګنديږي ، چې متل څنګه زموږ ژوند په خپله غېږه کې رانغاړي . متل د ولس ژبه او د ولس د اندونو خوندي کوونکى دى . دلته دا خبره بايد ياده کړو، چې متل د زرګونو کلونو وړاندې وينا او تجربه ده ،

خو اوس هم ژوندی او لا به ژوندی وي . موږ اوس هم له هغو پېښو سره مخېږو ، چې زرګونه کلونه وړاندې انسانان ور سره مخ ول او بیا د متل معنوی پراخوالی هغه تل ژوندی ساتي ، د هغه ارزښت په ټاکلي وخت پورې تړلی نه دی .
یو بل متل دی ، چې په لغمان ولایت کې ما اورېدلی دی :

- **له دې ځای تر کامې ، چا کړي یارانې :**

لغمان د هېواد په ختیځ کې پروت یو ولایت دی او کامه د ننګرهار ولایت یوه ولسوالي ده . کامې ته یې یو وخت وړه امریکا ویله ، ځکه ډېر کرنیز حاصلات یې لرل ، له همدې امله د لغمان خلک ډېر دې ولسوالۍ ته د کار لپاره راتلل . زه هغه وخت یادوم ، چې ښایي موټر او نور لېږدوونکي وسایل لا لغمان ته راغلي نه ول ، خلکو د سفرونو لپاره له ژویو یا خپلو پښو نه کار اخیست . که څوک به له لغمان نه کامې ته لاړ هم ، نو میاشتې او کلونه وروسته به بېرته لغمان ته راته او یا به د تل لپاره هلته پاتې کېده . له دې امله ، چې واټن ډېر وو او چا نه شو کولای دې دوو ځمکو ته لاړ شي راشي . په پورتني متل کې له (یارانې) نه موخه د اړیکو پالل او تګ راتګ دی .
که په تاریخي لحاظ دې متل ته وګورو ، نو بېلابېل اړخونه مو مخې ته ودرېږي ، چې باید روښانه شي. دا د یو داسې وخت متل دی ، چې که نن یو لغماني ځوان ته ووایې ، نو هغه ته به افسانه ښکاره شي چې ګواکې داسې وخت هم وو ، چې له لغمانه تر کامې چا د تک راتګ او اړیکو پاللو ځواک نه درلود په داسې حال کې چې نن په یوه یا دوو ساعتونو کې ورسېږي .

- **غر که لوړ دی ، په سر یې لاره ده :**

زموږ ټولنې د خپلو تجربو په لړ کې ثابته کړې ، چې د هرې ستونزې حل شته . هر سخت انسان یوه کمزوري لري ، یوې جګې ، بندې ، بې وره او بې ګودره کلا ته د ننوتلو لار پیداکېږي . هره سخته غوټه د پرانیستنې لار لري ، هر زورور د کمزوري کېدو لار لري ، هر نه تسلیمېدونکی انسان د تسلیمېدو لار لري ، په هره تیاره کې تګ شونی دی یا له تیارې وروسته رڼا شته . لسیزې وړاندې چا نه منله ، چې ګواکې انسان دې وکولای

شي سپوږمۍ او فضا ته لاړ شي ، دا هم چا نه منله ، چې د نړۍ له یوه ګوټه بل ګوټ کې یو انسان بل انسان په ژوندۍ بڼه وګوري ، خو نن داسې بلا پرمختګونه وشول او روان دي.

زموږ ټولنې او وګړو ، زرګونه کلونه وړاندې دا فکر درلود ، چې د نړۍ ټولې نیمګړتیاوې او اړتیاوې به سوکه سوکه بشپړېږي ، که یو وخت سپوږمۍ ته ختل (غر او لوړ) ول ، خو دوی ورته ختل شوني بلل (په سر یې لار شته) .

پورتنی متل انسان ته د زغم او صبر لارښوونه کوي ، هېلې یې نه مري او د ژوند د پایښت هڅه او هاند کوي باوري کېږي ، چې د ټولو هغو کړکیچونو سره چې مخ دی ، حل لري او بری یې په برخه دی.

متل د ولسي افکارو بېلابېل رنګونه ښیي . متل د ولس د هغه وګړو تجربې او مشاهدې دي ، چې افکار یې د علم او ساینس له کتابونو اخیستي نه دي ، بلکې له خپل چاپېریال او ژونده یې اخیستنه کړې ده . ولس د پوهانو او فلسوفانو ژوند او نظرونه لوستي نه دي ، خو داسې متلونه یې رامنځته کړي چې پوهان او فلسوفان ترې اخیستنې کوي .

څرنګه چې د ولس ژوند ساده او طبیعي دی ، په متلونو کې هم ساده او طبیعي مسایل بیان شوي

خو دا چې په فکري او معنوي اړخ کې څومره پیاوړي دي ، له دې څرګندیږي ، چې تر ننه یې ژوند اوږد شوی او د هر زمان او مکان سره اړخ لګوي . د متلونو په شالیدونو کې پرتې تجربې کومې لابراتواري تجربې نه دي ، بلکې دا داسې تجربې دي ، چې په ټولنه او وګړو کې ازمایل شوي او پایله یې وړاندې شوې ده .

که څه هم متل په یوې ځانګړي وخت او ځای پورې اړه لري ، خو د مانا عمومیت یې دا له دې دریځه وباسي او د ګڼو مسایلو د بیان وړتیا پیداکوي . متل د یوې داسې پېښې پایله ده ، چې زرګونه کلونه وړاندې پېښه شوې ، خو دا چې په بشري ټولنه کې

پېښې تکرارېږي او یا داچې د پېښو ترمنځ معنوي تړون او شکلي بدلون د دې لامل گرځي ، چې متل تل ژوندی پاتې شي او هر وخت او ځای سره اړخ ولگوي .

- **بې کاري لنگېږي ، خواري ترې زېږېږي** (۱۷ : ۱۲) :

زموږ په کلیوالي او ښاري ژوند دواړو کې ، بې کاري لویه بلا ده . بې کاره انسان هغه ماشین ته ورته دی چې گرځي ، برېښنا لگوي ، نور لگښتونه لري ، خو بېرته تولید نه کوي یا د هغه کار لپاره ، چې چمتو شوی، هغه نه کوي .

که یو پلار او د کورنۍ مشر بې کاره وو ، نو زامن او کورنۍ به یې خواره وي ، د ټولنې او وگړو اړمنه به وي نالوستې او د نورو ستونزو سره به مخ وي . کار ، نه یوازې دا چې انسان ته روغتیایي گټې لري گټې نورې ټولنیزې او شرعي گټې هم لري . که پلار کار وکړي او یوه اندازه پیسې لاسته راوړي ، میرمن او کورنۍ به یې سوکاله شي ، د هغوی اړتیاوې به یوه اندازه پوره کړي ، ژمی به یې گرم او اوړی به یې سوړ شي . په کلي او گاونډ کې به سرلوړی او ډاډمن ژوند ولري او که نه بدمرغه او خوار به وي .

زموږ ولس فکر کوي ، چې بې کاري د خواریو ، ذلالت او بدمرغیو مور ده . انسان ، چې بې کاره شو او بوختیا یې نه لرله ، له دې امله یې ، له بې کاره خلکو ، غلو او نشه یانو سره مخه شي .

که فکر وکړو ، غله څوک دي او څوک غلا کوي ؟ ځواب به یې دا وي ، هغه انسانان ، چې زیار گاللی نه شي او غواړي د زیارکښو زیار په خپله گېډه کې واچوي . کارکول او زیار گالل ، د دې لامل گرځي چې انسان خوښ ، سوکاله او ډاډمن ژوند ولري .

د پورتني متل څخه څرگندېږي ، چې زموږ په ولسي نړۍ لید کې بې کارۍ ته په کوم فکر کتل کېږي. د بې کارۍ پر وړاندې ولسي غبرگون او دریځ څه ډول دی ؟

په یاد متل کې د کاڼي داسې کرښې ایستل شوي ، چې تر ننه تازه او خپل رنگ او کیفیت لري . د اوسني نړۍ د انسانانو فکري تگلوری کټ مټ د پورتني متل سره جوخت ځي ، چا چې پورتنی متل منلی پرمختگ یې کړی او چا چې نه دی منلی ، خوار او بدمرغه دی .

- **د بل زوی ، نه زوی :**

د زوی په اړه زموږ ولس خپل تعریف او معیار لري . زوی هغه چاته وايي ، چې د شخص له وینې او نطفې څخه وي . له همدغې زوی نه بیا پلار لویې هیلې لري ، همدغسې زوی ته په درنه ګوري او همدغسې زوی لپاره هره قرباني ورکوي . خو داهم باید هېره نه کړو ، چې زموږ په ټولنه او ولس کې داسې پېښې هم کېږي ، چې دوه بېلابېل وګړي د څه مجبوریتونو له کبله خپلوان شي . د بېلګې په توګه د چا زوی نه کیږي ، نو د بل چا زوی او ماشوم د خپل زوی په توګه مني او هغه لویوي یا داسې ، چې یو شخص هغې کونډې سره واده وکړي ، چې بچیان لري ، په دې حالت کې یو شخص د داسې زوی او لور سره مخ شي ، چې د ده نه دي .

د پورتنیو حالاتو پر وړاندې زموږ د ولس او ټولنې پرېکړه همدا ده د (بل زوی نه زوی یا پردی زوی نه خپلېږي) . دا فکر د پام وړ دی ، ځکه موږ په خپله ټولنه کې ګورو ، چې حتا په اوسني ښاري ژوند کې هم د (بل زوی) په (نه زوی) حساب دی ، ډېرې لږې پېښې به داسې ولرو ، چې د (بل زوی ، خپل زوی) ثابت شوی اوسي . که خبره لنډه کړو او پورتني متل د طب او ارواپوهنې له نظره وڅېړل شي ، نو کټ مټ یو فورمول دی چې تر اوسني پرمختللي ژونده او مهاله هم ثابت او روغ دی او انسان یواځې هغه انسان خپل زوی بولي او ځانګړې اړیکي ورسره پالي ، چې له خپلې وینې او نطفې یې وي . له دې پرته ، که یو کوچنی ، چې نړۍ ته له راتګ سره سم ، یو داسې چا ته ورکړل شي ، چې پردی او پلار یې نه وي ، له لسیزو ژوند تېرولو وروسته به هم هاغه ځای ونه نیسي ، چې اصلي زوی یې لري . دا متل یواځې د نارینه او پلار لپاره نه دی ، بلکې ښځه او مور هم همداسې حالت لري ، ښځه او مور هم وايي چې (د بل زوی نه وزی) .

په پورتني متل کې پروت ولسي فکر ، همدا نن هم زموږ د ولس ، وګړو او ټولنې ژوندی فکر دی . نن هم هاغه وګړي ، چې زامن نه لري او یا یې زامن نه کېږي ، د دې

هغه نه کوي ، چې د بل چا زوی په زویتوب ونیسي ، همداسې بې زویه پاتې کېږي ، خو دا کار نه کوي ، ډېر لږ شونې ده ، چې څوک دې کار ته زړه ښه کړي .

- **تر بې عقلې ناوې ، هوښیاره کونډه ښه ده** (۱۲ : ۲۶) :

په دې متل کې څومره لویه فلسفه او منطق پروت دی ، څومره لوی ازمون او تجربه او څومره ژور ولسي فکر ؟

په پورتني متل کې متضادې کلمې او اړخونه راغلي (بې عقلي) له (هوښیاري) سره او (ناوې) د (کونډې) پر وړاندې راغلې کلمې دي . خو زموږ ولسي فکر کوم ته درنښت او ارزښت ورکوي ؟

(ناوې) هغه پېغله نجلۍ ده ، چې د لومړي ځل لپاره له یوه نارینه سره یوځای کېږي ، خپلې جلا رواني او فزیکي ځانګړنې لري ، دا معمولا د (کونډې) په پرتله ځوانه او ښایسته وي ، ځکه د (کونډې) په څېر ناخوالو ځپلې نه ده . (ناوې) د (کونډو) په پرتله لږې غوښتنې لري ، په لږ شي قناعت کوي او نور بلا غوره صفتونه لري چې له همدې امله زموږ ټولنه ورته ځانګړې ارزښت ورکوي . په نشت حساب ځوانان به چمتو وي ، چې (کونډې) سره واده وکړي ، خو پېغلې (ناوې) ته هر یو حاضر وي .

کونډه ، خو بیا د هندیانو له نظره ډېره بدمرغه ښځه ده او دا فکر زموږ په ولسي نړۍ لید کې هم لږو ډېر شته له نیکه مرغه ډېر نه دی . کونډه هم ، یواځې له دې کبله ، چې وړاندې واده شوې او بل مېړه یې درلود ، د یوه ځوان لپاره کم ارزښته وي ، که نه هغه هم بیا په خپل وار ، غوره صفتونه لري ، د ژوند تجربه لري ، په عقل پخه او د کور د سمبالښت ښه پوهه .

د (ناوې) د ټولو ښو او د (کونډې) د بدو صفتونو پر وړاندې زموږ د ولس لپاره تر ټولو لوړ او غوره معیار د (بې عقلۍ او هوښیارۍ) توپیر دی . زموږ د خلکو او ولس لپاره هغه څوک غوره او ښه دی چې (هوښیار) وي که څه هم (کونډه) وي . زموږ ولسي فکر (بې عقلۍ ، ناپوهۍ او جاهلیت) ته ارزښت نه ورکوي ، که څه هم د یوې (ناوې) په وجود کې وي .

له پورتني متل څخه زموږ په ولس کې د (عقل ، پوهې ، عاقل ، عالم ، هوښيار ، ناپوه او جاهل) دريځ روښانه کېږي او پوهېږو ، چې ولسي فکر له اوسني فکر سره کوم توپيرونه او يورنګي لري . ولسي فکر د اوسني فکر لپاره ، داسې بنسټونه ايښي ، چې تر قيامته به ونه رژېږي .

- **سړي غرونه دي ، ښځې اړمونه :**

زموږ او هره ټولنه له جنسي پلوه په دوو بازوګانو ولاړه ده ، يو يې (سړي) او بل يې (ښځې) دي . پورتنی متل په ټولنه کې د دواړو د دريځ او ځای يو اړخ څرګندوي ، دا متل ښيي ، چې زموږ په ټولنه کې سړي په ځواک لوړتيا او نورو اړخونو کې تر ښځو ښه دي ، خو همدې ځواکمن او پياوړي سړي (غر) ته بيا ښځه (اړم) دی دلته له (اړمه) څو بېلابېلې ماناوې اخيستلی شو . يو دا ، چې د سړي عزت درنښت لوړتيا او پرمختګ په ښځې پورې تړلی ، که ښځه د سړي مرسته ونه کړي ، نو راولېږي او سپکېږي ، د ژوند په چارو کې له کړاوونو سره مخېږي ، شرمېږي او ژوند يې خنډنی او ځنډنی کېږي . سړی که هر څومره پياوړی دی ، خو د ښځې مرستې ته اړ دی ، ځکه دا يې (اړم) دی ، که دا ترې لرې شوه ، نو (غر) راولېږي . ښځه مور ده ، که مور موږ سره نه وای ، نو څه به مو کړي وای ؟ ښځه ميرمن ده که ميرمن مو راسره د ژوند په چارو کې مرستيااله نه شي نو څه به وشي ؟

موږ ټوله ورځ په کارونو بوخت يو ، د غرمې يا شپې ډوډۍ کور ته يوسو ، هلته راته ښځې (مور خور يا ميرمن) ډوډۍ تياره کړې وي او موږ يې خورو ، جامې مو ناولې شي ، هغوی يې راته وينځي ناروغان شو خدمت مو کوي او ... دا څومره مرسته ده ؟

د دې ترڅنګ ، له دې حقيقته هم سترګې پټولای نه شو ، چې زموږ د ټولنې ډېر سړي او حتا ټول د ښځو له خبرې نه تېرېږي . په يوه موضوع کې سخت دريځ نيسي ، د کلي ، کليوالو ، پلار و مور او ورور خبره نه مني ، خو د ښځې مني . په دې مانا چې

که ښځه ، سړي ته اړم شوه ، بیا یې اړولی شي ، که څه هم هغه (غر) دی . همداسې په بېلابېلو مواردو کې د ښځو (اړمتوب) لیدای شو .

که پورتني متل ته ځیر شو ، نو دواړو (نر او ښځې) ته یو ډول ارزښت ورکوي . ښځه او نر دواړه د ټولنې مهم بنسټونه بولي او چاته یې لوړوالی او برتري ورکړې نه ده . همدا زموږ د ولس فکر دی او همدا هغه معیار دی ، چې په ولس او ټولنه کې پرې د (نر او ښځې) ارزښت ټاکل کېږي . دا معیار زموږ یو داسې ولسي معیار دی ، چې د نړۍ هېڅ ولس یې د ماتولو ځواک نه لري . پرمختللې نړۍ او وګړي د همدغې معیار لاندې ژوند تېروي .

- **چې واک یې د مور وي ، کاڼي یې پر کور وي :**

پورتنی متل زموږ د ولس او ټولنې د ژوند یو بل اړخ روښانه کوي . زموږ ټولنه یوه نرواکې ټولنه ده دلته پر ډېرو ټولنیزو چارو نر واکمن دی . تر دې ، چې د ښځو ډېرې پرېکړې هم دوی کوي . له دې کبله دا یو عیب او نیمګړتیا ده ، چې څوک دې د پلار پرځای د مور تر واک لاندې وي . زموږ ټولنه په ټولنیز ژوند کې هغه واک ښځې ته نه ورکوي ، چې نارینه ته یې ورکوي ، ځکه نو هاغه کورنۍ او وګړي بدمرغه او له ناخوالو سره مخ بولي ، چې د ښځو (مور) تر واک لاندې ژوند تېروي ، دوی فکر کوي چې پر کور او کورنۍ یواځینی واکمن شخص پلار (نر) دی .

- **د کور ګټه ، د لاهور ګټه :**

پورتنی متل هم زموږ په ټولنه او وګړو کې یو ژوندی او عام متل دی او زموږ د ولسي فکر یو اړخ روښانه کوي . انسان په هغه ځای کې د خوښۍ احساس کوي او په رواني لحاظ سوکاله وي ، چې کوم ځای کې یې کلی ، کور ، مور و پلار ، ورور و خور ، میرمن او بچي وي . له همدغې ځایه یې بېلتون او لرېوالی ځوروي ، تل غواړي له خپل کور او کورنۍ سره یو ځای ژوند وکړي ، دا زموږ د ټولنې د انسانانو فکر دی .

زموږ د ولس او وګړو فکر همدا دی ، چې که چېرته له خپلې کورنۍ او کلي لرې ډېره ګټه لاسته راوړي خو په کلي او کور کې لږه ، د کلي او کور لږه ګټه ورته د لرې ځای او مسافرۍ له ګټې غوره ښکاري .

که سړی د یاد متل په نورو اړخونو بحث کوي ، نو ویلای شو ، چې دلته د (لاهور ګټه) د خبرو لپاره نور ورونه پرانیځي . په دې مانا ، چې زموږ خلک له ډېر پخوا له (لاهور ، هند - پاکستان) سره اړیکي لري او دا ښار یو وخت د ګټې وټې ښار وو . کور و کلي ته ارزښت ورکول ، زموږ د ولس فکر دی ښايي دا فکر په نورو ولسونو کې بل ډول وي . له دې خبرې زموږ د ژوند او ولسي فکر بل اړخ څرګندیږي . بله دا ، چې په یاد متل کې دا هم ګورو ، چې زموږ ولس او وګړي له خپل ولس ، کور و کلي او کورنۍ سره څومره مینه لري ؟ دا مینه دومره ده ، چې (لاهور) ورته پرېږدي ، خو خپل کلی کور غوره ګڼي .

متل د یوې پېښې ، کیسې ، ازمون او تجربې نچوړ او لنډیز دی ، متل داسې یوه جمله ده ، چې د ویولو او اورېدلو پر وخت یې انسان قناعت تر لاسه کوي . د متل په اورېدو سره ، انسان هغه پرېکړه کوي ، چې د متل خوښه وي یا د متل د منځپانګې سره سم داسې پرېکړه کوي ، چې یوه ستونزه له منځه یوسي. متل د ژوند په ټولو برخو کې یو فعال کارېدونکی توکی دی ، که هغه فردي معاملې دي ، که ډله ییزې یا ټولنیزې .

جرګې او مرکې د پښتني او افغاني ټولنې دود دی . جرګه د ټولنې د افرادو ترمنځ اړیکي تنظیموي. جرګه او مرکه نه پرېږدي ، چې بشري او ټولنیز ژوند کړکیچن ، خنډنی او ځنډنی شي ، جرګه د ټولنیزو ستونزو کړکیچونو او ربړو د حل لپاره غوره او کارنده سیستم دی .

د جرګې جوړېدل د دې لپاره کېږي ، چې د دوو مخالفو لوریو ترمنځ ربړه او شخړه یا بل کړکیچ حل کړای شي . دلته خبرې کېږي ، داسې خبرې ، چې د دواړو لوریو د قناعت لامل شي او جرګه یوې پایلې ته ورسېږي. جرګه د خبرو ، منطق او استدلال

ځای دی ، جرګه مار ، که غواړي جرګه یو لوري او پایلې ته ورسوي ، نو د دې لپاره باید داسې دلایل ووایي ، چې د ربړې او شخړې دوه یا یو لوری یې ومني .

جرګه زموږ د ولس دود دی ، زموږ ولسي خلک پکې ناست وي ، هغه ولسي خلک ، چې نه یې قرانکریم تفسیر کړی او نه یې احادیث لوستي ، نه ارستو پېژني نه اپلاتون ، نه د مصر له تمدنه خبر دي نه له بین النهرین او نه یونان . دوی کمونیزم ، سوسیالیزم ، کپېټالېزم او امپریالیزم هم نه پېژني او د فلسفې او علم له اوسنیو کړکیچونو هم خبر نه دي .

دوی په خپلو خبرو کې پورتني یاد مسایل نه بیانوي ، بلکې هغه څه وایي ، چې د دوی خپل او له ژوند سره اړخ لګوي او دا منطقي هم ده ، که موږ یو شپون ته د ژوند مسایل د ارستو ، اپلاتون ، مارکس او ... له نظره بیانوو ، نه پرې پوهېږي او نه یې زغملای شي ، خو که یو متل ، لنډۍ ، حکایت او نکل ورته ووایو ، نو پدغو ادبي ډولونو کې پروت منطق ژر مني ، ځکه دا ساده او له ژوند سره یې اړخ لګوي خپل مال یې دی . له همدې کبله دی ، چې جرګه مار او د جرګې نور ګډونوال د شخړې او ربړې یو یا دواړه لوریو ته د قناعت لپاره او د خپلو خبرو د پیاوړتیا لپاره ، له متل ، لنډۍ ، حکایت ، نکل او ... څخه کار اخلي ، چې مقابل لوري ته قناعت ورکړي .

څرنګه ، چې زموږ په فردي ژوند کې متل ، زموږ د فکر او نظر د بدلون لامل ګرځي ، همداسې په جرګه کې هم دی . هر کله چې د جرګې په بهیر کې د ربړې او شخړې یو یا دواړو لوریو ته د قناعت لپاره متل وکارول شي نو د هغه فکر او نظر اوړي او هغه څه کوي ، چې د متل غوښتنه ده . له همدې کبله د جرګو او مرکو په بهیر کې د متلونو کارونه ډېره او کارنده ده ، ځکه د کړکېچونو او ربړو په حل کې ستره ونډه لري .

د جرګو او مرکو په بهیر کې د متلونو کارونه ، موضوع او وخت ته په پام سره ترسره کېږي . د متل کارونکی ګوري ، چې د مقابل لوري د قناعت ، باور او د فکر او نظر د بدلون لپاره کوم متل پرځای او وړ دی ، هماغه متل کاروي .

له پورتنيو څو بېلګو څخه مو موخه دا وه ، چې وښيو ، متل په کومه کچه زموږ د ژوند او وګړو له اندونو سره تړاو لري . دا يې يوه کوچنۍ بېلګه وه او دا چې په زرګونو متلونه لرو ، نو څرګنده ده ، چې زموږ د ژوند زرګونه اړخونه انځوروي او د خلکو له ژوند و اند سرچينه اخلي .

۷ ـ متلونه او کولتوري يون :

کولتور ، د وګړنۍ او بشري ټولنې مادي او معنوي شتمني ده . هر هغه څه ، چې د ژوند له پيل څخه تر ننه لرو ، ټول کولتور دی .

د پورتني پېژند پر بنسټ ، زموږ د څېړنې موضوع ، ستر او کوچني موضوعات او سرليکونه کولتور دی فولکلور کولتور دی او متل هم کولتور دی .

د متل معنوي اړخ او فکر کولتور دی ، د دې تر څنګ په متل کې داسې بشري لاسته راوړنې يادې شوي دي ، چې موږ يې کولتور بولو ، لکه : ژرنده ، وياله ، اټن ، ښوروا ، ادب او نور . موږ دلته موضوع يو څه راټولوو او په لاندې توګه پورتني ياد شوي مواد څېړو :

- **اټڼ وهه شيرداده ، نن بيا د چرګ ښوروا ده :**

په پورتني متل کې لومړی د ټول متل موضوع او فکر کولتور دی . بيا دلته اټڼ او د چرګ ښوروا هغه ښکارندې دي ، چې زموږ د ټولنې او بشر په وسيله رامنځته شوي دي ، له دې کبله يې کولتور بولو . دا چې مادي جوړښت لري ، نو مادي کولتور دی .

- **اختر پټ مېړه نه دی :**

په پورتني متل کې هم لومړی د دې متل فکر د کولتوري يون يو ګام دی او بيا اختر او مېړه زموږ د ټولنې او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو .

- **ادب له بې ادبه زده کېږي :**

ادب او اخلاق د کولتور او کولتوري يون يو ګام دی . اخلاق او ادب د بشر او زموږ د ټولنې او ولس لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو . دا چې د معنوياتو برخه ده ، نو د کولتور معنوي اړخ دی .

- **اسان يې نالول ، چونګښو هم پښې پورته کړې :**

د پورتني متل فکري او تجربي اړخ بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی . بلخوا ، په (آس سپړېدل) بل کولتوري گام دی ، چې زموږ د خلکو ، ولس او بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- **اسیاوان ، چې تسبې اړوي ، ژرندگړی خطا کوي :**

په پورتني متل کې پروت فکر د کولتوري یون یو گام دی . ورسره اسیاوان ، تسبې او ژرندگړی ، هغه ښکارندې دي ، چې د وگړو او بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، ځکه یې کولتور بولو .

- **اوړه دې په اوړه ، منت دې په څه ؟**

د پورتني متل فکر او تجربه هم د کولتوري یون یو گام دی . ورسره ، اوړه او منت زموږ او بشر هغه لاسته راوړنه ده چې د ژوند په بهیر کې یې رامنځته کړې ده او کولتور دی .

- **اوسپنه ، په اوسپنه ماتیږي (۱۲ : ۹) :**

په پورتني متل کې پرته تجربه او موضوع هم کولتور دی . اوسپنه هم د نړۍ د بشر لاسته راوړنه ده او د کولتوري یون یو گام دی .

- **اوښ په غلبېل نه درنیږي :**

د یاد متل فکر او تجربه زموږ کولتور او غلبېل هم د کولتور او کولتوري یون یو پړاو او گام دی . غلبېل د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې مادي کولتور بولو .

- **اوگره ، چې سړیږي ، بلا پرې لگیږي :**

اوگره ، یو ډول خوراک دی ، چې له وریجو چمتو کیږي . دا د بشر او خلکو په وسیله رامنځته شوی دی ځکه د کولتوري یون یو گام دی . د متل فکر او تجربه هم زموږ د کولتور معنوي اړخ دی .

- **اول همیانۍ گوره ، بیا نو شی رانیسه :**

د پورتني متل نصيحت او فکر هم زموږ د خلکو کولتور دی . همدارنگه همیانۍ هغه وسیله ده ، چې زموږ ولس رامنځته کړې او د بشر لاسته راوړنه ده ، له دې امله ورته کولتور وایو .

- **باغ د باغوان دی ، ژرنده د ژرندگرې :**

باغ ، باغوان ، ژرنده او ژرندگري زموږ او په ټوله کې د بشر لاسته راوړنه او د وگړو په وسیله رامنځته شوي دي ، ځکه یې د کولتوري یون یو گام بولو . بیاهم د متل فکر او تجربه د کولتوري یون معنوي گام دی .

- **بده ماینه ، تنگه موچنه ده (۱۱ : ۱۳) :**

د پورتني متل تجربه او فکر هم زموږ د کولتور معنوي اړخ دی . د دې ترخنگ ماینه او موچنه زموږ د وگړو او بشر لاسته راوړنه او د دوی په وسیله رامنځته شوي ، نو ځکه یې کولتور او د کولتوري یون یو گام بولو.

- **برمته ، د بدۍ بانه ده :**

برمته او بدي زموږ د ټولنې او خلکو دودونه دي ، چې په کولتور کې هم راځي . سربېره پردې د یاد متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **بلا وه که بلاگۍ ، ابا یې مړکه په چوړکۍ :**

په پورتني متل کې لومړی د دې متل تجربه او فکر د کولتور یو گام دی . بیا د بلا ، بلاگۍ ، ابا او چوړکۍ زموږ د ټولنې او بشر لاسته راوړنه او د کولتوري یون یو گام دی .

- **پاړوگر د مار له لاسه مري :**

پاړوگر هغه چاته وايي ، چې ماران ساتي . دا کار د ولس او بشر کار او لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . بلخوا د متل موضوع او تجربه زموږ د کولتوري یون یو گام را په گوته کوي .

- **پښ موړ شو ، چې پاته یې کور شو :**

په پورتني متل کې نغښتی فکر او تجربه بیاهم د کولتوري یون یو ګام ښیي . د دې ترخنګ پښ او کور د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، چې د کولتور برخه یې بولو .

- **په نیمڅي کې هم ویښته لټوي** (۱۲ : ۲۴) :

نیمڅی ، هغه فرش او د کښېناستلو وسیله ده ، چې له ویښتانو جوړېږي . دا زموږ د خلکو او بشر په وسیله رامنځته شوی او په لاس راغلی دی . ځکه یې د کولتوري یون یو ګام بولو . د دې ترخنګ د متل معنوي اړخ فکر او موضوع هم د کولتور برخه ده .

- **په یوه تیکي کې ، دوه تورې نه ځایېږي :**

تیکی د تورې پوښ یا هغه څیز دی ، چې توره پکې ساتل کېږي . همدارنګه توره د جګړې او دفاع یوه ستره چاره ده . دا دواړه تیکی او توره زموږ د خلکو او بشر په وسیله رامنځته شوي دي . ځکه یې د کولتوري یون یو ګام بولو . په متل کې پرته تجربه او فکر هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **تاته یې لور پخوي ، موږ ته یې تنور پخوي** (۱۲ : ۲٦) :

د متل په زړه کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی . همدارنګه لور او تنور د انسانانو او بشر په وسیله منځته راغلي دي . ځکه ورته کولتور وایو .

- **تاته یې ابۍ پخوي ، ماته یې تبۍ پخوي** (۱۲ : ۲٦) .

په پورتني متل کې ابۍ او تبۍ د انسانانو او وګړو لاسته راوړنه ده او د دوی په وسیله رامنځته شوي دی . دې ډول لاسته راوړنو ته کولتور وایو . د تېر په څېر د متل موضوع ، فکر او تجربه هم کولتور دی هغه هم د کولتور معنوي اړخ .

- **تربور ، د ترږمې موږی دی :**

په پورتني متل کې پرته مانا ، موضوع ، فکر او تجربه کولتور دی . سربېره پر دې تربور او موږی د انسانانو او بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، چې د کولتوري یون یو ګام دی .

- **تر پردۍ مصرۍ تورې ، لور پر غاړه ښه دی :**

په پورتني متل کې مصرۍ توره او لور زموږ او د بشر د کولتوري یون یو گام ، د وگړو او انسانانو رامنځته شوي توکي دي . په متل کې نغښتی فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **تر مزد یې شکرانه ډېره ده :**

مزد او شکرانه زموږ او د بشر د ژوند په بهیر او پړاوونو کې رامنځته شوې ښکارندې او د کولتوري یون یو گام دی . ورسره د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **تر وېش یې په چور خوشحاله دی :**

په یاد متل کې پروت فکر ، تجربه او د یاد متل موضوع زموږ کولتور دی . همدارنگه وېش او چور زموږ د ژوند د بهیر او کولتوري یون یو گام راښیي .

- **تور نیمځی په سابون نه سپینېږي :**

تور نیمځی او سابون زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي . زموږ د ژوند د بهیر پړاوونه او د کولتوري یون یو گام دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **ځنگه جومات ، هسې بروزې :**

جومات ، هغه ځای ته ویل کېږي ، چې مسلمانان پکې لمونځ او عبادت کوي . بروزې ، بیا یو ډول واښه دي چې پخوا به یې د جومات په ځمکه اچول او د فرش کار یې ترې اخیست . جومات او بروزې دواړه زموږ د کولتور برخه ده ، ځکه زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي . د دې ترځنگ ، په متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی .

- **ځو یې ونه شاربې ، کوچ نه ورکوي (۱۲ : ۳۳) :**

د پورتني متل فکر او تجربه کولتور دی . بلخوا شاربل او کوچ هغه ښکارندې دي ، چې زموږ د ولس او بشر په مټ رامنځته شوي او د دوی لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو .

- **ځنګل ، چې اور واخلي ، وچ او لانده ټول سوځي :**

د پورتني متل معنوي پانګه ، فکر ، موضوع او تجربه کولتور او د کولتور معنوي اړخ دی . ځنګل له یوې خوا طبیعي پیدایښت دی ، بلخوا بشري لاسته راوړنه هم ده . داسې ډېر ځنګلونه شته ، چې انسانانو رامنځته کړي دي . همدارنګه اور هغه ښکارنده ده ، چې یوخوا طبیعي او بلخوا بشري ځانګړنه لري ځکه نو د ځنګل او اور مصنوعي بڼه د کولتوري یون ګامونه دي .

- **حال منصور وایه ، چې سر یې په دار شو :**

په پورتني متل کې پرته پېښه او تجربه ، فکر او موضوع د کولتور برخه ده . همدارنګه ، دار هغه پړی او وسیله ده ، چې انسانان پرې وژل کېږي ، د بشر او وګړو لاسته راوړنه ده ، چې په دې توګه کولتور ګرځي .

- **حساب په مثقال ، بخشش په خروار :**

حساب یا شمېرل ، هغه عمل دی ، چې بشر د ژوند په بهیر کې رامنځته کړی دی . همدارنګه ، مثقال او خروار د وزن واحدونه او بخشش ټولې بشري لاسته راوړنې او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **چاړه ، چې د سرو زرو شي ، څوک یې په نس نه منډي :**

د پورتني متل موضوع ، فکر او تجربه کولتور او معنوي اړخ دی . همدارنګه چاړه او سره زر هغه ښکارندې دي ، چې زموږ او د بشر له خوا رامنځته شوي او د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې د کولتوري یون یو ګام بولو.

- **چې خاوند یې لیټۍ خوري ، د سپو به یې څه حال وي (۱۲ : ۴۱) :**

لیتې یو ډول خوراک دی ، چې زموږ وګړي یې خوري . دا خوراک زموږ د ولس لاسته راوړنه ده
ځکه یې کولتور بولو . په متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور معنوي برخه ده .

- **چې سر وي ، خولۍ ډېرې دي :**

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه کولتور دی . ورسره ، خولۍ هغه وسیله ده ، چې زموږ ولس یې په سروي او خپله لاسته راوړنه یې ده . ځکه یې د کولتوري یون یو ګام ګڼو .

- **چې مالګه وخورې ، لوښی مه ماتوه :**

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د ولس د ژوند د بهیر او کولتور برخه ده . بلخوا مالګه او لوښی هغه ښکارندې دي ، چې زموږ ولس او بشر رامنځته کړي ، ځکه یې د کولتوري یون یو ګام بولو.

- **د بې عقلې ښځې ، تل کمیس سوځي :**

د تېر په څېر بیاهم ، د متل فکر ، موضوع او تجربه زموږ د خلکو ده او کولتور دی . د دې ترځنګ کمیس هغه بشري لاسته راوړنه ده ، چې موږ یې د ځان پټولو لپاره کاروو او اغوندو . داهم کولتور دی.

- **د تبر خوله نیمځي نیولې ده :**

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی . همدارنګه تبر او نیمځی هغه وسیلې دي چې بشر رامنځته کړي او د کولتوري یون یو ګام دی .

- **د پیشو نظر به کولپۍ وي (۱۲ : ٦۱) :**

کولپۍ ، چې په دري ژبه کې یې (خمیردان) بولي ، زموږ او د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی .

- **د تش ټوپکه ، دوه کسه ویرېږي :**

ټوپک هغه وسیله ده ، چې ګولۍ پکې کارېږي او تر لرې واټن موخه ویشتلی شي . دا د انسان او بشر په وسیله رامنځته شوی دی ، ځکه یې کولتور بولو . د دې ترڅنګ د متل مانا ، فکر او تجربه د کولتور معنوي برخه ده .

- **د خوریي خاوره ، د ماما له نغري ښه ده :**

خوریی د خور زوی ته وایي او نغری هغه ځای دی ، چې اور پکې بلېږي . خوراک و ښناک پرې پخېږي خوریی او نغری دواړه د کولتوري یون ګامونه دي . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی.

- **د خطا یا ناغه وي ، یا توبه :**

ناغه زموږ د ولس دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنګه توبه هم زموږ د بشر او خلکو لاسته راوړنه او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ رانښیي .

- **د دوبي کور د اختر په ورځ ګوره :**

د پورتني متل موضوع ، فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی . همدارنګه دوبي ، کور او اختر هم کولتور او د بشر لاسته راوړنه ده .

- **د دېوال عمر ، له اخېره پوښته :**

دیوال د خټو ، سیمنټو او یا نورو موادو څخه جوړ هغه پدیده ده ، چې بشر د خپل ژوندانه په بهیر کې لاسته راوړې او کولتور دی . همدارنګه اخېړ هم همداسې بشري لاسته راوړنه ده او کولتور یې بولو. د متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ رغوي .

- **د دې کلي خورزه ده ، په دې کلي واده ده :**

په پورتني متل کې کلی ، خورزه او واده بشري لاسته راوړنه او کولتوري ګام دی .
د دې ترخنګ د متل مانا، فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **د ډول آواز ، له لرې ښه خوند کوي :**

ډول هغه وسیله ده ، چې موسیقي تولیدوي او دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی
. همدارنګه د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **د ډېرو امسا ، د یوه ګېډۍ :**

امسا او ګېډۍ په پورتني متل کې راغلي ، چې دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی
. د دې ترخنګ د متل تجربه او فکر هم کولتور دی .

- **د سورناچي څه دي ، یو پو دی :**

په پورتني متل کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتور معنوي اړخ دی . ورسره ،
سورناچي هغه چاته وايي ، چې سورنا یا سورنی غږوي . دا د خلکو او بشر لاسته راوړنه
ده ، ځکه یې کولتور بولو .

- **دښمن دې ، چې په شاتو مري ، په زهرو یې مه وژنه :**

په پورتني متل کې دښمن ، شات او وژل د انسانانو او بشر لاسته راوړنه او د
کولتوري یون یو ګام دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه یې هم د کولتور برخه ده .

- **د کږې تورې ، کوږ چړتون وي :**

فکر ، موضوع او تجربه بیاهم په پورتني متل کې د کولتور معنوي اړخ دی . همداسې
توره او چړتون چې د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، د کولتور مادي اړخ بولو .

- **د کبر کاسه نسکوره ده :**

کبر او کاسه د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . د متل فکر او
تجربه بیاهم کولتور او د کولتور معنوي اړخ دی .

- **د لوی منګي اوبه خوږې وي :**

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د خلکو او بشر اړوند ده . دا یوه بشري لاسته راوړنه ده ځکه یې کولتور بولو . همدارنګه منګی هغه وسیله ده ، چې اوبه پکې ساتل کېږي ، داهم بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- **د نشت نه موزي ښه دی ، کټ پرې ډک وي :**

کټ هغه وسیله ده ، چې موږ یې د کېښناستلو او خوب لپاره کاروو . دا وسیله په ګرمو سیمو کې ډېره کارېږي. کټ د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو ، په متل کې نغښتی فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **د ننګرهار له ټوپۍ نه سړی سرتور ښه دی :**

اوسنی ننګرهار ولایت ، چې د هېواد په ختیځ کې پروت دی ، د بشر لاسته راوړنه ده . ورسره ، ټوپۍ هم همداسې درواخله ، داهم بشر جوړه کړې ده . د متل فکر او کولتور بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی.

- **له واده نه وروسته ، سندرې څه په کار :**

واده ، زموږ او د بشر دود او په ټوله کې کولتور دی . سندرې هم د بشر په وسیله رامنځته شوي او کولتور یې ګڼو . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتوري یون یو ګام دی .

- **دوست ته تشه پیاله ، دښمن ته ډکه** (۱۲ : ۷۸) :

فکر او تجربه بیاهم په پورتني متل کې د کولتور معنوي اړخ دی . دوست ، پیاله او دښمن ، زموږ او د بشر لاسته راوړنه ده ، چې داهم کولتور دی .

- **دوه لوخ ، په حمام کې سره ښه ایسي :**

حمام ، هغه ځای ته وایي ، چې په ژمي کې ګرمې اوبه او په اوړي کې هم مناسبې اوبه لري او خلک یې د ځان وینځلو لپاره کاروي . دا انسانانو جوړ کړی ، د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **ډال چې ګرځوي ، ځان به ساتي :**

ډال هغه وسیله ده ، چې په جګړه کې د توري او نورو وسلو پر وړاندې د ځان ساتنې او دفاع لپاره کارېږي. دا د بشر او انسانانو په وسیله رامنځته شوی او کولتور دی . ورسره ، د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- **ډمه ګډېدلی نه شوه ، ویل یې ځمکه کږه ده :**

ډمه هغه ښځینه نڅاګره ده ، چې د خلکو په ودونو ، کوژدو او نورو خوښیو کې نڅېږي . دا چې یو انسان دې کار ته اوږه ورکړې ، پخپله د بشر او انسانانو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . همداسې ګډېدل هم هغه عمل دی ، چې بشر او خلکو رامنځته کړی او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **روپۍ که کوچنۍ ده ، کارونه غټ کوي :**

روپۍ د بشري او انساني ژوند په بهیر او پړاوونو کې رامنځته شوې ده . پخوا به مال په مال تبادله کېده . کله چې پولي واحد او روپۍ منځته راغله ، اوس د روپیو او مال تبادله کېږي . روپۍ د بشر او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیاهم کولتور او معنوي اړخ دی .

- **زامن خواره دي ، غشي یې کاږه دي :**

غشی ، هغه وسیله ده ، چې په جګړو کې کارېږي او دښمن پرې ویشتل کېږي . په نورو کارونو کې هم کارېدای شي . دا انسان او بشر رامنځته کړی او کولتور دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ رانښیي .

- **زما غوړي ، ستا په کورتو لوېږي :**

غوړي او کورت ، زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، دواړه د خوړلو توکي دي . دا چې بشري لاسته راوړنه ده ، کولتور یې بولو . د دې ترڅنګ ، د متل فکر او تجربه بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **ژاولې چخونیا شوې ، نه د ستا شوې نه زما شوې :**

ژاولې ، هغه ښکارنده ده ، چې ژول کېږي . تر ډېره يې کوچنيان او ښځې کاروي . يو ډول خواږه او نور توکي لري . دا چې ژاولې د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې د کولتوري يون يو گام بولو . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **سخوندر ، د موږي په زور غورځي :**

موږی ، هغه وسيله ده ، چې له لرگي يا اوسپنې جوړېږي او کورني ژوي ، لکه : غوا ، خوسی او پسونه ور پورې تړل کېږي . دا د بشر په وسيله رامنځته شوی او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بياهم کولتور او معنوي اړخ دی .

- **سر چې د شال وړ وي ، له کشميره ورته راځي :**

شال ، يو ډول ستره لوپټه يا پټونی دی ، چې ښځې يې د ځان او سر پټولو لپاره کاروي . دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترخنگ ، د متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **سل د زرگر ، يو د گگر (۱۲ : ۹۳) :**

گگر ، چې دري کې يې (اهنگر) بولي ، هغه شخص دی ، چې له اوسپنو نه بېلابېلې کرگري او نورې وسيلې جوړوي . زرگر ، هغه شخص دی ، چې له زرو بېلابېل سينگاري وسيلې جوړوي . سل چې يو عدد دی ، د بشر لاسته راوړنه ده . زرگر ، گگر او سل ټول د بشري ژوند لاسته راوړنې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **سلواغه ، هره ورځ په غوا کې نه لويږي :**

سلواغه هغه وسيله ده ، چې موږ پرې له غوا اوبه راوباسو ، تر ډېره له ربړ نه جوړېږي . همدارنگه غوا په ځمکه کې کنل شوي هغه سوري ته وايو ، چې اوبه ترې اخلو . سلواغه او غوا ، دواړه بشر او انسانانو رامنځته کړي او د کولتور مادي اړخ دی . د متل معنوي ، فکري اړخ او تجربه د کولتور معنوي برخه ده.

- **سود په لاس ، پيسې تر کاله :**

د پورتني متل فکر او تجربه بیاهم د کولتور معنوي برخه ده . سود ګټې ته وايي او دا هغه ښکارنده ده چې څوک پیسې چاته ورکړي ، پیسې یې ثابتې او په خپل ځای وي او ګټه ترې اخلي . دا د بشر لاسته راوړنه ، دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنګه پیسې یا روپۍ ، چې وړاندې مو پرې رڼا واچوله ، د بشر او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د کولتور مادي برخه ورته وایو .

- **غلبېل ولاړ شو ، کوزې ته یې ویل ، په تا کې دوه سوري دي :**

د پورتني متل معنوي اړخ ، فکر او تجربه د کولتور معنوي برخه ده . غلبېل هغه وسیله ده ، چې زموږ بشر رامنځته کړی ، په دې وسیله باندې غلې دانې پاکوي ، بې ګټې دانې له ګټورو جلا کوي . دا د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو ، هغه هم مادي اړخ یا برخه . د دې ترڅنګ ، کوزه هم هغه وسیله چې د اوبو د ساتنې او لېږدونې لپاره کارېږي ، پخوا له خټې او اوس له پلاستیک او نورو توکو جوړېږي. داهم د بشر لاسته راوړنه ده او د کولتور مادي اړخ دی .

- **غله څه غواړي ، د ځان مله غواړي :**

غل ، هغه شخص ته وايي ، چې بې زیاره او بې کړاوه ګټه په وړیا توګه لاسته راوړي . که څه هم غلا خپله یو کړاو دی ، خو غل هغه څوک دی ، چې د بل انسان ګټه ترې پټوي . غلا او غل د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د غله ملتیا هم د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنګ ، د متل فکر او تجربه د کولتور معنوي برخه ده .

- **غوايي حلال نه دی ، ښانک په سر ګرځوي :**

غوايي حلالول ، هغه عمل دی ، چې زموږ په ولس کې تاریخي او اسلامي ریښه لري . دا عمل د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . ښانک هم یوه وسیله او لوښی دی ، چې د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **کېږدۍ ، پخپلو مراندو ولاړه ده :**

د پوړتني متل مانا ، موضوع او فکر کولتور او معنوي اړخ دی . کېږدۍ ، هغه وسیله ده ، چې خلک ترې د کوټې او ژوند تېرولو لپاره کار اخلي . تر ډېره یې کوچیان کاروي ، ځکه هغوی تل په سفر او لېږد کې وي . کېږدۍ د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- **که کټوه خوټېږي ، خپلې شونډې ځټي (۱۲ : ۱۱۲) :**

کټوه یو لوښی دی ، چې له خټو جوړېږي . په دې کې خوراکي اومه توکي پخېږي او ساتل کېږي . دا څیز زموږ د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور او د هغې مادي برخه ګڼو . د متل فکري او تجربي اړخ بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **لیونی ، په ژمي فالوده غواړي :**

فالوده ، هغه سوړ خوراک دی ، چې د اوړي او ګرمۍ پروخت یې خلک خوري . بېلابېل خواږه توکي او نور ورسره ګډ وي . دا څیز یا خواږه د انسان او بشر لاسته راوړنه او ماده ده ، ځکه یې د کولتور مادي برخه بولو . د متل فکر او تجربه بیاهم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **مردار څروکی اور نه اخلي :**

د پوړتني متل فکري او تجربي اړخ د کولتور معنوي برخه ده . څروکی ، چې د لوپټې او پیزونې یو ډول دی . هغه څادر دی ، چې ښځې یې د سر پټونې لپاره کاروي . څرنګه چې له ټوکر څخه جوړ دا څیز د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې د کولتور مادي برخه بولو .

- **مرګ د ټوپک ښه دی ، نه د تلتک :**

ټوپک باندې وراندې وغرېدو ، داهم د کولتور مادي برخه ده . تلتک هم د بشر او انسانانو لاسته راوړنه ده او مادي کولتور دی . همدارنګه د متل فکري او معنوي اړخ د کولتور معنوي برخه ده .

- **ناوې هی هی لري ، خو په زړه کې ګوړې ماتوي :**

د پورتني متل معنوي اړخ ، فکر او تجربه زموږ د ژوند او کولتور معنوي اړخ دی . ناوې ، هغه پېغله ده ، چې یو نارینه ته ودېږي . د واده په لومړیو کې ورته ناوې وایي . داهم د کولتوري یون یو ګام دی . ګوړه هغه خوږه ماده ده ، چې د ګني له اوبو څخه لاسته راځي . ګوړه هم زموږ او د بشر لاسته راوړنه ده ځکه یې کولتور بولو .

- **مینځه ، چې توده شي ، هلته بیده شي :**

مینځه یا وینځه ، هغه ښځه ده ، چې په یو کور یا دربار کې خدمت کوي . مینځه بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی . د متل فکري او معنوي اړخ د کولتور معنوي اړخ دی .

- **نه ګنډم چوټې ، بېزاره یم له ګټې (۱۲ : ۱۳۴) :**

ګنډل یو داسې عمل دی ، چې زموږ او د بشر د ژوند په بهیر کې د اړتیا پر بنسټ رامنځته شوی او کولتور دی . چوټې یا څپلۍ هم د بشر یا انسانانو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . د متل معنوي او فکري اړخ د کولتور معنوي اړخ دی .

- **وګې د ملغلرو همیانۍ پیداکړه ، د نینو ګمان یې پرې وکړ :**

ملغلرې یو کانی او طبیعي ښکارنده ده ، چې بشر او انسان د خپلې ګټې لپاره تر کار لاندې راوستی. همیانۍ هغه وسیله ده ، چې پخوانیو به پکې پیسې او نور ارزښناک څیزونه ساتل . نینې هم د بشر لاسته راوړنه ده . دا یو ډول خوراکي توکی دی ، چې د جوارو دانې په شګه یا مالګه کې سرې یا پخېږي او خوړل کېږي . ټول یاد شوي څیزونه د کولتور مادي اړخ دی . همدارنګه د متل معنوي اړخ او فکر د کولتور معنوي اړخ دی .

- **هوښیاره مرغۍ ، په دوو لومو کې ښښلي :**

لومه ، له بېلابېلو توکو جوړه هغه وسیله ده ، چې مرغۍ پرې نیول کېږي . دا وسیله ښکاریان د ښکار لپاره کاروي . دا د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، چې د ژوند په بهیر

کې یې رامنځته کړې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور معنوي اړخ دی .

- **یا به تخت وي یا تابوت :**

د پورتني متل فکري اړخ د کولتور معنوي برخه ده . تخت ، هغه وسیله ده ، چې له لرګي او نورو توکو جوړېږي او د خوب او استراحت لپاره کارېږي . تابوت هم له لرګیو او نورو توکو جوړېږي . په تابوت کې مړی ړدي او خاورو ته یې سپاري . تخت او تابوت دواړه بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- **یا به یې کولاله کړې ، یا به یې مالداره کړې :**

کولال ، هغه شخص دی ، چې له خټو بېلابېل ختین لوښي او وسایل جوړوي . د دوی کار پخوا ډېر وو اوس د صنعت له پرمختګ سره لږ شوی ، کولال او کولالي د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . د متل فکري اړخ بیاهم کولتور او معنوي برخه ده .

- **یا د چلم سر ، یا د پلاو بېخ :**

د پورتني متل فکري او تجربي اړخ د کولتور معنوي اړخ دی . چلم هغه وسیله ده ، چې چرس

بنګ او نور نشه یي توکي پکې څښل کېږي . پلاو یو ډول خوراک دی ، چې له وریجو چمتو کېږي . چلم او پلاو دواړه د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- **یارانه ډوبه جاله ده :**

یارانه ، د دوو انسانانو ترمنځ اړیکو ته وایي ، کېدای شي د بېلابېلو موخو لپاره وي . دا د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . جاله هم د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی ، جاله هغه وسیله ده ، چې خلک پرې له سیندونو او اوبو اوړي ، د لېږد رالېږد لپاره کارېږي . داهم د خلکو په وسیله جوړه شوې ، ځکه یې کولتور او د کولتور مادي اړخ بولو. د متل فکري اړخ د کولتور معنوي اړخ دی .

- **یوه دړه اور نه کا ، دوه بنې کور :**

په پورتني متل کې فکر او تجربه زموږ د ژوند د بهیر یو رنګ او کولتور دی . دړه ، د لرګي یوه برخه ده او بنه هغه ښځه ده ، چې مېړه یې بله ښځه لري ، یوه ښځه د بلې بنه کېږي . دړه او بنه د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی .

۸ ـ د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه :

متلونه له لفظي او معنوي ښکلاوو ډک دي . د متل ایجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځایول ، د هغه بلاغت او فصاحت همیشه د ادب د تیوری د محققینو پام ځانته اړولی دی .

د معنوي ښکلاوو ، استعارو ، تشبيهاتو او نورو ادبي خصوصياتو په څنګ کې متلونه داسې ژبني خصوصيات هم لري ، چې د ژبپوهانو او لهجه پېژندونکو خاصه لېوالتيا ورسره پيدا شوې ده .

متلونه د ژبې د ډېرو لهجو ساتندوی دي ، نو د لهجو د څېړونکو لپاره په زړه پورې موضوع ده .

د ژبپوهانو او د ژبنيو خواوو د څېړونکو او محققينو له خوا په هغو کې د ژبو لرغوني فورمونه او ژبنۍ خواوې څېړل کېږي . (۷ : ۵۷)

۸ ـ ۱ ـ متل د بېلابېلو ګړودونو ساتندوی :

پښتو متلونه د پښتني ټولنې او وګړو زېږنده ده ، دا چې پښتانه په بېلابېلو سيمو او ځمکو کې ميشت دي او په بېلابېلو لهجو خبرې کوي ، نو متلونو کې هم دغه لهجې ساتل شوي دي . کله داسې هم کېږي چې يو متل په يو ځای کې په يوه لهجه او بل ځای کې په بله لهجه موجود دی ، لکه :

الف . د لوديز ګړدود متلونه :

- اسمون چې خومره کښېږي ، دومره نه وربېږي .
- اوبو وړی ، خليو ته لوس چوي .
- ابا مه کسه ، خورجين يې کسه
- ووړه د ميچنې ، زوی د خچنې .
- خرې يې ګتېم ، دارې يې ختېم . (۲۲ : ۴۳ ـ ۴۵)

ب . د ختيز ګړدود متلونه :

- چې ډېر شي ، نو ګنډېر شي .
- چې څه کرې ، هغه به ريبې .

- پردی کټ ، تر نیمو شپو وي .
- اختر څه پټ مېړه نه دی .
- د گور شپه په کور کېږي نه .

ج . د سويلي گړدود متلونه :

- سپمولی ، سپو خوړلی .
- بږغ د ملا ، امين د کلي .
- سپی چې ځومره غاپي ، هومره نه تراپي . (۱۲ : ۹۰)

۸ ـ ۲ ـ متل د ژبنۍ وييپانگې ساتندوی :

متلونه د نورو ادبي ارزښتونو ترڅنگ ، داسې ويل شوي ، چې د ژبې د بېلابېلو سيمو ، قومونو او گړدودونو کلمې او لغتونه يې خوندي کړي دي . موږ په قاموس ليکنه او نورو گرامري څېړنو کې له دوی پراخه گټه اخيستلای شو . په دې برخه کې ټول متلونه د پام وړ دي . لکه : په (زه چې ستا په منگ وم ونه د لونگ وم) متل کې د (منگ او لونگ) کلمې يې يوه بېلگه بللی شو .

۸ ـ ۳ ـ د متل بېلابېلې بڼې يا ځيلونه :

يوه بله د پام وړ موضوع د متلونو بېلابېل شکلونه او بڼې دي ، چې په بېلابېلو ځايونو کې يې رنگ جلا دی او له يو بل سره څه ناڅه توپير لري ، لکه :

ښېښي ستړې ښې دي ، نه زړه ستړی / لاسونه ستړي ښه دي ، نه زړه ستړی .

پور چې ځنډنی شي ، خندنی شي / پور چې ځنډنی شي ، جنگنی شي .

۸ ـ ۴ ـ د متل سندريزه ځانگړنه :

متلونه زموږ د ولسي یا فولکلوریک ادب برخه ده ، که هغه منثور دي او که منظوم ، ټول د بلا ادبي ارزښتونو څخه ډک دي . ګڼ شمېر متلونه وزن او قافیه لري ، چې دغه ډول توکي د وینا د ښکلا او اغېز ډېروني لامل ګرځي او دا بیا د ادب لپاره یو ارزښت دی .

متلونه د دې ترځنګ ، چې پیاوړی معنوي اړخ لري ، په شکلي اړخ کې هم غوره جوړښت او ځانګړی سبک لري . جملې یې داسې دي ، چې ساده ، خو شاعرانه او هنري رنګ لري ، په جملو کې یې تر ډېره ښکلا ته پام شوی ، نه ګرامري قانون ته . په دې مانا ، چې د دې کیسه کې نه دي ، چې مبتدا دې چېرته راشي او خبر دې چېرته یا فعل ، ضمیر چېرته او قید چېرته .

د (خوار په هندوستان هم خوار دی) متل که وګورو ، یوه بشپړه جمله ده ، خو ځانګړتیا یې په څه کې ده ؟

دلته د (خوار) کلمې تکرار دې منثورې جملې ته نږدې د نظم بڼه ورکړې ده او یو ډول قافیې ته ورته ځانګړتیا وربښي که دا جمله داسې راغلې وای ، چې (خوار په هندوستان هم هماغه شان دی / خوار په هندوستان هم هماغه ډول دی / خوار په هندوستان هم هماغه خوار دی / د دې ځای خوار او هندوستان یو دي / دلته خوار او هندوستان کې خوار یو شان دي) او داسې نورې بڼې ، چې د پورتني متل مانا خوندي کوي ، خو دا وروستنی یو هم هاغه خوند او رنګ نه لري ، چې لومړنی یا اصلي متل یې لري . یاد متل ښایي په ډېرو کتابونو کې د (منثورو متلونو) تر سرلیک لاندې راغلي وي ، خو دا منثور متل یو ډول نظمي ، هنري او شعري ځانګړنه او جوړښت لري . د منظومو متلونو خبره ، خو بیا روښانه ده ،چې قافیه او سجع لري .

د متل ستر کمال او هنریت په همدې کې دی ، چې نه یواځې دا چې معنوي اړخ یې ډېر بنسټیز او ژور دی بلکې دا ژوره مانا بیا په داسې شکل کې وړاندې شوې ، چې هغه بیا جلا ښکلا او ځانګړی جوړښت لري . همداسې بل متل دی:

- **خوار په خپله خواري ، نه شرمېږي :**

په پورتني متل هم د منثور متل گمان کېږي ، خو داسې نه ده . دلته گورو ، چې د (خوار) کلمه له (خواري) سره یو ډول هماهنگي رامنځته کړې ، سندریز او نظمي بڼه خپلوي . د متل او جملې لومړۍ برخه (خوار په خپله خواري) د همدغو دوو کلمو له کبله ، ځانگړې ښکلا لري . بیا د متل دویمه برخه (نه شرمېږي) کې د (شرمېږي) کلمې وروستۍ څرگنده (ي) د (خواري) د کلمې له وروستۍ څرگندې (ي) سره بله هماهنگي جوړوي ، چې په دې توگه (خوار) له (خواري) او بیا (خواري) له (شرمېږي) سره د هماهنگۍ او موسیقیت په زنځیر تړل کېږي .

د هر متل ژبه که وکتل شي ، یو ځانگړی هنریت لري . د متل جملې د ژبې عادي جملې نه دي ، د کلمو ترمنځ یې ځانگړی تناسب او تړاو شته ، کلمې یې داسې کارېدلې ، چې د یو او بلې ترمنځ غوره هماهنگي راشي.

- **گټې تر گټو لاندې دي (۱۲ : ۱۱۴) :**

پورتنی متل وگورئ ! دوه کلمې (گټې ، گټو) چې اصلي بڼه یې (گټه) ده او دلته په جلا ماناوو (فایده او ډبره) راغلي ، په متل کې یې داسې هماهنگي او موسیقیت رامنځته کړی ، چې ځانگړې ښکلا وربښي. که دلته د (گټو) پرځای (ډبره کاڼی او تیږه) راغلی وای ، مانا به یې بیا هم بدلون نه وای کړی ، خو بیا به یې ښکلا نه وه . د دې ترڅنگ د دوو ماناوو یو ځای کېدل په (گټه) کلمه کې هم داسې گونگتیا ده چې سړی شک کې اچوي او ژر په مانا پوهېدلای نه شي .

- **د لښکر په اخر ځه ، د ماتې په سر (۱۷ : ۲۷۹) :**

پورتنی متل هم د هر اړخیزې مانا ترڅنگ ، ښکلی شکل او ځانگړتیا لري . د متل لومړۍ برخه (د لښکر په اخر ځه) له دویمې برخې (د ماتې په سر) سره د (اخر) او (سر) په کلمه کې هماهنگي جوړوي او متل ته ادبي او هنري رنگ ورکوي . په یاد متل کې (اخر او سر) د قافیې کلمې او (ځه) ردیف دی چې له دویمې برخې لویدلی دی .

بلخوا ، که هغه متلونه تر کتنې لاندې نیسو ، چې واضح منظوم دي هم بلا ادبي ارزښتونه لري ، لکه :

- **سل روپۍ پور کړه ، د اختر شپه په کور کړه** (۷ : ٦٠) :

پورتنی متل د یو بیت په بڼه راغلی ، د لومړي او دویم نیم بیتي هماهنگه برخه یا د قافیې کلمې (پور او کور) دي ، چې (کړه) ورپسې د ردیف په بڼه راغلی دی او د یو نظم ځانګړتیاوې لري . همدارنګه بل متل دی :

- **دروغ وایه ، په شرع یې روغ وایه :**

پورتنی متل هم ، چې د نثر ګمان پرې کېدای شي ، نظمي ځانګړتیا لري . د متل لومړۍ برخه (دروغ وایه) له دویمې برخې (په شرع یې روغ وایه) سره د (دروغ او روغ) په کلمو کې هماهنګي جوړوي او (وایه) یې ردیف دی .

- **غل هم وایي خدایه ، مل هم وایي خدایه :**

په پورتني متل کې ځانګړې موسیقیت ، هماهنګي او د قافیې کلمې موجودې دي . د متل لومړۍ (غل هم وایي خدایه) او دویمه برخه (مل هم وایي خدایه) کې (غل او مل) د قافیې کلمې دي او (هم وایي خدایه) په دواړو کې ردیف دی .

- **د کاله کشر مه شې ، د کاروان مشر** (۱۲ : ۷۱) :

پورتنی متل هم په لومړۍ او دویمه برخه کې هماهنګي او نظمي ځانګړتیا لري . د لومړۍ (د کاله کشر مه شې) او دویمې برخې (د کاروان مشر) د (کشر او مشر) کلمې د قافیې کلمې دي او (مه شې) ردیف دی ، خو له دویمې برخې غورځېدلی دی .

- **څونه چې خرګی ، هغونه یې بارګی :**

د پورتني متل لومړۍ (څونه چې خرګی) او دویمه برخه (هغونه یې بارګی) له یو بل سره د (خرګي او بارګي) په کلمو کې هماهنګي جوړوي او دا دواړه کلمې یې قافیې دي .

۸ ـ ۵ ـ د متلونو کنايي ځانګړنې :

د متل ستر خصوصيت دادی ، چې هميشه کنايي مانا افاده کوي ، که خپله اصله او حقيقي مانا افاده کړي هغه بيا متل نه دی ، لکه : (که غر لوړ دی ، پر سر يې لار ده) ، (د غله په ږيره خلی وي) (په يو ګل نه پسرلی کيږي) . دلته يو متل هم په خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړ غر ، په سر يې لاره) ، (غل ږيره خلی) ، (ګل پسرلی) تر منځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقيقي مانا ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنايي مفهوم لري چې هم اوريدونکی پرې پوهيږي او هم د ويونکي مطلب وي او هغه د متل کنايي مانا ده او که کنايي مانا افاده نه کړي ، هغه متل نه شو بللی . (۷ : ۵۳)

متل په عامه توګه د استعارې او کنايې په ژبه خبرې کوي ، کله چې يو څوک دا وايي ، چې (باز که هر څو خوار شي ، چنګښې نه خوري) نو هر څو که دغه خبره په لغوي مانا هم سمه ده ، خو نه د دغه متل کاروونکی دلته د (باز او چنګښې) ټکی د هغو د لغوي مانا لپاره کاروي او نه اوريدونکی دغه مانا ترې اخلي ، په دې متل کې د پښتونولۍ يو زرين اصل نغښتی دی . دلته له باز څخه مراد هغه مثالي انسان دی ، چې د هر پښتنانه زړه غواړي ، چې هغسې جوړ شي . دغسې انسان که هر څو پاتې راشي له داسې يوه شي څخه بيا هم ګټه نه پورته کوي ، چې د ده له شانه سره نه ښايي . همدغه راز که موږ ووايو (د بل سپی د ډوډۍ په زور خپليږي) نو دلته هم (سپی او ډوډۍ) دوه داسې ټکي دي ، چې مجازي مانا ترې مراد ده او هر څوک ، چې يې واوري ، نو همدغه مجازي مانا ترې اخلي . (٦ : ١٦٥)

کله چې موږ په خپل ولس کې ، د متلونو کاروني ته ګورو ، نو د کنايې څرګونه پکې له ورايه روښانه دي . د بيلګې په توګه ، يو شخص ظلم کوي ، تيری کوي ، موږ د دې لپاره ، چې هغه د دې کار له بدو پايلو خبر کړو ورته وايو (مه کوه پر چا ، چې وبه شي پرتا) په دې مانا ، چې نن که ته له خلکو سره ظلم کوې ، سبا به پر تا کيږي . څرګنده

ده ، چې پورتنی متل په یو خاص مورد کې کارول شوی ، شالید کې یې کیسه ، ازمون او پېښنه پرته ده . که ډله ییزه نه وي ، نو فردي او ذهني خو ده ، خو په نورو بېلابېلو مواردو کې یې کارونه کنایه ده .

- **د خره مینه لغته ده :**

پورتنی متل هم خپل شالید ، کیسه او پېښنه لري . چا پورتنی حالت لیدلی یا یې ذهن کې مجسم شوی او بیا یې ویلی ، خو موږ په بېلابېلو وختونو کې یاد متل کاروو :

کله ، چې یوه ناپوه او کم عقل انسان غواړي له یو بل شخص سره خپله مینه ښرګنده کړي ، نو خولې نه یې داسې کم عقله خبره ووځي ، د دې پر ځای ، چې هغه شخص سره خپله مینه ښرګنده کړي او هغه ته ګټه ورسوي هغه ته زیان ور اړوي او هغه خپه کوي ، په دغه حالت کې متل کنایه کېږي .

بل متل دی :

- **ړانده ته شپه او ورځ یوه ده :**

پورتنی متل هم د تخلیق خپله ځانګړې پروسه لري ، خو موږ یې په بېلابېلو ځایونو او پېښنو کې داسې کاروو:

یو شخص ته دوه بېلابېل شیزونه ، چې جلا ارزښت او قیمت لري ، ورښیو ، خو هغه د دې دواړو شیزونو په بېلابېلو ځانګړنو او توپیرونو نه پوهېږي ، دواړو ته ښه وایي او دواړه خوښوي . په داسې حال کې چې یو یې ښه او بل یې لږ ښه یا بد دی ، په دغسې حالت کې دا کنایه ده .

متل دی :

- **د زرو قدر له زرګر سره وي :**

د پورتني متل نږدې او له کلماتو راوتلې مانا داده ، چې د زرو په ارزښت او درښت باندې زرګر پوهېږي . ښرګنده ده ، چې قدر یې هم له هغه سره وي او هغه ښوک ، چې د زرو په ارزښت او قیمت نه پوهېږي قدر یې هم ورسره نشته ، خو موږ پورتنی متل په خپله ټولنه کې په بېلابېلو ځایونو کې کاروو:

يو څوک غوښه نه خوري ، تل له ترکاريو او سبزيجاتو ګټه اخلي ، خو بل انسان ، چې د ترکارۍ خوړلو سره مينه نه لري دا کار يې نه خوښېږي ، په داسې حالت يا هغه شخص ته د قناعت لپاره وايو چې (د زرو قدر له زرګر سره وي) . په دې مانا ، هغه څوک ، چې ترکاري خوري ، په ګټه يې پوه دی . په دې حالت کې دا متل کنايه ګرځي ، د هغې مانا لپاره چې موږ په يو ځانګړي او جلا حالت کې ترې واخيستله .

- **مار خوړلی ، له پړي هم وېرېږي :**

د دې متل نږدې او له کلماتو راوتلې مانا همدا ده ، چې څوک مار خوړلی يا چيچلی وي ، بيا له پړې هم وېرېږي ، هغه چې مار نه دی ، خو مار ته ورته شکل او جوړښت لري . د ياد متل د کارونې بل ځای داسې دی:

يو سوداګر ، چې د کچالو په پېر او پلور کې يې زيان ليدلی ، کله چې ورته وايو ، دا ځل پياز واخله هغه د کچالو زيان ته په پام ، د پيازو له پېرلو هم ډډه کوي ، چې په دې کې به هم زيان وکړم ، په دغسې وخت کې موږ دا متل کاروو .

دلته د متل د کارونې د لومړني او دويم حالت ترمنځ ، مهالنۍ واټن شته ، چاپېريال هم توپير لري خو معنوي تړاو لري . ويونکی ياد متل په دويم حالت کې کاروي . دلته دويمه مانا ، موږ د خپل اړتيا پر بنسټ ترې اخلو ، چې په دې حالت کې متل کنايه کېږي .

- **سپيان غپېږي ، کاروان تېرېږي :**

پخوا به سوداګري ، پوځي او حکومتي انتقالات په کاروانونو کې کېدل . اوښان ، پيلان او نور ژوي به د موادو د انتقال لپاره کارېدل ، کله به چې د کوم کلي او کور خواته تېرېدل ، نو سپيو به ورپسې غپل خو د سپيو غپل د کاروان پر وړاندې کوم خنډ جوړولی نه شو او نه يې هغه ودرولی شو . دا متل په لاندې کارونې سره کنايه کېږي :

يو څوک د ژوند په چارو کې ډېر بريالی او سوکاله دی ، ښه يې ګټي او ښه يې څښي . خو د کلي او ګاونډ بدنيته وګړي د دې شخص په دې حالت خوښ نه دي . ده ته

ستونزې جوړوي او دا شخص دې حالت ته څوربږي . د ده یو خواخوږی ده ته په دې متل سره قناعت ورکوي .

د پورتني متل لومړنی حالت د متل له کلمو څرګندېږي . په دویم ځل استعمال سره ، چې د ټولنې بېلابېل وګړي یې په بېلابېلو حالتونو کې استعمالوي ، کنایه کېږي ، چې په هر حالت کې یې استعمالوي د یوه معنوي تړاو له کبله کېږي .

- **بې مېوې ونه څوک په ډبره نه ولي :**

د دې متل څرګنده موخه دا ده ، هغه ونه چې مېوه نه نیسي ، نو د مېوې د راغورځولو او شکلولو لپاره یې څوک په ډبره هم نه ولي . خو موږ یې کله کنایه کوو :

کله ، چې د یو چا خیر ټولنې ته نه رسېږي او خلکو سره ښېګڼه نه کوي ، نو د چا تر نیوکې لاندې هم نه راځي . یا داسې چې یو څوک د خلکو خدمت کوي ، هغوی سره ښېګڼه کوي او بیا ځینې ور پورې بدې خبرې کوي یا پرې نیوکه کوي هغه ناکراره کېږي ، د قناعت لپاره یې پورته متل کارېږي .

- **جنګ سوړ شو ، میری تود شو :**

دا متل هم خپله کیسه او شالید لري ، په یوې پېښې پورې تړلې تجربه ده ، چې د شخص نوم (میری) هم پکې راغلی دی ، خو موږ یې څه وخت کاروو او څه وخت دا متل کنایه کېږي ؟

کله ، چې په یوه غونډه یا مجلس کې د خبرو یا غونډې ګډونوال په جوش او خروش او احساساتو کې خبرې وکړي ، خبرې خلاصې شي او مجلس سوړ شي ، د ښې ارامتیا او پایلې ته تر رسېدو وروسته یو څوک راځګ شي او بیا احساساتي او ګرمې خبرې وکړي ، نو خلک دا متل کاروي ، په دغسې استعمال سره وایو ، چې دلته پورتنی متل کنایه شوی دی .

۸ ـ ٦ ـ په متلونو کې تشبیه :

د متلونو له بېلابېلو ښکلاوو څخه یو هم د تشبېه ادبي صنعت دی ، چې په ځینو متلونو کې لیدل کېږي لکه :

- **بده ماینه ، تنګه موچنه ده .** (۱۲ : ۱۳)

په پورتني متل کې بده ماینه له تنګې موچنې سره تشبېه شوې ده . تنګه موچنه یې مشبه به او بده ماینه یې مشبه ده . د مشبه او مشبه به ترمنځ ورتوالی یې (بدي او رنځول) دي .

- **تربور ، د تربرمی موږی دی :**

په پورتني متل کې تربور له د تربرمی موږي سره تشبېه شوی دی . تربور مشبه او د تربرمی موږی مشبه به دی . د دواړو ترمنځ ورتوالی په (زیان) کې دی .

- **د بل ډوډی یا پور ده یا پېغور :**

په یاد متل کې د بل ډوډی له پور او پېغور سره تشبېه شوې ده . د بل ډوډی مشبه ، پور او پېغور مشبه به دي . د دواړو یا ټولو ورتوالی په (بدوالي) کې دی .

- **ښځه د تن جامه ده :**

په پورتني متل کې ښځه له تن جامې سره تشبېه شوې ده . ښځه مشبه او د تن جامه مشبه به دی . د دواړو ورتوالی په (درنښت او پرده) کې دی .

۹ ـ د متلونو شالید :

متلونه ، ديوې پېښې ، کيسې او تجربې لنډيز ، پايله او نچوړ دی .

متلونه ، عادي ، ساده او ورځنۍ جملې نه دي ، لکه : که ووايو (موږ ډوډۍ خورو) دا يوه عادي او ساده جمله ده مانا يې هم سيده او روښانه او د کاروني يواځې يو ځای او مورد لري . هغه وخت يې کاروو کله چې ډوډۍ خورو .

متل بيا داسې نه دی ، د متل مانا دومره سيده او ښرګنده نه ده . د کاروني ځای يې کېدای شي ، په لومړني ځل کارونه کې جوت وي ، خو له هغې وروسته يې عاموالی موندلی او نورو بېلابېلو ځايونو کې کارېږي . کله چې ځينې متلونه اورو ، نو سمدستي مو يو اوږد بهير فکر ته راځي .

متلونه شاليد لري ، يا يې په شاليد کې يوه کيسه او پېښه پرته ده يا تجربه . دا تر ډېره ډله ييزه بڼه لري ډېر وګړي پکې ګډون لري ، خو کله ناکله کېدای شي ، د يو وګړي او شخص تجربه وي . په دې مانا چې يو شخص خپله تجربه په يوه لنډه وينا کې رانغښتې وي او هغې د متل ځای خپل کړی وي . د ځينو پوهانو ويناوې چې متلونه شوي دي ، د همدې بېلګه کېدای شي . په متلونو کې هماغه يې ملي عام او ولسي رنګ او دريځ لري ، چې ډله ييز وي ، په دې مانا چې په شاليد کې يې داسې تجربه او ازمون پروت وي ، چې ولس پکې ګډون ولري ، همدا ډول متلونه خواږه او پاخه هم دي .

د متلونو شالیدونه بېلابېل رنګونه لري . ځینو کې د قرانکریم د ایتونو او ځینو کې د احادیثو مانا نغښتې ده . ځینې یې د پوهانو ویناوې او نور یې زموږ د ټولنې او خلکو کیسې او تجربې دي . هغه متلونه چې په بېلابېلو ژبو کې ګډ دي هم کیسې او تجربې لري ، خو د لومړنۍ سرچینې یا لومړنۍ ژبې چې دا متل پکې ویل شوی مالومول په کار وي ، چې دا یو ګران کار هم دی . د ځینو متلونو سره کېدای شي کیسې او تجربې هم یو بل ته لېږدېدلې وي او ځینو ته کېدای شي په هره ژبه کې جلا شالیدونه شتون ولري .

ګڼ شمېر متلونه ، چې زموږ په ژبه او ولس کې شته ، کیسې او پېښې یې هم خلکو ته مالومې دي . دا ډول شالیدونه ګڼو لیکوالو لیکلي او خوندي کړي یې دي ، خو یو شمېر متلونه داسې دي ، چې پېښې او کیسې یې نه چا لیکلي او نه خلکو کې شته . د دې لامل دا کېدای شي ، چې متل ، خو یوه عامه خوږه او لنډه جمله ده ذهن یې هم ښه خوندي کولای شي ، خو د متل کیسه ، پېښه او تجربه بیا اوږده او دومره خوږه نه وي ، ځکه له خلکو هیرې شوې دي . بلخوا د متلونو عاموالی ، د دې اړتیا نه پېښوي چې د متل هر ویونکی دې اورېدونکي ته د متل کیسه او پېښه هم بیان کړي . همدارنګه دا چې اوس متل په داسې ځایونو او موارد کې کارېږي ، چې د متل له اصلي او لومړنۍ کاروني سره شکلي بدلون لري له دې کبله هم د شالید ژوندي ساتل او خوندي کېدل ګران وي .
د متلونو شالیدونه ، د هغوی مانا ته په کتو ، په بېلابېلو ډولونو ویشل شوي دي ، چې په راتلونکو سرلیکونو کې یې لولو .

۹ ـ ۱ ـ د متل د شالید دیني اړخ :

د متلونو په منځ کې یو شمېر یې داسې دي ، چې تر شا یې د قرانکریم د یو آیت یا د حضرت محمد (ص) د ویناوو او حدیثونو مانا پرته ده . دا ډول متلونه هم په پښتو ژبه کې شته ، چې موږ یې دلته څو بېلګې ګورو :

- **ښه چې دې یاد کړه ، نو دې برباد کړه .**

د پورتني متل شالید په لاندې دیني او شرعي بنسټ ولاړ دی .

لاتبطلو صدقتکم بالمن و والاذا (االقران) .

ژباړه : خپلې نیکۍ په منت او احسان سره مه باطلوئ .

افةُ الاحسان المن (الحدیث) .

ژباړه : د نیکۍ آفت ، منت دی .

- **د خدای بې حکمه یوه پاڼه لا نه خوري .**

د پورتني متل شالید هم په لاندې دیني لاسوندونو ولاړ دی :

وما تسقُطُ من ورقةٍ الا یعملها (القران)

ژباړه : داسې پاڼه نشته ، چې هغه راایله شي او خدای (ج) دې نه وي پرې خبر .

لا تَتَـحرَّک ورقةٍ الا باذن الله (الحدیث)

ژباړه : د الله ج له ارادې پرته یوه پاڼه خوځېدلای نه شي .

- **خپلوان لړمان دي .**

د پورتني متل بنسټ لاندې حدیث شریف دی :

الاقاربُ کالعقارب .

همدارنګه :

- **حسد داسې نیکې خوري ، لکه بل اور چې لرګې خوري .**

د پورتني متل شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی .

الحسدُ یاکلُ الحسنات کما یاکلُ النارُ الحطب .

ژباړه : حسد ، نیکۍ داسې خوري ، لکه اور چې لرګي خوري .

بل متل دی :

- **حب د دنیا ، سر د خطا .**

د پورتني متل په شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی .

حبُ الدنیا راس کلِ خطیــةٍ .

ژباړه : له دنیا سره مینه ، د ټولو خطاوو سر دی .

بل متل دی :

- **چې په ځان کې یې ویني ، هغه یې په جهان کې ویني .**

د پورتني متل شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی :

من رای في نفسه فقد رای في غیره .

ژباړه : څوک چې څه په ځان کې ویني ، په نورو کې یې ویني .

بل متل دی :

- **شرم د ایمان پوښ دی .**

پورتنی متل هم په لاندې بنسټ ولاړ دی :

حیاءُ المرءِ سترة .

- **حیا نیم ایمان دی .**

متل په لاندې حدیث شریف ولاړ دی .

الحیاءُ نصفُ الایمان . حیا نیم ایمان دی .

په همدې ډول لاندې متلونه :

- **سپین ویښته د مرگ استازی دی .**

رسول الموت الشیب . الحدیث

- **مرگ د عالِم ، مرگ د عالَم .**

موت العالم موت العالم . الحدیث

- **شر د عالِم ، شر د عالَم .**

شر العالم ، شر العالم . الحدیث

- **د مسلمان زړه دخدای (ج) کور دی .**

قلب المومنِ عرش اللهِ . الحدیث (۱۴ : ۴۳ - ۴۴) .

۹ ـ ۲ ـ د متل د شالید تاریخي او واقعي اړخ :

په پښتو متلونو کې یو شمېر یې داسې شالیدونه لري ، چې تاریخي او واقعي کیسې او پېښې دي . په دې ډول متلونو کې د ځینو پاچاهانو ، اشخاصو او ځایونو نومونه راغلي ، چې واقعیت ته یې نږدې کوي.

د دې ډول شالیدونو څو بېلګې دا دي :

- **انصاف له حیوان سره هم په کار دی :**

ویل کېږي د اوسني هلمند ولایت د بست کلا کې د نوشیروان عادل د پاچاهۍ مرکز یا پلازمېنه وه . نوشیروان عادل یو ډېر عدالت خوښوونکی انسان وو ، له هر چا سره به یې انصاف کاوو او د چا حق به یې نه په خپله خوړ او نه یې بل چاته اجازه ورکوله ، چې د چا حق وخوري یا ظلم پرې وکړي .

نوشیروان عادل د دې لپاره ، چې خلک وکولای شي ، په اسانۍ سره د ده دربار ته راشي او خپلې غوښتنې وړاندې کړي د بست کلا په باندې برخه کې پر یوه دېوال زنګ نصب کړی وو . هر چا به چې غوښتل نوشیروان وګوري او خپل عرض ورته وکړي ، دا زنګ به یې واهه ، بیا به د پاچا عسکر ورتلل او دا سړی به یې د پاچا دربار ته راووست او نوشیروان به یې عرض ته رسېده .

وایي یوه ورځ یو خر د کلا له ښنګه تېرېده ، په زنګ پورې لګېدلی ، پاچا چې زنګ اورېدلی خپلو کسانو ته یې امر کړی ، چې عارض د ده حضور ته راولي . د پاچا کسانو ولېدل ، چې انسان نشته او خر په زنګ پورې لګېدلی دی . پاچا ته یې دا خبره وکړه ، پاچا ورته وویل ، رایې وله . حتماً څه خبره شته عسکرو خر د پاچا حضور ته راوست ، پاچا ولیدل ، چې خر ډېر ډنګر دی ، سمدلاسه یې امر وکړ چې د خره څښتن حاضر کړي. پاچا د خره څښتن ته مناسبه سزا ورکړه او توصیه یې ورته وکړه ، چې انصاف له هر چا سره په کار دی ، وروسته له هغه دا متل عام شو . (۱۳ : ۱۲ - ۱۳)

- **احمد د خسو د اوړو ، ککو د مرکو :**

وايي دپروان په ولايت کې دوه ورونه ول ، يو احمدخان نومېده او بل يې ککو نومېده . احمدخان به خواري مزدوري کوله او په خپله کرونده کې به يې کار کاوه او د کور خرځ به يې برابروه ، ککو په ځوانۍ کې د نسوارو جوړولو په کارځی کې کار کاوو ، له همدې کبله يې سترګې د وخت په تېرېدو سره ړندې شوې وې . ده به کاروبار نه کاوو ، يواځې به په کور ناست وو ، مېلمانه به چې راتلل ، ککو به ورسره ناست وو ، مجلس به يې ورسره کاوه او د کلي کور ټولې خبرې او مرکې به ککو ترسره کولې . مور به يې ويل ، چې شکر دوه زامن لرم احمد د خسو او د غلو ، ککو د مرکو ، يعنې احمدخان کور ته لرګي ، غله او نور خرڅ برابروي او ککو مرکې خلاصوي . وروسته بيا دا خبره متل شوه . (۱۳ : ۱۴)

- **اوبه چې شي تر غاړې ، زوی او لور شي تر پښو لاندې :**

روايتونه وايي د نوح (ع) د توپان په وخت کې يو سړی له توپان ځخه د خلاصون لپاره له خپل زوی او لور سره د يوه لوړ غره سر ته وختل ، خو هلته هم اوبه ور ورسېدې . سړي لور او زوی راواخيستل او د يوې بلې جګې ځوکې سرته وختل ، خو هلته هم اوبه ورورسېدې ، نو د ځان د خلاصون په خاطر يې زوی هم تر خپلو پښو لاندې واچاوه ، خو اوبه نورې هم ډېرې شوې او بيا د سړي تر غاړې ورسېدې. سړي د ځان د ژغورلو لپاره خپله ګرانه لور هم تر خپلو پښو لاندې واچوله ، خو د توپان اوبه نورې هم ډېرې شوې او سړی له اولادونو سره يوځای غرق شو . (۱۳ : ۱۵)

- **نه به وخت نه به دوران راشي ، نه به بلبله سليمان ته په خندا راشي :**

ويل کيږي ، پخوا زمانه کې ټول حيوانات او مرغان د سليمان (ع) تر فرمان لاندې ول . د ټولو الوتونکو پاچا سليمان پيغمبر وو .

يو وخت چتکی ، چې يو ډول کوچنی مرغه دی ، په بلبله مين شو . چتکی سليمان پيغمبر ته راغی عرض يې وکړ ، چې په بلبله مين شوی ، غواړي ورسره واده وکړي ، خو بلبله د ده خبرو ته ارزښت نه ورکوي .

سلیمان (ع) بلبله راوغوښته ، ورته یې وویل ، چې له چتکي سره واده وکړي ، بلبلې ورته وویل ، زما ښکلا وګوره او کوچنی چتکی وګوره ، هغه زما لایق دی ؟ خو سلیمان (ع) پخپله خبره ټینګار کاوه ، بلبله له سلیمان خواشینې شوه او ویې ویل ، چې بیا به د ده دربار ته رانه شي . هغه وخت وویل شول ، چې نه به وخت نه به دوران راشي نه به بلبله سلیمان ته په خندا شي . وروسته سلیمان (ع) چتکي ته شرط کېښود ورته ویې ویل ، چې ولاړ شه ماته داسې لرګی راوړه ، چې نه کوږ وي نه سیخ . وروسته له هغه به بلبله له تا سره واده وکړي .

که مو فکر کړی وي ، چتکی تمامه ورځ ستړی وي ، له یوه ښاخ نه بل ته ، له یوې ونې بلې ته ټوپونه وهي او په داسې لرګي پسې ، چې نه کوږ وي نه سیخ ، سرګردانه دی او تر اوسه یې لا نه دی پیدا کړی.

ویل کېږي داسې لرګی ، چې نه کوږ دی نه سیخ شته او دا لرګی د غنم د وږي لرګی دی .(۱۳ : ۲۰ - ۲۱)

- **ما چې د خاوو مړي لیدلي ، زما کور غړي وتلي :**

دغه متل کابو اتیا ، نوي کاله وړاندې د پکتیا په زرمت کې ویل شوی دی .

خاوو په زرمل یا زرمت کې د یوې غونډۍ نوم دی ، چې د همدې غونډۍ په شاوخوا کې سخته جګړه پېښه شوې ده . ځینې کسان وایي ، چې دا خپل منځي جګړه وه ، خو ډېر بیا وایي ، چې دا جګړه د سیمې د خلکو او سقاوي لښکرو ترمنځ پېښه شوې ده .

د سقاو حکومت غوښتل ، چې خلک بیعت ورکړي ، خو د زرمت خلکو بیعت او مالیه نه ورکوله چې بیا وروسته سقاوي ټوپکوال زرمت ته راغلل ، د زرملې ځوانانو هم د خاوو غونډۍ شاوخوا ورته ونیوله چې د دواړو خواوو ترمنځ سخته جګړه پیل شوه . په جګړه کې له دواړو خواوو ډېر کسان ووژل شول . د جګړې مړي څو ورځې په میدان پاتې ول ، وایي کوم سړی دې غونډۍ ته ورغلی وو ، دلته یې مړي لیدلي ول ، چې بېرته

خپل کور ته تللی وو ، کور ډېر خواشینی وو ، ډوډۍ يې نه خوړله . چا ترې پوښتنه کړې وه ، ده ورته ويلي وو ما چې د خاوو مړي ليدلي ، زما کور غړي وتلي . د ده دا خبره بیا وروسته متل شوه.

غړي په دوو مانا‌وو کارول کېږي . يو دا چې غړي يو ډول پنډې پنډې ډوډۍ دي ، چې د ډېرې په تيغنه يا تبخي ، اووه اته پاستي په غوړو کې پخوي بيا يې په خيراتونو کې جومات ته وړي ، هلته يې کليوال او مسافر خوري او د مړي کور ته دعا کوي .

بل غړي يوه استعاره جمله هم ده . کله چې څوک د يوې سختې پېښې له امله ډېر هيجاني شي هم
نو وايي چې غړي مې ووتل . د دې متل په اړوند يې دواړه مانا‌وې صدق کوي . (۱۳ : ۲۸ - ۲۹)

- **کرميه ! چې غم نه وي ، غم به راوړې :**

کرمی د فتح خان بړيڅ د شپيتو يارانو په ډله کې يو يار وو . دی زړور او په عين حال کې شر خوښی سړی هم وو . د فتح خان او رابيا د نکل له مخې ، فتح خان ته زياتره ستونزې همده راپيداکولې .

کله چې فتح خان له خپلو بړيڅو سره له بست کلا نه روانېږي . ماښام يې په يوه دښته کې واړول فتح خان دوه زړی وو ، چې په کومه خوا ولاړ شي ، فکر يې وکړ ، چې د شپې يوه څانګه په ځمکه لکه کړي سهار چې هرې خواته کږه وه ، پر هغه خوا به ځي . فتح خان دا دنده کرمي ته وسپارله .

کرمي څانګه لکه کړه ، نيمه شپه بېرته له خوبه راپاڅېد ، ويې ليدل ، چې څانګه يا لکړه د مکې شريفې په خوا تړلې ده ، کرمي د هندوستان په لوري ونړوله ، سهار وختي يې پر فتح خان ناره وکړه :

سر له سره پالنګه هسک کړه فتح خانه !
يو مې څانګه هندوستان په لور کږه ده .
فتح خان څه ونه ويل ، کرمې بيا ورته وويل :

سر له سره پالنګه هسک کړه فتح خانه !
یاغی شوی هندوستان رعیت دی .

فتح خان او ملګري يې هندوستان ته ځي . هلته د شمس الدين نومي پاچا تر واک لاندې سيمه کې چې اوسېدونکي يې بې اتفاقه دي ميشت کېږي . دغه خلک ګواريان (مغل) دي ، يوه ورځ دغه ګواريان له فتح خان هيله کوي ، چې د دوی او د دوی د مخالفينو ترمنځ روغه جوړه وکړي ، فتح خان د هغوی ترمنځ سوله کوي . خو کرمی د دې لپاره ، چې دغه خلک د سولې تړون او دغه وعده ماته نه کړي ، تول وژني .

کرمي هر وخت فتح خان ته ستونزې او لانجې پيداکولې . يوه ورځ شمس الدين پاچا د سيمې له خلکو څخه د ماليې د راټولولو لپاره د دوی کلي ته درې تنه عسکر ليږي ، کرمی دوه عسکره وژني ، د دریيم ژبه پرې کوي . دغه عسکر پاچا ته ورځي ، خو پاچا يې په خبره نه پوهېږي . بيا درې تنه عسکر ور استوي ، داځل کرمی دوه عسکره وژني ، دریيم په منډه ترې خلاصېږي ، ځي او پاچا ته دغه خبر ور وړي ، فتح خان چې راځي ، له موضوع خبرېږي په غوصه کېږي په کرمي ناره کوي :
کرميه ! چې غم نه وي ، ته غم راوړې .
کرميه پر لم غوټه سپرو واوړې .

کرمی فتح خان ته نورې ستونزې هم پيدا کوي ، چې په پايله کې د دوی او پاچا ترمنځ جګړه نښلي. له دې وروسته دا متل منځته راغی چې :
کرميه ! چې غم نه وي ، غم به راوړې .
اوس هم هغه کسانو ته ، چې تل ستونزې او لانجې پيدا کوي ، خلک دا متل کاروي .
(۱۳ : ۴۲ ـ ۴۴)

- **چې بيګا ته وي حيران ، څه به وساتي فيلان :**

د دې جملې د متل کېدو کيسه څه ډېره زړه نه ده . هسې وايي ، چې نايب السلطنه نصرالله خان مرحوم به ژمي په جلال اباد کې وو ، يوه ورځ يوه ډله طالبان د صحبت غوښتلو په غرض ورغلل . نايب السلطنه پينځه روپۍ ورکړې ، طالبانو وويل ، صاحبه !

دا پینځه ، شپږ روپۍ ، چې هر خان ته ورشو راکوي يې تاسو پاچاهان یاست ، د شاهانو اوشهزادګانو ښښنه باید شاهانه وي . نایب السلطنه وویل شاهانه ښښنه څه وي ؟ دوی ځواب ورکړ ، پاچاهان پیلان یا هاتیان ښښي . نایب السلطنه هم سمدستي امر وکړ ، چې دوی ته دې يو غټ فیل ورکړل شي . طالبان په دې غیر مترقبه ښښنه خوشحاله شول او پیل يې په درب و دروب راروان کړ .

د لیرو او نږدې سیمو طالبان او ملایان چې خبر شول ، د پیل د لیدلو او دوی ته د مبارکۍ ویلو لپاره ډلې ډلې را روان شول . طالبانو به ، چې څه ټوک ډوډۍ د وظیفې په توګه راټوله کړې وه ، هغه به ایله د پیل یوه مړۍ شوه . د ځانو او میلمنو لپاره به مجبور ول ، چې بله سرشته ونیسي . دوی له یوې خوا له سبقه وتلي ول . له بلې خوا يې خرڅونه له وسه تېر شول او بله لا دا چې پیل په شاهي اخور اموخته شوی وو ، د طالبانو په وچ ټوک ورځ په ورځ کمزوری کېده . طالبانو له مجبوریته پیل بازار ته یوړه خو چا په ټنګه هم نه غوښت . په خانانو ملکانو يې وګرځاوه ، هغوی هم د پیل د ساتلو توان په ځان کې ونه لید اخر يې مصلحت په دې شو ، چې پیل بېرته نایب السلطنه ته وروړي . دوی پیل ورووړه او عرض يې وکړ چې موږ د پیل له ازاره وېرېږو ، څوک چې د بیګا ډوډۍ ته حیران وي ، هغه به پیلان څنګه ساتي ؟ پیلان له شاهانو سره ښايي ، که بېرته يې واخلې ، دا به مو لوی احسان وي .

نایب السلطنه وویل ، زه پیل تر پینځه روپۍ جګ نه اخلم ، هغوی پینځه روپۍ هم غنیمت وګڼلې او پیل يې بېرته نایب السلطنه ته ورکړ ، خو کیسې څخه متل جوړ شو . (۱۳ : ۵۲ - ۵۴)

- **دا پکې وو او دا پکې نه وو :**

د دې متل د کیسې د پېښېدو زمانه هم څه ډېره پخوانۍ نه ده . هسې وايي ، چې د امیر عبدالرحمن خان په زمانه کې چا خزانې ته لاره کړې وه . تورن يې پاچا ته راووست ، هر څو چې يې وواهه اقرار يې نه کاوه ، هغه به د هر ځل وهلو په پای کې یواځې دومره ویل : دا پکې وو .

پاچا امر وکړ ، چې (تېل داغ) یې کړي ، په دې یې هم اقرار ونه کړ او یوائې دا خبره یې له خولې راوتله چې (داهم پکې وو) . له دې خبرې پرته یې بل څه له خولې ونه وتل . پاچا ډېر په قهر شو او امر یې وکړ ، چې توپ ته یې وتړئ . تورن چې د پاچا امر واورېده ، نو ویې ویل : دا نه وو پکې . امیر ترې پوښتنه وکړه ، ما چې وهلې تا ویل ، دا هم پکې وو ، چې په تېلو کې د سوځولو امر مې وکړ ، تا ویل دا هم پکې وو ، چې د توپ امر مې وکړ ، تا ویل ، دا نه وو پکې ، د دې خبرو مطلب څه دی ؟ تورن وویل: اوس ، خو مې بې اقراره هم وژنې ښه به وي ، چې حقیقت درته induction ووایم . حقیقت دادی ، چې زه لوګې تندې غلا ته اړ کړم ، د خوار غریب په مال مې زړه ونه شو ، شاهي خزانې ته مې ملا وتړله ، په دې ښه پوهېدم ، چې که ونیول شم ، نو وهل ، تړل ، داغول قین فانه هر څه پکې راځي ، دا ټول تکلیف مې مخکې تر مخکې منلی وو ، خو دا فکر مې نه وو کړی ، چې که مې اقرار ونه کړ ، ته به مې توپ ته تړې. امیر ته د ده خبرې خوند ورکړ ، ازاد یې کړ او له کیسې یې متل جوړ شو . (١٣ : ٦١ - ٦٢)

- **د ګانګرې په ډب کې لاړې بتهه ګرامه :**

کانګره او بتګرام د پېښور په دوابه کې د دوو کلیو نومونه دي . پخوا به په کانګړه کې هندوان هم اوسېدل چې پښتنو ته به یې همېشه سترګې وې . یوه شپه له شپو نه څو تنه غله په دې نیت راوخوځېدل چې کانګره لوټ کړي ، خو تیاره ډېره زیاته وه . شپې پسې واخیستل او د کانګرې په ځای بتګرام ته ورتېر شول . غلو بتګرام لوټ کړ او وروسته ، چې خلکو ته د هغوی د اصلي نیت پته ولګېده ، نو د بتګرام د غلا له پېښې برنی متل جوړ شو . (١٣ : ٦٣)

- **څوک یې ؟ د زرجانې زوی ، لاړې پکې :**

د دې متل کیسه د ننګرهار په روداتو کې پیښه شوې ده . داسې وایي ، چې یو وخت د دوو کورنیو سره بدي وه . په بدي کې یې د یو بل ډېر سړي سره وژلي او ډېرې ښځې

يې بورې ، ورارې او کونډې شوې وې . د يوې کورنۍ يوه کونډه زرجانه نومېده ، چې له خاونده بس يو زوی ورپاتې وو . څرنګه چې مور يې خوله وره ، تکړه او دی بالعکس بې خولې او بې کاره وو ، نو د مور په نامه مشهور شوی وو او خلکو به د زرجانې زوی باله . د زرجانې زوی ته د ساده ګۍ په وجه کورنۍ بدې مهمه نه ښکارېده. تر نيمو شپو به په مېلو چرچو پسې بهر وتلی وو . اخر يوه شپه دښمنانو ورته لاره ونيوله . څرنګه چې تياره وه . نو هغوی به له هر لاروي نه پوښتنه کوله، چې څوک يې ، له ده نه يې هم پوښتنه وکړه : څوک يې ؟ ده ساده بې له سوچه ځواب ورکړ : د زرجانې زوی ! يوه دښمن يې سمدستي ورنارې کړې : لاړې پکې! او د ټوپکو خولې يې ورواړولې . (۱۳ : ۸۰ -۸۱)

- **اوبه له پاسه خړې دي :**

د دغه متل کيسه تاريخي شاليد لري ، چې له بلې ژبې څخه را ژباړل شوې ده .

اموي خليفه ګان ټول څوارلس تنه ول ، چې له ۴۱ څخه تر ۱۳۲ هجري پورې يې په پراخه اسلامي خاوره خلافت چلولی دی .

سره له دې ، چې د دوی په منځ کې د معاويه او عبدالملک مروان غوندې محيل او باتدبيره کسان ول خو يو يې هم په تقوا او بشرپالنه کې خپل سيال اتم خليفه عمر بن عبدالعزيز ته نه رسېدل .

دغه خليفه ټول اسلامي اصول مراعاتول او د خلافت دوره يې د عدل او انصاف دوره وه ، ساده ژوند يې درلود او د خپل ورځني لګښت لپاره يې تر دوو درهمو زياتې پيسې له بيت المال څخه نه اخيستلې .

يوه ورځ دغه خليفه له شامي عرب څخه وپوښتل : زما کسان ستاسې په سيمه کې څه کوي ، چلند يې څنګه دی ؟ هغه په موسکا ځواب ورکړ : اوبه چې له ورخه رڼې او صافې وي په ويالو کې به هم رڼې اوبه راځي ، اوبه تل له سرچينې څخه خړېږي . عمر بن عبدالعزيز د شامي عرب له ځواب څخه ډېر سبق زده کړ .

ځینې بیا دغه خبره د یوناني حکیم (ارستو) بولي ، ځکه هغه ویلي دي ، پاچا د سیند یا دریاب او د دولت نورې څانګې د ویالو په څېر دي ، چې له سینده راجلا کېږي .

یو شمېر نور بیا دا خبره د (اپلاتون) بولي ، چې ویلي یې دي (پاچا لکه د ډېرو اوبو لویه ویاله داسې دی ، چې په وړو ویالو ویشل کېږي . که د لویې ویالې اوبه خوږې وي د کوچنیو ویالو اوبه به هم خوږې وي ، که د لویې ویالې اوبه ترخې وي ، د وړو ویالو به هم ترخې وي) ، خو شیخ فریدالدین عطار بیا دا خبره د ابو علی شفیق بلخي بولي ، چې د کعبې نیت یې کړی وو او بغداد ته ورسېده هلته هارون الرشید وروغوښت ورته ویې ویل : ما ته پند راکړه . شفیق د حکیمانه وعظ په ترځ کې ورته وویل: ته سرچینه یې او ستا عملونه ویالې ، که د سرچینې اوبه رڼې وي ، د ویالې به هم روښانه او رڼې وي.

په هر صورت دا خبره که د هر چا وي ، لومړی په عربي او بیا زموږ ژبې ته راغلې ده ، په افغانستان کې دا متل په دوه ډوله ویل شوی .

اوبه له ورخه خړې دي

اوبه له پاسه خړې دي . (۱۳ : ۸۵ - ۸۷)

- **په یوه ډله وریرو کې ، نورجان پروت خاورو ایرو کې :**

ویل کېږي ، چې نورجان نومی په خوږیانو کې یو سپین ږیری وو ، چې ډېر او په عین حال کې تکړه وریرونه یې درلودل ، خو د ده ژوند خراب وو ، له وریرو نه ګیله من او همیشه به یې دا موزونه جمله چې وروسته پسې متل شوه په خوله وه :

په یوه ډله وریرو کې ، نورجان پروت خاورو ایرو کې . (۱۳ : ۱۰۷)

- **چې سیپو شومه ، اوس په پوه شومه :**

په ننګرهار کې یو وخت یو ډېر شتمن خان اوسېده ، چې سیف الدین خان نومیده . څرنګه چې سیف الدین خان هم له پلاره نازولی پاتې وو او هم یې جایداد ډېر وو ، نو مصرف یې ډېر زیات کاوه ، هغه په څو کالو کې خپل جایداد څه په ښه ځوانۍ او څه په ډمو ډمامو تمام کړ او چې له دې خوبه راوښېده نو څه ورپاتې نه ول. هغه خوارۍ

او د خوارۍ له کبله د هغه پخواني احترام کمښت غبرگ احساس کړل مګر چاره نه وه ، تر ورخ تيرې اوبه نه جاروتلې او تير عمر نه راستنېده .

په دا تېر عمر سيف الدين خان يوه ورځ د پښيمانۍ د شديد احساس په حال کې په لاره روان وو چې د چا غږ يې واورېده :

سپپو اکا ، ستړی مشې !

ده ، چې خپل هغه دروند نوم دومره بې اعتنا واورېده ، نو د سلام د ځواب پر ځای يې هغه ته مخ ور واړوه ورته يې وويل : چې سپپو شومه ، نو اوس پوه شومه . (١٣ : ١١٨ - ١١٩)

- **چې بل ته کوهي کني ، هغه پخپله پکې لوېږي :**

ابوجهل د پيغمبر (ص) او اسلام لوی دښمن وو او د نبي کريم (ص) د مرګ بنا يې کوله. نبي کريم (ص) به د هر ناروغ پوښتنې ته ورته ، که هغه به کافر او د ده د سر دښمن هم وو .

يوه ورځ ابوجهل ځان قصداً ناروغه کړ ، د خپل کټ مخ ته يې ښا يا کوهی وکنه او د پاسه يې پرې سپکې خزلې ورواچولې . کله چې حضور نبي کريم (ص) د ابوجهل له ناروغيتيا خبر شو ، نو پوښتنې ته ورغی ، چې کورته يې ورسېد د الله (ج) له لوري د ابوجهل له بدنيتي نه خبر کړی شو . حضور (ص) د دروازې نه واپس شو ابوجهل چې خبر شو ، چې پيغمبر (ص) له دروازې نه ستون شو ، په هيبت راپاڅېد او رامنډه يې کړه ، چې هم هغه کوهي کې پرېوته . (١٤ : ٧٠)

۹ ـ ۳ ـ د متل د شالید افسانوي اړخ :

د متلونو په شالید کې یو شمېر پېښې ، تجربې او کیسې افسانوي رنګ لري ، چې لاندې یې څو بېلګې لولو:

- **په ګیدړې پورې خپل پوست اور دی :**

یو وخت یوه ګیدړه د کلي یوه کور ته ورغله ، چې چرګان وخوري ، خو د کور خاوند پرې خبر شو . د هغه په نارو نور کلیوال هم خبر شول ، ټول کلیوال په ګیدړې پسې راووتل . ګیدړه مخکې کلیوال ورپسې ول ، نږدې وو ، چې ګیدړه ونیسي ، خو ګیدړې یو دم چیغې کړې :

اور دی ، اور دی !

د کلي خلکو فکر وکړ ، چې په کلي کې اور لګیدلی ، بېرته وګرځېدل او د کلي په لوري یې منډه کړه. ګیدړه په روغو پښو ترې خلاصه شوه ، کلیوال ، چې کلي ته راورسېدل ، اور نه وو لګېدلی . له ګېدړې څخه چا پوښتنه وکړه ، چې ته خو تل وایې ، چې زه دروغ نه وایم ، ولې دې دورغ وویل ، چې په کلي کې اور لګیدلی ؟ ګیدړې ورته وویل : ما هېڅکله دروغ نه دي ویلي ، رښتیا هم اور وو . ورته یې وویل چې تا دروغ ویلي ، هیچا هم اور ونه لید ، کلیوال چې بېرته کلي ته ورغلل اور نه وو لګیدلي ، تا هسې چیغې وهلې . ګېدړې ورته وویل : ما دروغ نه دي ویلي ، ما هیڅکله دا نه دي ویلي ، چې په کلي کې اور بل دی . ما ویلي چې اور دی او هغه اور زما په پوست دی ، په ما پسې مې خپل پوست اور دی کلیوالو زما د پوست لپاره په ما پسې منډې وهلې چې ما ونیسي او له پوست څخه مې ګټه واخلي . نو ماته خپل پوست اور دی .

له دغې پېښې وروسته ، دا متل وشو ، چې په ګیدړې پورې خپل پوست اور دی . (۱۳ : ۲۲ - ۲۳)

- **نیکي سین هم نه وړي :**

هسې وايي ، چې د يوې کوترې ځاله ديو داسې کمر په غاړه وه ، چې په بيخ کې يې سين بهيده . کوترې به تمامه ورځ د خپلو بچوټو لپاره دانې مانې راټولولې . بچوني يې په ګېډه ښه ماړه او د دنيا له هره غمه بېغمه وو . د کوترې بچوټو، چې لږ څه سترګې خلاصې شوې او شاوخوا ته يې ليمې وغړولې نو د مور دې عادت ته حيران شول ، چې هغې د دوی له خوړو ځنې څو دانې هره ورځ سين ته اچولې. يوه ورځ يې بچوټو ورڅخه د دې کار وجه وپوښتله ، هغې ورته ووېل : بچو ! يواځې ځان ساتل او مړول ضرور نه دي ، بلکې نيکي کول هم ضرور دي . بچو يې په تعجب سره پوښتنه ځنې وکړه ، چې له اوبو سره نيکي کول څه مانا لري ؟ مور يې ورته ووېل : نيکي له هر چا او له هر څه سره ښه ده .

له دې خبرو څو ورځې وروسته يوه ورځ ، چې کوتره په ځاله کې نه وه ، يو مار د دوی ځالې ته راپورته شو بچوټو يې د الوتلو کوښښ وکړ ، خو يو هم د الوتلو قابل نه ول ، ټول په سين کې ولوېدل په سين کې کبانو وپېژندل ، چې دوی د هغې مور بچوني دي ، چې هره ورځ به يې سين ته دانې رااچولې. کبانو ته د هغې نيکي سترګو ته ودرېده ، د کوترې بچوني يې ساحل ته راوايستل او له لاهو کيدو يې وژغورل . ماښام چې کوترې دوی د سين په غاړه وموندل او د کبانو د نيکۍ کيسه يې واورېده ، نو بچيانو ته يې ووېل :

اوس ، خو پوه شوئ بچيانو ، چې نيکي سين هم نه وړي . (۱۳ : ۵۷)

- **موږک د سوږې د ننوتو نه وو ، چې چج يې لا په لکۍ پورې وتاړه :**

هسې وايي ، چې يو وخت موږکانو د خپلو حقوقو د ساتنې لپاره غونډه وکړه . په غونډه کې يې فيصله وکړه چې د ځان ساتنې لپاره بايد يو پاچا ولرو او د هغه اطاعت وکړو . موږکانو خپل پاچا وټاکه ، خو د دې لپاره چې له نورو جلا ښښه ولري ، يو چج يې په لکۍ پورې وروتاړه . موږکان د خپل پاچا د درناوي لپاره د هغه شا او خوا راټول ول ، چې پيشو راغله . موږکان ټول په يوه خوا بله خوا وتښتېدل او پاچا چې لکۍ يې

په چج پورې تړلې وه ، د غار په خوله کې بند شو او پیشو وواژه . وروسته له هغه دا متل وشو چې موږک په غار ننوتلای نه شو ، چج یې په شا پورې تړلې وو . (۷۳:۱۳)

- **د نورو یې له نورو ، د موږک یې له بنۍ :**

هسې وایي ، چې د ګېدړې ، موږک او یوه سپي سره یارانه شوه . دوی به د ورځې په مخ هریو په خپل کار پسې وتلي ول ، خو د شپې له خوا به په خپل ګډ کور کې سره یو ځای شول او د خوب تر وخته پورې به یې یو بل ته د ورځې کیسې کولې .

د ګېدړې او سپي په کیسو کې به بنیادمان ، حیوانات ، کلی ، کورونه ، بېدیاوې او کروندې ، مطلب دا چې هرڅه شامل ول ، خو د موږک خبرې به ټولې د بنۍ په هکله وې . ګېدړې او سپي ته به د موږک تکراري کیسو هېڅ خوند نه ورکاوه ، مګر د یارۍ په خاطر به یې اورېدې او اعتراض به یې باندې نه کاوه .

یو وخت داسې وشو ، چې سیلاب راغی ، کلي ، کروندې او بېدیاوې اوبو لاندې کړې او ډېر خلک پکې مړه شول ، د سیلاب په ورځو کې سپي او ګېدړې هم ډېرې لوږې تیرې کړې او د موږک خوار خو مړی او ژوندی بېخي ورک شوی وو . سپي او ګېدړې په خپل ورک یار پسې شپه ورځ ژړل او نور یې د شپو په کیسو کې د موږک له ویر پرته بله خبره نه وه .

په همدغو غم لړلو شپو کې یوه شپه دوی په خپل غار کې سره ناست ول ، چې موږک راغی ، د موږک پیداکېدو دوی دومره خوشحاله کړل ، چې ټوله شپه یې ویښه تېره کړه ، په سبا ماښام ، چې بیا سره یو ځای شول نو ګېدړې او سپي له موږکه وغوښتل ، چې د سیلاب د شپو کیسه ورته بیان کړي موږک وویل : زه د وړو په بنۍ کې وم ، چې د اوبو غږ مې واورېده ، یو وخت مې پام شو ، چې څوک بنۍ خوځوي او په لوړ ځای کې یې ږدي . ماښام چې رالنډ شو ، له بنۍ راووتم ، خو ځمکه لنده وه هر څه ګډوډ مالومېدل ، بېرته بنۍ ته ننوتم شپه مې په بنۍ کې تېره کړه . شکر مې وکړ ، چې بنۍ خو روغه وه . هغه شپه او سبا مې هم په بنۍ کې تېر کړل ماښام ته مې له ځان سره وویل ، چې راځه بله شپه هم دلته تېره کړه . د دویمې شپې په مازیګر ، چې په بنۍ کې یې نور

اوږه هم واچول ، ما د خوشحالۍ دا وروستۍ شپې هم په خورا بېغمۍ هورې تېرې کړې .

موږک نور پټه خوله شو ګېدړې ورته وویل : ښه نور څه حال وو ؟

موږک وویل : رښتیا دا خبره مې هېره شوه، چې زما تر راتګ د مخه یې بنۍ بېرته په خپل اصلي ځای کېښودله سپي ته د موږک په خبره ډېره غوصه ورغله ، ویې وویل : وروسته له دې به موږ ته د بنۍ کیسې نه کوې ، موږک ورسره ومنله ، په راتلونکې شپه کې ، چې بیا د موږک د خبرو نوبت راغی ، نو هغه ته خپله وعده وریاده شوه ، خو چې هر څومره فکر یې وکړ ، بله موضوع ذهن ته ورنغله او ښښه یې وغوښتله. (۱۳ : ۹۶)

- **پیریانو ته غزني څه وي :**

یوه د برخې خاوند ته غرمه مهال ډېر زیات مېلمانه راغلل . د ده په کور کې له وچې ډوډۍ پرته د خوړلو لپاره نور هېڅ هم نه ول . نور کورونه لرې ول ، بله لاره یې ونه موندله ، خپل مطیع پېری یې چې مېلو نومېده راوغوښت او حال یې ورته بیان کړ . مېلو په سترګو رپ کې داسې خوراکونه حاضر کړل ،چې نه کوربه کله لیدلي ول او نه مېلمنو کله خوړلي ول . ده مېلو وپوښت ، چې داسې خواړه ، خو په نږدې کلیو کې نه پیدا کېږي دا دی له کومه راوړل ، هغه وویل ، چې دا مې په غزني کې د پاچا له کوره راوړل مېلمنو چې د مېلو خبره اورېدلې وه ، ده ته یې وویل : که څه هم خوراکونه شاهانه ول ، خو غزني ته پسې تګ راتګ د نه منلو خبره ده کوربه وویل : پیریانو ته غزني څه وي ؟ . (۱۳ : ۱۱۲)

۹ ـ ۴ ـ د متل د شالید اخلاقي او ټولنیز اړخ :

د متلونو په شالید کې د کیسو او تجربو لویه برخه تړلنیزه ، اخلاقي او نصیحت ډوله بڼه او محتوا لري لکه:

- **د خره څښتن ته ورپېښه ده :**

ویل کېږي د چا خر له بار سره په ختو کې لویدلی وو او په ویاله کې بند پاتې وو ، د خره څښتن چې هر څومره زور وواهه ویې نه شو کولای ، چې خر له ختو وباسي . له یو بل لاروي یې مرسته وغوښته لاروی راغی ، خر یې تر غوږو ونیو ، خو د زړه زور یې نه کاوه . په دې منځ کې ډېر وخت تېر شو ، شپه رانږدې وه ، د خره خاوند ولیدل ، چې لاروی هسې لګیا دی ، د زړه له اخلاصه مرسته نه کوي ، نو ورته یې وویل : وروه ! کور دې ودان ، ورځه ورځه ، چې په تا ناوخته کېږي . د خره څښتن ته هسې هم ورپېښه ده . یعنې چې ماته خو راپېښه ده ، مجبور یم خپل کار به کوم . (۱۳ : ۹)

- **ته مې وزې وهه ، زه به دې روژې وهم :**

وایي پخوا زمانو کې یو مالدار سړي روژې نه نیولې . چا ورته وویل ، چې روژې نیسه خدای (ج) به دې په مال کې هم برکت واچوي ، هغه وو چې د روژې په میاشت کې یې په روژه نیولو پیل وکړ ، خو هغه کال د وزو ناروغي هم خپره شوه . ده ډېرې زیاتې وزې درلودې ، هر سهار به ، چې له خوبه پاڅېده لیدل به یې ، چې څو وزې یې مړې شوې دي . دې سړي هم بېرته په روژه خوړلو پیل وکړ ، چې هره ورځ به یې وزې مړې ولېدلې ده به هم ډوډۍ راوغوښته ، ډوډۍ به یې وخوړله او دا به یې ویل ، چې خدایه (ج) (ته مې وزې وهه ، زه به دې روژې وهم) د دې سړي ټولې وزې مرداري شوې او روژه یې هم ونه نیوله یعنې دوه تاوانه ورواوښتل ، له هغه وروسته دا خبره د متل غوندې مشهوره شوه.(۱۳ : ۱۰)

- **رنګې شې درې ، نر دې پخ ، ښځې تېرې :**

وایي یو وخت د یوه کلي خواته یوې درې ته له بلې سیمې کډې راغلې . دا خلک په دره کې میشت شول . په دوی کې رواج وو ، چې د باندې ټول کارونه ښځو سرته رسول ، نارینه به یې په کورونو کې ناست ول ښځو به خوارۍ مزدورۍ کولې . که به

يې له بل کلي او قبيلې سره جګړه هم پېښه شوه نارينه به په کورونو کې ناست ول ، ښځو به جنګ کاوه .

يوه ورځ يې له بل کلي سره جنګ شو ، د دغې درې ښځو سختې جګړې ورسره وکړې او د بل کلي ډېر کسان يې مړه او ټپيان کړل ، وروسته له هغه دا متل وشو چې :
ړنګه شي درې ، نر دې پخ ، ښځې تېرې . (۱۳: ۱۱)

- **پکه ، چا په ورا نه پرېښوده ، دې د سر کجاوې غوښتې :**

په زياترو کليوالو سيمو کې داسې دود دی ، چې د ناوې د راوړلو لپاره لومړی درې ورځې يا هم يوه ورځ دمخه خيښان د زوم له کوره د ناوې کور ته ځي او بيا د واده په ورځ ورا د ناوې د راوستو لپاره ځي او بيا ناوې راوړي . پخوا به يې ناوې په ډولۍ او کجاوو کې راوړه .

وايي په يوه واده کې يو پکه نجلۍ وه . دا تر نورو مغروره هم وه ، نو ويل يې ، چې زه له نورې ورا سره نه ځم ، زه له ناوې سره يوځای د مخې په ډولۍ کې کښېنم ، چا ورته وويل اوس هم خوشحاله اوسه چې موږ دې له ورا سره پرېږدو ته لا خوشحاله نه يې او د سر کجاوې غواړې .
له هغه وروسته دا متل وشو .
دې ته نږدې بل متل هم شته :
پکې ورا دې راغله ، دې ويل ګومان مې نه شي .
يا : ورا دې راغله پکې ، دې ويل ګومان مې نه شي ادکې . (۱۳ : ۱۸)

- **ناوې ګوره ، سر يې اوبه :**

ويل کېږي دغه متل لومړی ځل د پروان ولايت په غوربند کې ويل شوی دی . کيسه داسې ده ، وايي د غوربند درې په يوه کلي کې يوه نجلۍ ودېدله ، سينګاروونکې ميرمنې د دغې ناوې په سينګارولو ډېر وخت تېر کړ . ورا معطله وه ، د ناوې د را ولاړولو وخت وو ، خو سينګاروونکې لا د ناوې سينګار نه وو تمام کړی . ورابانې په تنګ شول او

اخیر راغلل سینګاروونکې ته یې وویل ، چې دا دې څومره زیات وخت پرې ولګاوو ، ژر ناوې جوړه کړه ، چې ناوخته کېږي .

سینګاروونکې میرمنې ورته وویل : زه ناوې ګورم بیا یې سر اوبم او سینګار یې کوم ، که نجلۍ ښکلې نه وي نو زه ډېر زحمت نه باسم او ژر یې سینګاروم ، خو که خدای (ج) ښکلا ورکړې وي ، نو زه هم ډېر وخت پرې تېروم ، چې لا ښکلې شي .

ځینې کسان وایي ، چې دا خبره برعکس شوې ، دغه ناوې ښکلې نه وه او سینګاروونکې وراباڼو ته په غوصه وویل ، چې ناوې بدرنګه وه ، ځکه مې دومره وخت پرې تېر کړ ، ایله بیله سینګار شوه .

د دې متل بله بڼه داسې ده ، چې وایي : ورور یې ګوره ، خور یې غواړه . یعنې که ورور یې ښایسته وي خور به یې هم ښایسته وي . (۱۳ : ۲۴)

- **بخت مې پیداریږي ، کاک مې په څلور روانیږي :**

کاک د پاستې هغې ډوډۍ ته وایي ، چې د ډبرې په تبۍ یا تبخي پخېږي . په کلیو کې د کلي خلک د جمعې په ورځو کې راټولېږي او په زیارتونو یا پخوانیو هدېرو کې په تبخي ډوډۍ پخوي . په لاره تېرېدونکو مسافرو او نورو خوارانو ته یې خیراتوي .

د دې متل کیسه داسې ده ، وایي یو وخت په کندهار کې همداسې د کلي میرمنو په یوه زړه هدیره کې کاکونه پخول . یوې ساده میرمنې اوړه په کشپ اچولي ول ، دا چې ډوډۍ یې د ډبرو په تبۍ پخوله د کشپ رنګ هم ډبرې ته ورته وو . د دې میرمنې پام نه وو ، کشپ چې وروسته لړ تود شوی وو ، روان شوی . میرمنې متوجې شوې ، چې اوړه روان دي ، حیرانې شوې ، ساده میرمنې وویل ، اوس مې بخت رابیدار شو ، چې کاک مې هم په خپلو پښو تللای شي . له هغه وروسته په سیمه کې دا طنزیه متل عام شو .

د دې متل د کیسې په اړه بل روایت هم شته . وایي څو تنو څړه مسافرو وړه واغږل ، اور یې بل کړ چې کاکونه پاخه کړي ، کاکونه یا ککوړي په سفر کې پخوي . وړه ښه تینګ لانده کړي بیا یې په ښویو ډبرو وپیچي او په انګار یې ښخ کړي ، چې پاخه شي . ډبرې ترې وباسي او خوري یې . دوی هم چې کاکونه په اور کې ایښوول ، په غلطۍ یې په کشپ د ډبرې ګومان وکړ ، چې کشپ یې په وړو پټ کړ او په انګار یې کېښود ، د اور له تاوه کشپ روان شو ، ده د کاک حرکت په نیک شاګوم ونیو ، پاڅېد له خوشحالۍ یې اتڼ شروع کړ او په اتڼ کې به یې ویل :
بخت مې رابیدار شو ، کاک مې په څلورو را روان شو . (۱۳ : ۲۶)

- **که شپه تیاره ده ، منې په شمار دي :**

د دې متل کیسه داسې ده . وایي دوه کسه په یوه کوټه کې ګډ اوسېدل ، د ډوډۍ له خوړلو وروسته د منو په خوړلو بوخت شول .
د منو د خوړلو په وخت کې څراغ تیل خلاص کړل . یوه ملګري ژر ژر منې خوړلې ، ده فکر کاوو چې د بل اندېوال یې ورته پام نه دی ، هڅه یې کوله د شپې له تیارې ګټه واخلي او ډېرې منې وخوري خو ملګری یې پوهېده ، چې د کوټې ملګری یې د منو په خوړلو لګیا دی ، نو ورته ویې ویل ، چې په تیاره کې زما برخه منې مه خوره ، که شپه ده او تیاره ده موږ لیدلای نه شو ، خو د منو شمېر مالوم دی. وروسته له هغه دا متل رامنځته شو ، چې (که شپه تیاره ده منې په شمار دي) . (۱۳ : ۳۱)

۱۰ ـ د متل شالید ، له اصطلاح سره د توپیر کرښه :

اوس نو دا خبره نږدې روښانه شوه ، چې متلونه شالید لري او په هغه کې یوه کیسه ، پېښه او تجربه پرته وي په دې اړه مو ډېر څه ولوستل .

اصطلاح یا گړنه یو بل ژبنی واحد دی ، چې ډېر وخت یې له متل سره توپیر ورکېږي ، د دې دواړو واحدونو د توپیر په اړه ، لاندې خبرې لرو ، خو یوه خبره دلته یادوو ، چې هغه شالید او په هغې کې پرته پېښه او تجربه چې موږ د متل لپاره لرو ، په اصطلاح ، گړنه یا محاوره کې نشته . په دې مانا چې اصطلاح شالید نه لري یا هاغسې پېښې او کیسې نه لري ، چې متل یې لري . داسې نه دي شوي ، چې چا د کومې اصطلاح کیسه یا تجربه اورېدلې وي . دا یو بل توپیر دی ، چې موږ یې د متل او اصطلاح په توپیرونو کې ډېرولای شو .

د متلونو او اصطلاحاتو په اړه ځینې نور بحثونه داسې دي :

که د متلونو په اړه د پوهانو څرگندونو ته ځیر شو ، د متلونو په باره کې یواځې په مانابیزه او موضوعي اړخ ډېره څېړنه شوې ، جولیزه او گرامري هغه یې ژوره څېړل شوی نه دی .

ژبه د انسانانو د ذهني ښکارندو (پدیدو) د څرگندونې یوه غوره وسیله ده ، له همدې امله کېدای شي ډېر ژبني واحدونه سره ورته دندې ترسره کړي ، نو له مانابیز او موضوعي پلوه د ژبنیو واحدونو ویشون گرانه خبره ده ، ځکه ټول ژبني واحدونه د ذهني ښکارندو د څرگندونې کالبونه دي ، گړېدونکي د دغه کالبونو په مرسته خپل ذهني توکي اورېدونکي ته وړاندې یا وراوروي . په هره توگه هڅه کوو د متلونو او اصطلاحاتو یا گړنو (Idioms) ترمنځ د توپیر کرښه په لاندې څرگندونو سره پیاوړې کړو :

متلونه هغه ژبني واحدونه (غونډلې) دي ، چې د انساني ژوند د بېلابېلو اړخونو څرگندویي کوي . نږدې ټول هغه موضوعات ، چې انسانان یې په ذهنونو او فکرونو کې لري متلونه یې رانغاړي . متلونه یو نصیحت لرونکې وینا یا غونډله ده . پښتو متلونه بیا له مانابیز او منځپانگیز اړخه د پښتني چاپېریال انځورگري او څرگندونه ده . متلونه د جولې له مخې د غونډلې په څېر رغنده توکي لري . د وینا په دواړو ډولونو (نظم او نثر) کې شته . تل جوت او نه اوښتونکي دي ، خو کېدای شي په نظم او شعر کې یې رغنده

توکي خپل ځای وونجوي او د نوي چاپيريال سره ځان سم کړي ، خو بيا هم هر رغنده توکی پـه هرځای کې ، چې وي تـوليزه مانا نه اغيزمنوي .

کله ناکله کېدای شي په متلونو کې ځينې توکي د ښکلا په موخه وغورځي . په دې مانا چې ځينې ګړونه او ويونه د متل د ويلو پروخت ونه ويل شي ، خو د خپلمنځي پوهاوي پر وخت کومه نيمګړتيا نه پېښوي؛ اورېدونکی پرې پوهېږي ، لکه : زه پـه طمع (يم) ـ تـه بې غمه (يې) . دلته د وزن ، قافيې او ښکلا لپاره (يم) او (يې) مرستيال کړونه غورځېدلي دي يا لکه : د کور ګټه ، د لاهور ګټه (ده) . دلته هم (ده) د ښکلا ، قافيې او وزن په موخه غورځول شوی دی .

که د متل لپاره يواځې يو شکل او جوله غوره شي ، چې د نورو ژبنيو واحدو سره غوځ او جوت توپير ولري ، نو د متل ، اصطلاح (Idiom) او نورو ژبنيو واحدونو ترمنځ ورته والی او ګډوالی به له منځه لاړشي چې تر دې دمه يو کړکېچ دی .

ځينې شعري يا نظمي ډولونه (لنډۍ يا يو بيت) هم د متل تر سرليک لاندې راوړل ـوي ، چې فکر کوم متل ته د يو شکل ټاکنې په برخه کې لا خبره تياره کوي . هر ژبنی واحد ، چې وګړي يې د خپلو خبرو او وينا په بهير کې د وينا د ښکلا ، اغېز او پياوړتيا لپاره کاروي ؛ متل بللی نه شو ، لکه : يو څوک چې د يوې موضـوع د روښانتيا لپاره د قرانکريم يو ايات ، د حضرت محمد (ص) يوه وينا ، شعر، نکل د پوهانو ويناوې او نـور څه وايي ، ټول يې متلونه نه دي ، کېدای شي له څو پړاوونو وروسته ، د متل د جوليزې او مانايېزې ځانګړتيا ، له راخپلولو وروسته يې متل وبولو.

ځينې متلونه ، چې وړاندې په نثري يا نظمي بڼه وو ، کېدای شي کوم شاعر په خپل شعر يا نظم کې کارولي وي ، چې غوړي لا غوړي کړي ، چې په بديع کې ورته ارسال المثل وايي . دغه ډول شعرونه هم متلونه بللی نه شو ، بلکې په کار ده د متل آره بڼه ترې واېستل شي . همدارنګه کېدای شي د ځينو متلونو آره بڼه له منځه تللې وي او هغه بيت ، چې شاعر پکې هغه متل راوړی ، پاتې وي او د منظومو متلونو برخه ګرځېدلې وي .

لکه چې وړاندې مو وویل ، متلونه کېدای شي د وینا په دواړو ډولونو(نظم او نثر) کې شتون ولري یعنې کېدای شي منثور وي یا منظوم ، ځکه که متل د پوهانو او ځېرکو وګړو د تجربو زېږنده وبولو ، نو دا بیا په دې پورې تړلې ده ، چې د متل لومړنی ویونکی د یوې ژبې عادي هغه دی او که یو شاعر یا شاعروزمه یا هم ناظم که خبره لا روښانه او څرګنده کړم ، داسې چې :

که د متل لومړنی ویونکی ناظم یا شاعر وو ، نو څرګنده ده ، چې متل یې هم د نظم او شعر په بڼه دی او که عادي ویونکی ، متل یې هم عادي نثر ، خو بیا هم متل د عادي او ورځنیو خبرو په څېر بللی نه شو، بلکې یو ځانګړی جولیز او ماناییز جوړښت لري . متلونه د پښتو لنډیو په څېر لنډ او کوچنی فورم دی ، چې پراخ ماناییز جوړښت لري او یوه ستره پېښه او کیسه پـه ځان کې ځایوي .

متلونه د یوې پېښې یا کیسې نه وروسته ویل شوي ، یوه اوږده او پراخه موضوع پـه لنډ شکل کې ځایوي. له همدې کبله پرې پوهېدنه یو څه ستونزمنه وي . له بلې خوا متلونه ماناییز پراخوالی او جامعیت لري ، په دې مانا چې که د متل کیسې یا پېښې ته ، چې تر متل وړاندې پېښه شـوې وکتل شي ، نو ښایي متل تنګ او راټول کړي او پر هماغه ځانګړې موضوع یـې وڅرخوي ، خو د متل شکل او رغښت دا برید ماتوي او داسې څېره غوره کوي ، چې د پراخو او ډېرو موضوعاتو د څرګندونې جوګه شي او هرڅوک یې د خپلې موضوع سره پـه تړاو کې ووایي .

د متلونو پروړاندې اصطلاح یا ګړنه (Idiom) یـو داسې واحد دی ، چې دا د یوې غونډلې (Sentence) نه بلکې د یوه غونډ (Phrase) بڼه یا جوله لري . همدارنګه له ماناییز پلوه هم نیمګړی وي. ګړنه د غونډلې یوه برخه وي په داسې حال کې ، چې متل یوه بشپړه غونډله (جمله) وي . لکه چې وړاندې مو وویل د متل موضوع یو ډول نصیحت وي ، له دې اخوا څه نه رااخلي . خو ګړنه بیا داسې تړلې او ناخپلواکه نه ده ، ټول ټولنیز موضوعات رانغاړي ، نه یواځې نصیحت ، وجیزې او وراشې.

(۴۵ : ۱۹)

نن سبا زموږ د ژبې زیاترو لیکوالو اصطلاحات (ګړني) او متلونه سره یو کړي دي او اصطلاحاتو هم د متلونو ځای نیولی دی او زیاترو لیکلي کتابونو کې په همدې ډول څېړل شوې دي . مګر که چېرې د خپلې ژبې په تاریخ یوه څه وړاندې نظر واچوو او غور پرې وکړو ، نو دابه راته څرګنده شي ، چې پخوا متلونه د اصطلاحاتو پـه څېر نه وو، بلکې د متل په دواړو برخو کې بـه یوه څه همغږي موجوده وه لکه: ژرنده که د پلارده ـ هم په وار ده ، چې ویې غواړې په خوله ـ نو وبه یې خورې په څه ، چې څه کرې هغه به رېبې . خو نن سبا اصطلاحات هم په متلونو ګډ شوي دي او د متلونو ځای یې نیولی دی ، لکه : ترکاڼي د بېزو کار نه دی ، کوږ بار ترمنزله نه رسېږي او داسې نور . دا ډول لفظي جوړښتونه پخوا اصطلاحات بلل کېدل ، ځکه چې په دې ډول لفظي جوړښتونو کې لومړی دوه برخې نه شته او دویم دا چې همغږي په دوی کې هېڅ ارزښت نه لري ، چې په همدې اساس داهم اصطلاحات بلل کېږي ، چې د ډېر استعمال له مخه اوس د متلونـو په چوکاټ کې راغلي او مانايیز ارزښتونه یې هم دومره زیات شوي ، چې د متلونو ځای یې نیولی او د نورو متلونو په شان پـه ژبه کې کارول کېږي ، خو کوم اصطلاحات چې دلته مونږ تر بحث لاندې نیولي داهم د هغه نورو اصطلاحاتو په شان ارزښت لري او ویونکي په همدې غرض ترې کار اخلي .

البته زما داخبره ښایي سل په سلو کې اوس رښتیا نه اوسي ، ځکه په دې اصطلاحاتو کې تراوسه ټولې د متل ځای ته نه دي ور رسېدلي او د همدغې اصطلاح پـه شکل په کار وړل کېږي ، چې زموږ موخه او هدف همدغه ډول اصطلاحات دي ، چې بېلګې یې دادي :

لورپه لوټه اچول یا لور په لوټه تېره کول .

اوبښ په بډه منډل یا اوبښ په بډه وهل .

چې پورته دواړه اصطلاحات خپله مانا په مستقیمه توګه نه څرګندوي ، بلکې پـه دويمه مجازي مانا سره کارول کېږي ، چې لومړی يې د (چل ، فرېب او غولولو) پـه مانا استعمالېږي او دويمه اصطلاح يې (په واقعيتونو د سترګو پټولو) مانا لري او هغه څوک ، چې نور غولوي او يا په ښکاره واقعيت سترګې پټوي ، نو خلک دا دوه اصطلاحات د دليل او ملامتولو لپاره پـه خپلو خبرو کې ورته وايي . (۱ : ۱۰۰)

لکه څنګه چې يو بوټی د سترګو په رپ کې تنوره او څانګوره ونه نه جوړېږي ، لومړی يو کوچنی زړی د خاورو لاندې کېږي ، ټوکيږي ، زرغونيږي او يو وخت داسې راشي ، چې ګور سيوری او خوږې مېوې ورکونکې ونه ترې جوړه شي . همدغه شان پښتو ژبه له پخوا نه داسې ارته پراخه ، خوږه ، کره او پوره نه وه ، بلکې دې د خپل پرمختګ په ترخ کې ګڼ شمېر کلونه او پړاوونه ترشا پريښي دي . د دنيا ټولې ژبې په خپلو لومړيو پړاوونو کې لنډې او تنګې وې ، خو زما په فکر د پښتو لمن د نورو ډېرو ژبو په نسبت زياته نيشت نېمګړې وه . دا ځکه پښتنو د زابل او سليمان په غرونو کې د شپونکيتوب ژوند تېراوه. په ورشوګانو کې يې د قبيلوي ټولګو په شکل شپې سبا کولې ، علم او پوهه يې لږه او ضرورتونه يې د ګوتو په شمېر ول. په دغه ساده چاپېريال کې ورته د لږو او ساده لفظونو اړتيا پېښېده ، خو د وخت په تېرېدو سره کله چې پښتانه له غرونو کوز شول ، په بېلابېلو جغرافيايي سيمو کې خواره او مېشت شول د مختلفو علاقايي موسمونو او ضرورتونو سره مخامخ شول ، د نورو علاقو د نيولو سره د ټولنيز ژوند د تودو سړو نه خبر شول ، نو ژوند او پوهه يې مخ ته لاړه او دغه شان د تمدن په لور يې دمه ګير ګامونه واخيستل . د تهذيب او ژبې تړون هيڅکله ماتېدای نه شي . د تهذيبي ارتقا سره ژبې هم خپله پانګه پراخه او مهذبه کړه . متلونه محاورې او ښکلي ښکلي اصطلاحات پکې وزېږېدل . کله چې د غوره راتلونکې لپاره خلکو د ژوند د پېښو څخه پايله اخيستنه پيل کړه ، نو متل په وجود کې راغی ، چې د عقل او پوهې عکاسي کوي ، دغه شان د غوره پيغام رسونې په لړ کې چې د خوږو ، پستو ، جامعو لنډو او اغېزناکو جملو اړتيا پېښه شوه نو محاورې سترګې وغړولې ، چې د کلتوري

معیار عکاسي کوي. محاوره د یو شمېر لفظونو داسې ښایسته ترتیب و ترکیب دی ، چې د اصلي ماناوو په ځای مستعار مطلب په ډېر مهذب او موثر ډول ښکاره کوي. محاوره هم ، لکه د متل د فولکلوري ادب توکی دی . د دې زېږوونکی یو شخص نه ، بلکې ټول ولس دی. (۱۵ : ۴)

که زه ولیکم ، چې پلانی په اصطلاح شاعر دی ، خلک مې له خبرې دا مانا اخلي ، چې زه دغه سړی شاعر نه ګڼم او یا په بله ژبه زه دلته د (شاعر) کلمه په اصلي مانا نه استعمالوم . موږ د علمي اصطلاحاتو ترکیب هم لرو ؛ یوه کلمه چې په یوه علم کې خاصه مانا ولري ، د هغه علم اصطلاح ګڼل کېږي . سنت په لغت کې دود ته وایو ، خو په اسلامي پوهنو کې خپله بېله مانا لري . د کیمیا په اصطلاحاتو کې اوبه هغه مرکب ته وايي ، چې په یوه مالیکول کې يې یو اتوم اکسیجن او دوه اتومه هایدروجن شامل وي مګر هغه څه چې موږ څښو او اوبه يې بولو ، ممکن یوه اندازه کلورین پکې حل وي یا د نور عناصرو مرکبات پکې وي ، چې د کیمیا علم يې بیا یواځې اوبه نه بولي .

د (علمي اصطلاح) او هغې کلمې ترمنځ ، چې وروسته له (په اصطلاح) څخه يې راوړه ، مشترک ټکي دا دي چې کلمه مو په خاصه مانا او بله مانا استعمال کړه . که ووایو چې : لرګی مات شو . دلته (مات) په اصلي مانا راغلی دی ، مګر په دې بله جمله کې راغلی (مات) چې له لغوي او مستقیمې مانا پرته بله مانا ښندي اصطلاح بولو : پلانی مات سړی دی . دلته وایو چې (مات) پکې په اصطلاحي مانا راغلی دی.

یو داسې عبارت ، چې د خپلو رغنده کلمو له مستقیمو ماناوو بېله ، مجازي او استعاري مانا لري اصطلاح بللای شو . موږ وایو : پلانی لور په لوټه تیره کوي . دلته د رغنده کلمو خپلې مستقیمې او لغوي ماناوې نورې دي ، خو دغه کلمې په شریکه ، په مجازي او غیرمستقیمه ژبه ، د پلمې کولو مانا ښندي.

غیرمستقیمه ، ضمني او مجازي ماناوې په استعاره کې هم وي ، مګر استعاره ځکه اصطلاح نه بولو چې د هغه شاعر خپله اختراع ده او ټولنه له کلمې هغه مانا نه اخلي ،

چې شاعر په شعر کې راوړې ده. شاعر معشوقه سروه بولي ، خو خلک دا کلمه په دې مانا نه استعمالوي ؛ خلک یواځې یو ډول ونې ته سروه وایي .

اصطلاح د عادي ژبې برخه ده او د ژبې د نورو عادي کلمو غوندې د هغې د مانا په اړه په ټولنه کې اتفاق لازم دی . د کیمیا د پوهانو ټولنه د اوبو د مانا په اړه توافق سره لري ، پښتني ټولنې په دې اتفاق کړی دی ، چې له (سپین سترګی) څخه د سترګو له سپین والي بېخي بېله بله مانا واخلي ، خو په دې باندې ټولنې اتفاق نه دی کړی ، چې سروه به دنګې معشوقې ته وایي . یو بل شاعر ممکن د دنګې معشوقې لپاره د (چنار) کلمه راوړي او (سروه) هغه څوک وبولي ، چې د زمانې سړې تودې ورباندې اثر ونه لري .

څرنګه چې هنري ژبه تصویري ، مجازي او غیرمستقیم بیان ته مایله ده ، نو شاعر او د هنري نثر لیکوال ممکن تر نورو لیکونکو د اصطلاحاتو راوړلو ته ډېر اهمیت ورکړي . زموږ ځیني لیکوال د اصطلاحاتو د راوړلو په خاطر ستایل شوي دي ، خو موږ داسې لیکوال هم لرو ، چې اصطلاحاتو یې نثر او هنر ته صدمه رسولې ده .

اصطلاح ، متل او بل هر توکي که یواځې په دې نیت نثر یا شعر ته ورداخلېږي ، چې ښایسته دی او د لیکنې ښایست به ورسره زیات شي ، دا تېروتنه ده . یوه کلمه یا عبارت یواځې هغه وخت د لیکنې ښایست زیاتوي، چې د مقصد په رسولو کې تر مترادفو کلمو یا عبارتونو ښه برخه واخلي او د آهنګ او مانا په لحاظ د کلام له نورو اجزاوو سره لا ښه تناسب ولري .

حمزه شینواری فرمایي :

نن چې مې ډېر په زړه اوربېږي د اختر مخه ده

زړه ته د تېرو خاطراتو د لښکر

مخه ده

په اختر او خوشحالیو کې د یار او دوست یادول د ادبیاتو یو نسبتا عام موتیف دی ، خو همدا تکراري مفهوم دلته خوند راکوي او د خوند لویه وجه یې په بیت کې راغلې

اصطلاح ده . (په زړه اورېدل) باران رایادوي باران په ځمکه او په لویه ساحه کې اوري او یوه پرانیستې ساحه مو سترګو ته دروي . باران پسرلی او د ګلونو د غوړېدو موسم رایادولای شي . د ګلونو او پسرلي ورځې د اختر غونډې زړه غوښتونکي وختونه دي . باران رحمت دی ، د لښکر غړي د زیاتوالي په وجه د باران له څاڅکو سره تشبیه کولای شو . په (اورېږي) کې د (رې) توری شته ، چې د بیت په نورو کلمو کې تکرارېږي او د کلام موسیقي پیاوړې کوي . باران اوښکې رایادولای شي ، چې د بېلتانه په وخت کې له سترګو تویېږي .

که د دې اصطلاح په ځای شاعر ویلي وای :

دا نن چې ډېر ډېر رایادېږې د اختر مخه ده .

یا : نن چې مې ډېر په زړه کې ګرځې د اختر مخه ده .

د بیت ښکلا به کمه شوې وه . (په زړه کې تېرېدل) یا (په زړه کې ګرځېدل) هم اصطلاحات دي

خو د دې بیت ښکلا ورسره نه زیاتېږي ، ځکه هغه نور تناسبات ، چې په دې بیت کې یې په زړه اورېدل لري نه لري .

په لنډیو کې اورو :

په زړه مې ته پلمې مې نورې

کلي کې ګرځم ماشومان کرارومه

دلته له زړه څخه د بکس غونډې یو ظرف جوړ شوی دی . هغه شی ، چې په بکس کې ساتو ، نور یې نهویني او د یو راز غونډې ساتل کېږي . د اشنا یاد هم دلته یو راز دی ، چې معشوقه یې د پټ ساتلو لپاره د ماشومانو کرارول پلمه کوي .

که (په زړه) اصطلاح بې (کې) تصور کړو ، داسې تصویر مو سترګو ته درېږي ، چې یو شی د بل شي له پاسه ایښی دی . هغه څه چې په بل شي یې بړدو ، ممکن تر لاندیني شي وړکی وي ، د لوی او کوچني رابطه د لنډۍ په دویمه جمله کې په بل ډول یاده

شوې ده . له دې درکه هم راغلې اصطلاح د لنډۍ د توکونو ترمنځ تناسبات پیاوړي کړې دي .

دا لنډۍ که داسې پیل شوې وای چې : مقصد مې ته پلمې مې نورې ، نو مطلب به همدا اوسنی مطلب وو مګر د تصویر او تناسب په لحاظ به مو تاوان کړی وو .

د استاد حمزه شینواري په دې بیت کې د (سرټیټېدلو) اصطلاح د بیت له نورو توکونو سره د تناسب په خاطر د بیت ښکلا زیاته کړې ده :

ما کوز ورته لېمه کړه زما سر نه ټیټېده

شاید چې په الفت کې هم افغان

پاتې کېدم

اصطلاح او هغه کلمه چې مجازي او غیرمستقیمه مانا ښندي ، زموږ سترګو ته انځور دروي . که د شاعر مقصد له دغه انځور سره سمون وخوري ، کامیابي ده او کنه صرف دې ته زړه ښه کول دي ، چې شاعر اصطلاح راوړې ده ، په هنري لحاظ اهمیت نه لري . ځینې کسان کله کله د یو څا په تعریف کې وايي ، چې په خپل شعر یا نثر کې یې ولسي اصطلاحات خوندي کړي دي . په دغه ډول تعریف کې ابهام موجود دی . که منظور ورڅخه دا وي چې د قاموس لیکونکي او لغت ټولونکي کار یې اسانه کړی دی خبره سمه ده ، خو که د لیکوال یا شاعر دا اقدام د کلام ښایست ګڼي ، خبره یې صرف هغه وخت سمه بللای شو ، چې دغه اصطلاحات د کلام له نورو اجزاوو سره د نویو تناسباتو سبب شوی وي . په شعرونو کې د اصطلاحاتو د هنري اغېز مطالعه یو جالب بحث دی . زموږ ځینو لیکوالو او محققانو د یو شمیر دیوانونو او ټولګو اصطلاحات راایستلي دي ، خو د هغو د هنري اغېز په اړه لا مطالعه نه ده شوې البته دا بحث هم سم نه دی سپړل شوی ، چې اصطلاح باید څه ته ووایو او څنګه یې تعریف کړو ؟ ایا د انګرېزي ایدیم ته اصطلاح ووایو ، محاوره ووایو او که یې د ځینو لیکوالو غوندې ګړنه وبولو ؟ ایا په محاوره او اصطلاح کې فرق وکړو او اصطلاح یواځې د علمي هغو لپاره وکاروو او د خلکو د ژبې اصطلاحات ، محاورې وبولو ؟ پروفیسر قلندر مومند مرحوم به ویل چې

محاوره د خلکو په ژبه کې وي او اصطلاحات د علم له څانګو سره تعلق لري . داکټر زيار په خپل کتاب (د خوشحال ادبي پښتو) کې (ګړنې) ته په ليندۍ کې يو ځای (محاروه) او بل ځای (Idiom) ليکلی دی . ما په دې مقاله کې د اکثرو نورو ليکوالو غوندې د ايديم لپاره د اصطلاح کلمه غوره وبلله . (۱۸ : ۱۵۰)

پايله :

ژبه د وګړو تر منځ ديوهاوي او راپوهاوي غوره سيستم دی ، چې د وګړني ژوند په پرمختګ کې ستره ونډه لري . ژبه د يوه ټولنيز سيستم په توګو له بېلابېلو واحدونو رغېدلې ، چې متل هم له هغو يو دی .

وګړي د وينا په بهير کې يا د ټولنيز ژوند پرمهال ، ذهني توکو او ماناوو ته د جولې ورکولو او يا خپل بل همځېل ته د لېږدولو په موخه ، د اړتيا پربنسټ بېلابېل ژبني واحدونه کاروي . په دغه وګړنۍ ډله کې بيا ليکوال او شاعران ، هغوی دي ، چې پيچلې او پراخې ماناوې يې په ذهن کې شتون لري او د دوی د څرګنداوي لپاره د نورو په څېر ژبه کاروي . دا ماناوې او ذهني توکي ، کله نا کله داسې هم وي چې د څرګنداوي يا لېږدوني لپاره يې ژبه څه نه لري ، په بله وينا چې مانا ته جوله ورکول ناشوني شي.

دا چې ومو ويل ژبه يوه ټولنيزه ښکارنده ده ، نو د هغې پيدايښت ، پراختيا او پايښت هم يوه ټولنيزه پروسه ده . د ژبې پراختيا د هغې د ويونکو په ژوند پورې تړلې ده ، هر څومره ، چې يې ويونکي په بشري او وګړني ژوند کې پرمختګ او بېلابېلې ښکارندې يې په ژوند کې ډېرېږي ، په هماغه کچه يې ژبه هم پراخېږي او نويو ښکارندو ته په خپله غېږه کې ځای ورکوي .

متل د ژبنیو واحدونو په لړ کې یو دی ، چې د یوې مانا د روښانتیا لپاره کارېږي .
د متل جوړونې اړتیا هغه وخت له ویونکي سره پېښېږي ، چې کله د یوې نوې موضوع یا ذهني ښکارندې د ننداړې لپاره ساده او یوستوي توکي کار ور نه کړي ، نو ویونکی متل جوړونې ته مخه کړي . دا متلونه بیا کېدای شي یو ډله یې عام شي او د نورو د کارونې وړ هم وګرځي او یوه ډله یې د ویونکي تر ویناوو ترلي پاتې شي.
متلونه د یوې پخې تجربې او کیسې زېږنده او لنډیز دی ، تر شا یې د عوامو د پوهې او هنر بنسټ دی . له همدې کبله یې عوام په خپلو ویناوو کې ډېر کاروي .
متل هغه ولسي او فولکلوریک ژانر دی ، چې د ولس او عوامو د ژوند رنګارنګ اړخونه یې ساتلي د هغوی فکرونه ، ارزښتونه او معیارونه یې تر موږ رارسولي دي .
لنډه دا چې د متلونو په شالید کې غوره کیسې ، پېښې او تجربې پرتې دي ، چې له هغې نه د دوی د ژوند او کولتور غوره بېلګې پېژندل کېدای شي .

مناقشه :

د (پښتو متلونو شالید) موضوع د لاندې سرلیکونو په اډانه کې روښانه او څېړل شوې ده :
په لومړي سر کې یې په فولکلور لنډې خبرې شوې دي ، دا چې متل د فولکلور او ولسي ادب یو توکی دی ، ځکه د فولکلور پېژندنه غوره وه .
څرنګه ، چې زموږ د دې څېړنې اصلي موضوع (د پښتو متلونو شالید) دی او متل بیا له فولکوریکو توکو څخه یو دی ، ځکه پر فولکلور لنډې خبرې هم راته اړینې برېښي .
د فولکلور مرکبه کلمه له دوو بسیطو کلمو څخه جوړه شوې ده . لومړی توکی یې فولک دی او د بې سوادو او عوامو خلکو په مانا دی ، چې د خلکو ، ملت ، قام او د کورنۍ د غړو په مانا ده . په ژرمانیک ژبه کې (Folkam) راغلي ، چې د (ناثابت) او

(ناخرگند) مانا لري . دويم توکی يې (Lore) دی چې په زړه انگريزي کې (Lare) وه ، مانا يې د (حقايقو مجموعه عنعنه ، د يو شي په باره کې د عوامو فکر و عقيده عاميانه مالومات ، افکار او ولسي ذهنيت) ده .

اصلاً فولکلور د عوامو خلکو ، د يو ملت يا يو قام او يا يو نژاد په نظر د حقايقو مجموعه ده . د دوی عنعنوي سرمايه ده او د ژوند او نړۍ په اړه د دوی فکر و عقيده ، مالومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی . د يو مليت يا ملت او يا د يو هيواد په فولکلور کې د هغوی ټوله ماضي او د موجوده او راتلونکي ژوند لپاره ارزښتونه پراته دي .

د يوې ټولنې فولکلور موږ ته د هغوی د پلرونو ، نيکونو او اجدادو کلتوري نورمونه او ټولنيز ارزښتونه بيانوي او د هغوی له کلتوري معيارونو او هدفونو سره مو اشنا کوي . په همدې توگه فولکلور انسانانو ته لارښوونه کوي ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت يې ټاکي . (۲ : ۱)

د (متل څه ته وايي ؟) تر سرليک لاندې ، متل په هراړخيزه ډول پېژندل شوی او له معتبرو سرچينو نه په گټنې ، په دې موضوع کې غوره مالومات وړاندې شوي دي .

د پښتو متلونه هم د پښتو د ادب يوه غوره برخه گڼل کېږي ، دا متلونه له ډير پخوا څخه موجود او زموږ د سپېڅلو نيکونو غوره ، قيمتي او تللي ويناوې دي ، چې د نقلونو په شان له يو نه بل ته ، له بل نه بل ته ، نقل په نقل راغلي او پاتې شوي دي . د لنډيو په شان د متلونو د ويلو تاريخ هم مالوم نه دی مگر په هره زمانه کې ويل کېږي او کوم خاص ويونکي هم نه لري ، بلکې د ټولو پښتنو د خولې مرغلرې دي چې خورې ورې د خلکو په ذهنونو کې پرتې دي . د متلونو عبارات خوندور ، لنډ ، مختصر او ډېر مطالب پکې ځای شوي وي . پښتو متلونه که څه هم په نثر کې داخلېږي ، مگر اکثره يې سجع او قافيه هم لري.

متلونه د يو ملت د عاداتو او خويونو د ښکاره کېدو ايينه ده او د هر قوم د پوهې ، تجربو او طبيعت د صفايۍ اندازه ترې مالومېږي . متلونه هغه پخې پخې خبرې دي ،

چې له ډېرو تجربو نه وروسته په لاس راځي او د ژوندانه لارښوونکي ګڼل کېږي . متلونه په کلام کې خوږوالی او قوت پیداکوي ، عبارت پرې خوندور او خوږېږي. دا وجه ده ، چې شاعر او لیکونکي یې په خپلو ویناوو کې راوړي او له دې کبله د بدیع په فن کې دا یو صنعت بلل شوی دی . د متلونو پېژندنه دوه خواوې لري ، یوه دا چې اصل مورد یې سړي ته مالوم شي ، چې دا یې حقیقي مانا ده او بل دا چې د استعمال ځای یې وپېژندل شي چې دا یې کنایي مانا ده ... . (۸ : ۳۲)

متلونه هغه لنډې ویناوې دي ، چې د پېښو یا خبرو په وخت د استناد لپاره کارول کېږي . د یوې مخکینۍ ترسره شوې پېښې کیسه په یوه لنډه جمله یا ترکیب کې په ډېره لنډه بڼه وړاندې کېږي او د نورو قیاس پرې کېږي.

متلونه د پښتني فولکلور او ژوند یو مهم ژانر دی ، چې اکثره وخت د خبرو پر وخت د ډاډ ، باور او ربښتیاینې لپاره کارېږي . اکثره پښتانه په عامو خبرو کې هم متلونه کاروي . متلونه خبرې مستدللې کوي خوند یې ډېر وي او د اورېدونکي یا لوستونکي ډاډ او باور ډېروي .

ښاغلی رفیع په دې اړه لیکي :

”متلونه د خلکو هغه سپېڅلې ، پاکې ، مانادارې او لویې لویې لنډې جملې دي ، چې د ولس د ثقافت فرهنګ علم او پوهې ، کړو وړو ژوندۍ نمونې او د ولسي پوهانو د لوړو افکارو نماینده ګان دي .“

(۲۴ : ۱۲۲)

د متل د نوم ، جوړښت او تاریخي مخینې په اړه ، د (ایا متل ، د مثل سره اړخ لګوي ؟) تر سرلیک لاندې ، د بېلابېلو پوهانو نظرونه او څېړنې راوړل شوي او دا روښانه شوې ده ، چې متل د کومې ژبې کلمه ده .

متل زموږ د خلکو ، ولس ، فولکور او کولتور هغه شتمني ده ، چې زموږ د ژوند سره تړلی تاریخ لري. په دې مانا ، له هغه مهاله ، چې موږ د یوې وګړنۍ ډلې او ولس په

توګه او زموږ ژبه زموږ د پوهونې او راپوهونې د وسیلې په توګه ، د نړۍ پرمخ رامنځته شوې یو ، بېلابېلې ژبنۍ ښکارندې او ژبنې جوړښتونه هم همدا مهال راپنځیدلې او تر ننه دوام لري .

څرنګه ، چې زموږ د وګړو او ژبې تاریخ زرګونه کلونه وړاندې او زوړ دی ، همداسې د متل لرغونتیا هم زرګونو کلونو ته رسېږي . متل د یوه ژبني واحد په توګه ، زموږ په ژبه کې هغه وخت هم شتون درلود چې زموږ سیمې ته عربي ژبه او کولتور راغلي نه ول . د متل له څېړنې راته دا خبره ښه جوتېږي ، ځکه په متلونو کې داسې فکرونه شته ، چې هغه تر اسلام وړاندې دي . زموږ هېواد ته د اسلام راتګ څرګند تاریخ لري ، په داسې حال کې ، چې موږ تر اسلام وړاندې هم ژوند کړی او ژبه مو ژوندۍ وه او په دې توګه متلونه هم کارېدل .

متل که د عربي ژبې (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو ، نو دلته دا پوښتنه مخته راځي ، چې ایا متل د یوه ژبني واحد په توګه له هغې وروسته زېږیدلی ، چې عربي ژبه سیمې ته راغلې یا دا چې دا جوړښت وړاندې شتون درلود ، خو نوم یې اوښتی یا دا چې متل هماغه لرغونی نوم دی ، چې د دې ژبني جوړښت لپاره کارېدلی دی ؟

د متل په اړه ځینې بحثونه ، چې متل عربي ـ پښتو بولي ، په موږ کې هغه وخت رامنځته شوي ، چې سیمې ته عربي ژبه راننوتې او زموږ په ژبو یې مستقیم او نامستقیم اغېز کړی دی . دلته دا خبره بیا راغبرګوم ، چې د یوه ژبني جوړښت په توګه د متل تاریخ ، زموږ په سیمه کې تر عربي ژبې لرغونی دی.

زموږ ستونزه داده ، چې په دې برخه کې شواهد او اسناد نه لرو ، چې متل ته یې په لرغونو وختونو کې کوم نوم ورکړی وو ، په سیمه کې تر اسلام او عربي ژبې وړاندې اړوند اسناد زموږ په لاس کې نشته له دې کبله اړ یو مسایل د عربي ژبې تر اغېز لاندې وسپړو . که متل زموږ د پښتو ژبې او یا نورو اریایي ژبو کلمه وي ، په اړه یې سمه څېړنه شوې نه ده ، خو دا چې دا کلمه د عربي (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو بېلابېلې څېړنې شوې دي.

د متل کلمه په همدې شکل (فرهنګ عمید) رااخیستې ده ، چې عربي هم راته نه ښکاري ، خو دغې کلمې باندې چا ډېر بحث کړی نه دی . د (افسانه ، لنډ داستان ، مثل ، شوخه خبره) ماناوې یې ورته لیکلې دي . په پورتنیو ماناوو کې یو څه لیدل کېږي ، هغه دا چې ډېر متلونه یوه لنډه کیسه ، پېښه او داستان لري ، چې په پورتنیو ماناوو کې شته ، له همدې کبله دغې ژبنې جوړښت ته متل ویل شوی دی.

زموږ ډېرو څېړونکو متل د جوړښت او شکل له مخې په دوو ډولونو ویشلی ، چې دا موضوع د (متلونو ډولونو) تر سرلیک لاندې څېړل شوې او غوره مالومات پکې وړاندې شوي دي . متلونه په دوو ډولونو (منظوم او منثور) ویشل شوي دي .

د متلونو کارونه په خپله د یوه دود په توګه ، د پښتني ټولنې د بېلابېلو دودونو ساتندوی او څرګندوی دي ، چې دا موضوع (په متلونو کې د دودونو غبرګون) سرلیک لاندې روښانه شوې او بېلابېل دودونه پکې په ښنه شوي دي .

ژبه د وګړو ترمنځ د پوهونې او راوپوهونې وسیله ده ، ژبه د انسان د معنویاتو مادي شکل دی . د ژبې بنسټ (غږ) دی ، چې دا خپله یوه فزیکي ښکارنده او ماده ده . ادب په ژبه پورې تړلی او داسې ویل کېږي ، چې ژبه د ادب لپاره وسیله ده ، خو داسې وسیله ده چې نشتون یې ادب نشت کولای شي. د ادب د نورو توکو د څرګندونې . برسېرونې او نورو وګړو او ټولنې ته د رسونې ګټوره او بنسټیزه وسیله همدا ژبه ده ، چې نالیدونکي ځواکونه خلکو ته رسولای شي. ښایي د سر په سترګو یې نه ګوري ، خو د زړه په سترګو یې لیدای شي .

متلونه د فولکلوریک ، ولسي ، ګړني ، ژبني او کلیوال ادب مهم توکي دي ، چې د یوې ټولنې د کلتوري یون لوړې او ژورې ښیي . د دې لپاره د همدې اثر په بېلابېلو پاڼو کې کې ګڼ داسې نظرونه لیدای شئ چې متلونه یې د ادب برخه بللې ده .

د متلونو په پېژندنه کې دا خبره ډېره ویل کېږي ، چې متلونه د یوې ټولنې او وګړو د ژوند هېنداره ده. د هغوی رواني او نفسیاتي غوښتنې ، معیارونه او دودونه پکې خوندي شوي دي . همدا د ډېرو فولکلوریکو ادبي ژانرونو ځانګړنه ده .

متلونه د يوې ټولنې او وګړو هغه ژبنۍ پانګه ده ، چې د يوې ټولنې د نورو ډېرو ځانګړنو ترڅنګ يې دودونه هم خوندي کړي دي . دا لړۍ يواځې په متل کې نه ، بلکې په نورو ادبي ډولونو کې هم غځول شوې ده او ادب د ارزښتونو او معيارونو د خونديتوب غوره وسيله ګرځېدلې ده .

دود تر ډېره عملي او اجرايوي بڼه لري ، په دې مانا ، چې دود يو داسې ارزښت دی ، چې په عمل کې ترسره کېږي او متلونه بيا د همدې کړو وړو څرګندوی دي . د بېلګې په توګه : ډېر عمره انسان ته سلام اچول زموږ دود او ځواب يې هم زموږ دود دی .

پښتو متلونه ، د پښتني ټولنې د ژوند هېنداره ده او د دوی د ژوند بېلابېل معيارونه ، ارزښتونه او افکار څرګندوي . دا موضوع د (متلونه او د خلکو اندونه) سرليک لاندې وړاندې شوې او د خلکو د افکارو بېلابېل رنګونه په نښه شوي دي .

متلونه د پښتني فولکلوريک ادب هغه توکي دي ، چې ګام پر ګام د پښتني ژوند پرمختيايي بهير رانغاړي او د کولتوري يون بېلابېل پړاوونه رااخلي . د (متلونه او کولتوري يون) سرليک د يادو موضوعاتو څېړنه کوي .

متلونه د ولسي او ګړني ادب د يوه توکي په توګه ، بېلابېل ادبي او ژبني ارزښتونه لري ، چې د (متلونو ادبي او ژبني ارزښتونه) سرليک يې راسپړي .

متلونو د پښتو ژبې بېلابېل ګړدودونه خوندي کړي دي ، چې د ژبنيو څېړنو لپاره غوره ارزښت دی . په متلونو کې داسې کلمې راغلي ، چې په يوه ګړدود پورې اړه لري . په متلونو کې يو شمېر يې داسې دي چې په يوه سيمه کې يو ډول او په بله سيمه بل ډول دي . يو شمېر کلمې يې ورته ، خو ځينې يې توپير لري . د متلونو ژبه ځانګړې بڼه لري ، چې دا او نور ارزښتونه ټول د پورتني سرليک لاندې څېړل شوي دي . د دې ترڅنګ په متلونو کې کنايه او تشبيه هم په بېلګو کې روښانه شوې دي .

د متلونو د شاليد په برخه کې (د متلونو شاليد) سرليک غوره مالومات وړاندې کوي . دلته دا موضوع څېړل شوې ، چې ډېر پښتو متلونه شاليدونه لري او په شاليد کې يې يو پېښه ، کيسه او تجربه پرته ده . هماغه متلونه پاخه او ولسي دي ، چې تر شا يې يو

ولسي ازمون او تجربه پرته ده . هغه متلونه چې شاليدونه يې موږ ته رارسېدلي نه دي او له ولس هېر شوي ، د نورو لاملونو ترڅنګ يې يو دا کېدای شي چې د متل په شاليد کې پرته تجربه او کيسه اوږده او دومره ادبي ځواک او ښکلا نه لري ، ځکه له خلکو هېر شوي ، خو په خپله متل ، چې لنډ او ادبي ښکلا لري ، ژوندی پاتې دی .

متلونه شاليد لري ، يا يې په شاليد کې يوه کيسه او پېښه پرته ده يا تجربه . دا تر ډېره ډله ييزه بڼه لري ډېر وګړي پکې ګډون لري ، خو کله ناکله کېدای شي ، د يو وګړي او شخص تجربه وي . په دې مانا چې يو شخص خپله تجربه په يوه لنډه وينا کې رانغښتې وي او هغې د متل ځای خپل کړی وي . د ځينو پوهانو ويناوې چې متلونه شوي دي ، د همدې بېلګه کېدای شي . په متلونو کې هماغه يې ملي عام او ولسي رنګ او دريځ لري ، چې ډله ييز وي ، په دې مانا چې په شاليد کې يې داسې تجربه او ازمون پروت وي ، چې ولس پکې ګډون ولري ، همدا ډول متلونه خواره او پاخه هم دي .

د متلونو په شاليد کې پرتې پېښې او تجربې له معنوي اړخه بېلابېل ډولونه لري ، ځينو کې داسې پېښې دي ، چې تاريخي رنګ لري ، چې دا (د متل د شاليد تاريخي اړخ) سرليک لاندې رااخيستل شوې دي. د متلونو په شاليد کې يو شمېر کيسې او تجربې افسانوي بڼه لري ، چې دا (د متل د شاليد افسانوي اړخ) سرليک کې راټولې شوې دي .

ځينو پښتو متلونو په خپله غېږه کې د قرانکريم ايتونه او ځينو يې حديث شريف ساتلي او ژباړو ته ورته دي ، چې دا ډول (د متل د شاليد ديني اړخ) سرليک رااخيستي او روښانه کړي دي .

متل په ټوليز ډول يو نصيحت ، اخلاقي او ټولنيزه تجربه او کيسه وړاندې کوي ، چې دا موضوع (د متل د شاليد اخلاقي او ټولنيز اړخ) سرليک سپړلې او روښانه کړې ده .

د متل او اصطلاح توپیر ، یوه داسې موضوع ده ، چې په بېلابېلو څېړنو کې پرې څېړونکو خبرې کړي او توپیرونه یې په ګوته شوي دي . په دې لړ کې (د متل شالید ، له اصطلاح سره د توپیر کرښه) سرلیک لا ډېر او غوره مالومات وړاندې کړي دي .

پايپايله :

تېره څېړنه او سپيناوی موږ دې پايلې ته رسوي ، چې ووايو :

زموږ ټولنه که څه هم د ژوند د بهير په يو داسې پړاو کې ده ، چې د نړۍ له نورو پرګنو او ټولنو په ښکاره شاته پاتې او په ژوند کې له ناخوالو سره مخ يو ، خو زموږ فولکلور بيا داسې څرکونه راښيي ، چې موږ هم د نړۍ د نورو وګړو په څېر بډايه فرهنګ او د ژوند د اړتياوو لپاره د حالاتو سره سم ، د ژوند داسې بېلګې لرو ، چې له نورو سره مو انډول کړي . پر يادې موضوع د پوهېدو لپاره ، زموږ فولکلور هغه زيرمه ده ، چې زموږ د ژوند د لومړني حالت څېره ښه روښانه راښيي . د فولکلور په پراخه سينه او شتمنه پانګه کې ، متل هغه ژبنی واحد دی ، چې زموږ د ژوند بېلابېل اړخونه ، اندونه او معيارونه يې ساتلي او داسې توکي لري ، چې د پرمختللو ټولنو او وګړو له فولکلور سره د پرتلې وړ دي .

متلونه که له يوې خوا ، جوليزه او شکلي ښکلا او ځانګړې جوړښت لري . بلخوا د مانا له پلوه هم پراخ او ګڼ رنګونه لري . د متلونو ژبه ځانګړې ده . کلمې او ترکيبونه يې په ځانګړي مهارت اوډل شوي او داسې جملې دي ، چې له عادي هغو څرګند توپير لري .

متلونه زموږ د ټولنې او وګړو هغه ارزښتونه او معيارونه څرګندوي ، چې دوی يې په خپل ژوند کې د قوانينو په توګه مرعاتوي او خپلې چارې پرې پرمخ وړي . زموږ د متلونو له څېړنې او پرې پوهېدنې له لارې ، زموږ ټولنه په ښه توګه پېژندل کېدای شي .

متلونه زموږ د کولتوري یون بېلابېل گامونه ، ډېر په ښه او غوره ډول ، گام پر گام راښيي . زموږ په ژوند کې ، چې هر ډول فکري او مادي بدلون راغلی ، متلونو خوندي کړی دی . د متلونو له یادې څېړنې څخه موږ د خپل لرغوني ژوند بېلابېل اړخونه پېژندلی او پرې پوهېدلای شو .

متلونه د یوې ټولنیزې تجربې او ازمون د پایلې په توگه ، په خپل شالید کې داسې غوره پېښې لري

چې موږ ترې د ژوند په بېلابېلو برخو کې ښه گټه پورته کولای شو . شالید یې د تاریخ لپاره مواد لري د لرغونپوهنې ، ارواپوهنې او نورو علمي او هنري څانگو لپاره اغېزناک مالومات لري او په ټولیز ډول ترې په ټولنپوهنه کې غوره گټه اخیستل کېدای شي .

وړاندیزونه :

دا خبره بیا کوم ، چې پښتني فولکلور ، هغه ستره شتمني ده ، چې د پښتنو د ژوند بېلابېل اړخونه پکې خوندي او ساتل شوي دي . که هر څومره یې سپړو ، د سپړلو او څېړنو وړ دی . د فولکلور په څېړلو سره زموږ د ژوند ډېر تیاره گوټونه روښانه کېدای شي . د دې ترڅنگ ، متل بیا د فولکلور او ولسي ادب هغه جوړښت دی ، چې ستره مادي او معنوي زېرمه لري . متل زموږ او پښتني ژوند هېنداره ده ، داسې هېنداره چې هر څه راته نږدې سم راښيي ، د دې ولسي ادبي جوړښت په څېړلو سره موږ د پښتني ژوند لومړنی حالت او بهیر ښه پېژندلای شو.

یوخوا که متلونو په خپل لنډ جوړښت کې پراخ فکري اړخونه او رنګونه ځای کړي ، بلخوا د متلونو په شالید کې پېښې او تجربې ، داسې رنګین توکي لري ، چې څېړل یې د پوهنو له بېلابېلو برخو سره مرسته کولای شي .

په متلونو او د هغوی په شالید کې داسې پراخ توکي شته ، چې له ټولنپوهنې سره مرسته کوي او د پښتني ټولنې په پېژندلو کې اغېزناک دي . همدارنګه په متلونو او د هغوی په شالیدونو کې شته توکي موږ ته د ارواپوهنیزو څېړنو ور پرانیځي او موږ ته د پښتنو پر روحیاتو د پوهېدو چانس راکوي .

د متلونو او د هغوی د شالید څېړنه ، له ګڼو داسې مسایلو ډک دي ، چې له تاریخ سره مرسته کولای شي او تاریخپوه ترې ګټه اخیستلای شي ، ځکه یو شمېر متلونه د تاریخي پېښو زېږنده ده .

د متلونو په شالیدونو کې ګڼې پیښې او تجربې زموږ د ټولنې او وګړو عقاید او باورونه څرګندوي چې په دې وسیله ترې په فلسفه کې هم ګټه اخیستل کېدای شي .

په پای کې د متلونو او د هغوی د شالیدونو سره په اړوندو پوهنو د پوهېدو لپاره ، پورتني یاد شوي وړاندیزونه د پوهانو مخته ږدم ، چې څېړنې او کار پرې وشي .

ماخذ :

۱. الکوزی ، جانداد او شېرزاد ، محمد اقا . (۱۳۸٦) . پښتوغونډله پوهه ، کابل : صمیم ادبي ټولنه .
۲ . جاج پښتونزوی ، حبیب الله . (۱۳۸۷) . د فولکلور تاریخچه ، ننگرهار : د ختیزې سیمې لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه .
۳ . حبیبي ، عبدالحی . (۱۳۸٦) . د پښتو د نوي ادب لارې ، پېښور : میهن خپرندویه ټولنه .
۴ . خاورې ، غوټۍ . (۱۳٦٦) . د پښتو شفاهي ادبیات ، کابل : پښتو ټولنه .
۵ . خیالي ، لعل بادشاه . (۲۰۱۲) . د پښتو متلونو تهذیبي او لساني مطالعه ، مردان : د ادبي دوستانو مرکه ، پښتو نوې ادبي ټولنه پښتو لیکونکي .
٦ . درانی ، درویش . (۲۰۱۴) . د پښتني ژوند کړه وړه ، کوټه : صحاف نشراتي موسسه .
۷ . دوست شینواری ، محمد دوست . (۱۳۸۵) . د پښتو دولسي ادب لارې، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه .
۸ . رښتین ، صدیق الله . (۱۳۷۷) . د پښتو ادب تاریخ .
۹ . رفیع ، حبیب الله . (۱۳۸۹) . فولکلور څېړنه ، فولکلور (مقالې) . د لال پاچا ازمون په زیار ، ننگرهار: د ختیزې سیمې لیکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه .
۱۰ . زاهد مشوانی ، عبدالقیوم . (۱۳۸۵) . زاهد پښتو ـ پښتو سیند ، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه .
۱۱ . زغم ، احمدشاه . (۱۳۹۰) . متلونه او اندونه ، فرهنگ مردم (فصلنامه) ، کابل : ارگان نشراتي وزارت اطلاعات و فرهنگ ، دوره پنجم نشراتي ، سال هجدهم ، شماره دوم ، زمستان ۱۳۹۰ ، شماره مسلسل ۳۵.
۱۲ . ژواک ، محمد دین . (۱۳۸۲) . پښتو متلونه ، پېښور : الازهر خپرندویه ټولنه .
۱۳ . سحر ، علم گل . (۱۳۸۷) . خبرې له خبرو پیداکېږي ، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه .

۱۴ . شینواری ، موسی خان . (۱۹۹۵) . د متلونو قیصې ، پېښور : ماسټرز پرنټرز .

۱۵ . عامر ، عبدالکریم . (۲۰۱۱) . پښتو محاوري ، لورلايي : پښتو څېړنه .

۱٦ . عمید ، حسن . (۱۳۸۱) . فرهنگ عمید (سه جلدي ، جلداول) . تهران : موسسه انتشارات امیرکبیر.

۱۷ . غريبيار، سيداگل . (۱۳۸۴) . ولسي مرغلرې ، پېښور : دانش خپرندويه ټولنه .

۱۸ . غضنفر ، اسدالله . (۱۳۹۳) . جادوگر هنر ، جلال اباد : مومند خپرندويه ټولنه .

۱۹ . کېوال ، شاه محمود . (۱۳۹۱) .ګړنې ، څرګندنې او نومونې ، جلال اباد : مومند خپرندويه ټولنه .

۲۰ . ليوال ، فدامحمد . (۱۳۹۰) . پښتو متلونه ، کوټه : صدیق خپرندویه ټولنه .

۲۱ . محمد رفیع . (۱۳۸۰) . د ماشومانو ګل غونچه ، پېښور : د اریک د ګرځنده کتابتونو اداره .

۲۲ . منګل ، علی محمد . (۱۳۹۰) د ولسي ادب لهجه سوتل .

۲۳ . وسیم یوسفزی ، فرهاد علی . (۲۹۱۴) . د متلونو په لار .

۲۴ . وفا ، محمد داود . (۱۳۹۳) . د فولکلور پېژندنې لارښود ، جلال اباد : مومند خپرندویه ټولنه .

۲۵. Hornby A .S. Oxford Advanced Learner's Dictionary (۲۰۱۰) ۷ ed. Oxford, Oxford University Press.